VERDENSKRIGEN
PAA NÆRT HOLD

REDIGERET AF

VALD. KOPPEL

KØBENHAVN
ERSLEV & HASSELBALCH
FOR NORGE: SCHETELIG'S BOGHANDEL
KRISTIANIA

VERDENSKRIGEN PAA NÆRT HOLD

KRIGSKRONIKER FRA POLITIKEN

AF

AXEL BREIDAHL ⁘ ⁘ SVEN ELVESTAD
ANKER KIRKEBY ⁘ ⁘ VALD. KOPPEL
EINAR THOMASEN ⁘ HELGE WAMBERG

KØBENHAVN
ERSLEV & HASSELBALCH
FOR NORGE: SCHETELIG'S BOGHANDEL
KRISTIANIA

S. L. Møllers Bogtrykkeri. København.

ANKER KIRKEBY

Før Krigen
Fra Krig til Verdenskrig
Verdenspanik
Deutschland, Deutschland . . .

FØR KRIGEN.

Lørdag Aften den 25. Juli 1914 meddelte Løbesedler, at den diplomatiske Forbindelse mellem Østrig og Serbien var afbrudt. Søndag Morgen rejste *Anker Kirkeby* til Belgrad. Han blev allerede standset i Wien, hvor han da meldte sig i Krigsministeriet.

Jeg rejste ned gennem et Evropa, der allerede var betændt af Krigen. I de større tyske Byer drog eventyrlystne Skoledrenge gennem Gaderne, mens de sang *Deutschland über alles,* og i Berlin stormede Horderne om Aftenen ned ad Unter den Linden under Raabet *Ned med Rusland, leve Krigen!* Overalt var der usædvanlig mange Menesker paa Benene, tidligt og sent; saa mange Lys brændte langs Banelinjen, Mellemevropa syntes ikke at sove; og alt levende havde Hast, selv skikkelige grønne Søndagstyskere med en lille Pensel i Hatten havde faaet noget forceret i deres Væsen, de var ude af den gemytlige Ligevægt og styrtede af Sted med bekymrede Øjne efter et eller andet vigtigt, som de havde glemt langt borte. Fra Time til Time fik vi de vaade Aviser slængt ind gennem Spisewaggonens Vinduer, og vi aabnede dem med febrilske Fingre for at følge Nationernes Kurver: Rusland røg stadig i Vejret med store Spring, mens England

snart var helt nede ved Frysepunktet. En Verdensdel holdt sit Vejr for at lytte efter den fjerne Torden i Horisonten.

I Ekspressen havde vi med adskillige Officerer fra Skyttestævnet i Viborg; der var en serbisk Oberst Spartalj og to østrigske Oberstløjtnanter; i otte Dage havde de været Kamerater i Jylland og endnu den foregaaende Aften klinket lystigt i Tivoli, da Løbesedlerne pludselig havde standset Latteren. Nu kendte de ikke hinanden. Siddende indesluttet i hver sit Hjørne hastede de hjem til Krigen. Næste Gang, de mødtes, vilde de ikke som i Viborg have samme Maal, men modsat.

I Bøhmen mødte vi endelig selve Krigens Forløber, Mobiliseringen. De indkaldte unge Reserveofficerer holder deres Indtog i Kupéen i alt for nye Uniformer og med skinnende Sabler, der er en Meter for lange til deres Ben. Stationerne er overfyldte af Slægt og Venner, der er fulgt med lige til Trinbrættet for at hale Afskeden ud saa længe som muligt. Stolte Fædre, gudhengivne Mødre, Søster, der sætter Blomsten i Chakoten, og lille Bror, der misundelig danser omkring Soldaten for at undersøge alle hans Krigsapparater. Og én til, Kæresten, der under Afskedskysset synker besvimet sammen i Venindernes Arme. Jeg kender intet Krigsbillede mere gribende. Hvad er et glemt Lig i Vejkanten, de smadrede Hestekadavere i Grøften, hvad er Lasaretternes blodige Rækker af lidende og døende Mandfolk mod et Par forgrædte røde Kvindeøjne, som Rædslen gør overnaturligt store, og som nu uden Glans, uden Taarer, men fyldte af en navnløs Angst stirrer mod det bortglidende Tog, der

ruller mod Krigen og tager Haabet med sig. Soldatermødre er vante til at resignere overfor deres Sønner, og de er sløvede af den Skæbnetro, der trøster Alderdommen. Men Kæresten, Hustruen, Elskerinden, som maaske føler to Hjerter slaa i sit Bryst, sit eget og Kærlighedens, og som netop staar med aabne Sanser midt oppe i Besiddelsens Lykke, og saa pludselig ser det altsammen svinde i Løbet af nogle Timer for at give Plads til Ugers, Maaneders, maaske Aars pinefulde Spænding og Uvished, ja, jeg kender ingen mere lidende *mater dolorosa.* Er det mon helt tilfældigt, at den mest naturlige og mest elskede danske Soldatersang begynder saaledes: *Den Gang jeg drog af Sted, min Pige vilde med.* I Jens's Erindring overskygger Afskedsøjeblikkets Kval alle andre Indtryk. Jeg kan tilføje, skønt man maaske vil smile, men faa danske Sange rører mig dybere end Heibergs vaudevilleagtige Gadevise fra 48: *I Morgen til Arméen, i Dag til Favnetag, i Morgen bliver meget forskelligt fra i Dag.*

Krigskorrespondenten søger den blodige Prik til sit *i* paa Slagmarken, men jeg vil ikke finde nogen mere rystende Pointe end den, der hedder *Hendes Farvel.* Ved hver Station har jeg i Glimt oplevet Krigens og Kærlighedens evige Tragedie, endnu før jeg har lugtet Krudtet. For mig kan Østrig beholde sine Valpladser. *Quantum satis habeo!*

*

I Wien finder Krigskorrespondenten i hvert Fald ikke sit Stof. Kejserstaden ligger i Solen, straalende og indsmigrende som altid. Alle Hjul drejer, som de skal. Paa

Bristol er der maaske paa denne Aarstid ved Déjeuner'en lidt flere Diplomater end Bryllupsrejsende, men Wienerinderne smiler lige ubekymret. Østrigske Turister plejer hjemme i Danmark altid at sammenligne dem med Københavnerinderne; de finder i Tivoli den samme vege Blondhed, den samme Friskhed, den samme Ynde som i Prateren. Jeg maa give dem Ret; man kan virkelig let tage fejl.

Den Rejsende, der i Løbet af et Par Aar har set fem Nationers Hovedstæder i Krig, bliver maaske lidt fordringsfuld. Men man kan gaa hele Ringen rundt uden at finde andet Stof til en Krigskorrespondance end Kejserens Opslag paa Gadehjørnerne *An meine Völker* Side om Side med Borgmesterens Opraab til de Handlende om ikke at forhøje Priserne paa Levnedsmidler. Det er tre Gange saa dyrt at leve her i Wien som andre Steder, og Gesandterne frygter en Forfremmelse hertil, hvor desuden altid tre forskellige Kelnere skal have Drikkepenge, og hvor der maa betales ekstra Skat til Portneren, hvis man ikke er hjemme til Klokken 10. Denne Skat er kun 16 Heller (14 Øre), men Wieneren har ikke Raad til at undvære dem, og Byen har derfor intet Natteliv. Man vil forstaa, at her ikke nu bliver billigere; allerede samme Dag, den diplomatiske Forbindelse med Belgrad blev afbrudt, steg Melpriserne med 50 pCt.

Wien er selv uberørt af Mobiliseringen, og Troppetransporterne fra Nord til Syd, der nødvendigt maa gaa igennem Byen, udføres ved Nattetid ad de Jernbanelinjer, der fører igennem de yderste Forstæder. I øvrigt iagttages der i alle militære Spørgsmaal en Hemmeligheds-

fuldhed, som langt overgaar Tavsheden under Balkan-krigen.

Udenrigsministeriets Pressedirektør, Hofraad Dr. Oscar Ritter von Montlong, modtager hver Formiddag alle Wienerbladene og dikterer dem, hvad de maa skrive. Men desuden skal enhver Avis forelægges for Censuren en Time før Oplaget gaar i Trykken. Følgen har været, at forleden seks Blade blev konfiskeret, deriblandt »Fremdenblatt«, der er mere ufarligt end »Berlingske Tidende«. Men man kan næppe tage en Avis i Haanden uden at finde lange hvide Striber i Spalterne i Stedet for Tryk; paa de Steder har der oprindelig staaet en forbudt Meddelelse, som Censuren efter russisk Mønster har mejslet ud af Formen, før Rotationspressen sattes i Gang.

Oppe hos Hofraad Montlong traf jeg i Gaar Chefredaktøren af »Südslavische Korrespondenz«, kendt fra Pressekongressen i København. Hans Blad er Regeringens officiøse Organ i de vanskelige slaviske Dialekter og han selv derfor persona grata i Udenrigsministeriet, hvor han umeldt gaar ud og ind. Der udspandt sig imellem os følgende Samtale:

— Hvor meget har Østrig hidtil mobiliseret?

— Det er en Hemmelighed.

— Hvem har Overkommandoen?

— Det er en stor militær Hemmelighed.

— Hvor er Kronprinsen for Øjeblikket?

— Det er en Hemmelighed. Hvis De paa Gaden møder en Officer og spørger ham, hvor han gaar hen, er det ham under strengeste Straf forbudt at besvare Deres

Spørgsmaal. Ingen maa sige noget, ingen maa høre noget, ingen ser noget, ingen véd noget.

— Men man véd vel, om der overhovedet er løsnet Skud imod Serberne.

— Det er en Hemmelighed, som kun Overkommandoen kan røbe, og den har intet sagt endnu.

Véd man heller ikke, om de østrigske Tropper er i Belgrad?

— Det er en Hemmelighed. Vore Tropper har sikkert for længst besat Byen, men vi faar det først at vide længe efter, naar det en Gang passer Hærledelsen.

— Jamen er Krigen da overhovedet udbrudt; der er jo ingen Krigserklæring udstedt.

— Kære, vi har ført Krig i tre Dage...

Lad mig tilføje, at først i Dag, 24 Timer efter vor Samtale, kom Krigserklæringen.

Men skulde paa Trods af Hemmelighedsfuldheden Krigskorrespondenten erfare et eller andet vigtigt for sit Blad, kan han som Kong Midas hviske det til Sivene. Alle Breve aabnes, alle Telegrammer censureres, og der gaas langt skarpere frem end ved den berygtede bulgarske Krigscensur. At blive avtoriseret østrigsk Korrespondent i Marken, vil sikkert betyde det samme som at løse Billet til en Fornøjelsesrejse til Spitzbergen.

Da jeg meldte mig i Krigsministeriets Arkiv, oplyste den vagthavende Oberst von Höen mig om, at Generalstaben ialt kun vilde tillade, at der kom fjorten Korrespondenter med, syv østrigske og syv fra de to Alliancemagter. Desuden føjede han bittert til: Vi har for Resten

ingen god Presse hos dem. Jeg svarede: Obersten tager fejl; vi er berømte for altid at sige Sandheden.

Imidlertid var min Introduktion af en saadan Art, at der maatte tages de videst mulige Hensyn til den. I øvrigt mente Hr. von Höen, at der vilde gaa endnu 14 Dage, før Korrespondenterne kom af Sted. De vil da blive ført i Fangenskab til Sydungarn nogle Hundrede Kilometer bag ved Fronten.

— De véd, sluttede Obersten, idet han grusomt syndede mod det første Bud i Journalistens Katekismus, at de, der kommer sidst — er Krigskorrespondenterne.

Om Eftermiddagen vilde jeg afsende et Telegram paa Hundrede Ord. Det var ganske nevtralt og gav kun et lille Billede af den patriotiske Stemning i Wien. Af Meddelelser af militær Karakter stod kun følgende:

Im Kriegsministerium wurde mir mitgeteilt, eingeführte Kriegscensur wird schärfer gehandhabt als bulgarische. Über österreichische Truppenbewegungen ist überhaupt kein Wort zu schreiben.

For at være sikker paa, at Censuren gik hurtigere fra Haanden, afleverede jeg ikke Telegrammet paa Telegrafstationen, hvor man kun betaler sit Gebyr og saa ikke erfarer videre om Depechens Skæbne, men gik med det ned i Krigsministeriets Presseafdeling for personlig at faa det stemplet af Censor. Efter at jeg havde ventet to Timer meddelte Kaptajn Mangesius mig venligt, at hele Telegrammet var undertrykt. Om jeg da kunde faa Manuskriptet igen? Nej, det hele var konfiskeret!

Værre gik det *Daily Mails* lige fra London ankomne Korrespondent, Mr. James, der maatte vente i fire Timer,

fordi den engelske Censor var til Frokost, og som saa endelig fik at vide, at af hans to Telegrammer, det ene paa ti Ord, det andet paa 2000, kunde kun det første passere, mens det sidste var helt ødelagt.

Maaske netop fordi Censuren er saa urimelig skarp, blomstrer de løgnagtige Sensationer op som Paddehatte. Den mellemevropæiske Presse synes at trøste sig med selv at prøve alle Muligheder hele Vindrosen rundt. Ikke nogen Version lades uforsøgt. Paa Baggrund af alle disse prangende Giftblomster vil en nøgtern og bleg lille Sandhed næppe blive bemærket.

Nej, det er ikke let at være Krigskorrespondent. Man faar ikke noget at vide. Erfarer man tilfældig en Kendsgerning, maa man ikke lade den gaa videre. Slipper den ved et Mirakel igennem, interesserer den ikke længere et Menneske. Den har forlængst været lanceret, mens den endnu kun var Fantasi. Den moderne Krigsreportage fabrikeres paa Kontorer fjernt fra Krigsskuepladsen, og den er langt forud for Virkeligheden. Broen fra Semlin til Belgrad sprang i Luften i den tyske Presse tre Døgn før Serberne tændte Lunten.

Jeg vil derfor ikke græde over mine strøgne Telegrammer. De er desuden ikke kasserede. De ligger oppe hos Hofraad Ritter von Montlong som Bilag til min Anbefaling som Krigskorrespondent. Jeg har nu grundet Haab om, at den ikke bliver bevilget.

FRA KRIG TIL VERDENSKRIG.

Efter at det østrigsk-serbiske Mellemværende havde udviklet sig til en Verdenskrig, antoges Anker Kirkeby som K. K. østrigsk-ungarsk Krigskorrespondent og rejste med Orlov til Tyskland for personlig at bringe sine Telegrammer og Manuskripter over Grænsen.

En iskold Blæst af Rædsel er faret hen over Evropa og har pustet Smilet ud. Vi ser Verden i et helt nyt Skær, hvor alle Farver er slukte. Sommeren er falmet for vore Øjne.

Jeg havde fra Wien samlet en Mappe af muntre Stemningsbilleder, men de lyse Akvareller synes nu profane, og jeg river dem i Stykker. Vi har kun Brug for de dynamitgraa Tuber.

De sidste Døgn har fyldt den Rejsende med Indtryk, som han aldrig vil formaa at skildre. Han rejste ud som Tilskuer til en Kamp i Arenaen, og pludselig blev ogsaa han grebet af denne forunderlige Stemning, der gav hver enkelt af os en Rolle i Aarhundredets største Drama. Det kom til at angaa os alle.

En Kuldegysen er gaaet hen over Nationerne, og Pennen skælver endnu i min Haand. Alligevel skal jeg skrive. Jeg roder min Hjerne igennem og finder ikke et eneste Billede, ikke en Tanke, som kan fortælle Andre noget som helst af, hvad vi har oplevet. Det usigelige har lammet os.

Kan De huske, der paa en Søndag i Juni faldt et Skud i Serajewo? Det var en syttenaarig Gymnasiast, der skød, og han ramte Verdensfreden i Hjertet.

Men Ingen anede da, hvad der vilde ske. Evropa dasede under en Sol, som døbte Sæsonen 1914 for *den gyldne Sommer*. Strandbredderne ved Middelhavet og Nordsøen var fyldt af en solbrunet Slægt, Badestederne i Bjergene havde aldrig kendt et lignende Masse-Besøg. Hver Aften dansedes der fra Hankø til Lidoen langt ind i den lune Sommernat.

Diplomaterne, der kun et Øjeblik var blevet opskræmt af Knaldet fra Princeps Browning, tog Permission. Tirsdag den 21de Juli rejste den russiske Ambassadør i Wien, Hr. Schebeko, hjem til St. Petersborg paa Feriebesøg, og om Torsdagen overrakte Østrig sit Ultimatum til Serbien. Lørdag Eftermiddag fem Minutter før seks afleverede Pasitsch i Gesandtskabspalæet i Belgrad et imødekommende, ja, et underdanigt Svar; men Østrig vilde Krigen, og inden Viserne havde naaet syv, var den østrigske Gesandt, Baron Giesl, med sit Personale sejlet hjem over Donau.

Da Chefen for Udenrigsministeriets Pressedepartement i Wien, Hofrat Ritter von Montlong, et Kvarter før otte traadte ud i Forværelset, hvor 40 Journalister aandeløse stirrede ham i Møde, sagde han kun det ene Ord: *Krig*. De 40 stormede ned ad Trapperne, og fra Udenrigsministeriets Portal mod Ballplatz raabte de ud over Mængden: Det blev Krig! Det brusede gennem Masserne, det løb ned gennem Rækkerne i de tilstødende Gader, det sprang fra Kvarter til Kvarter, snart sang hele Wien: Leve Krigen! Ned med Serbien!

Østrig jublede. Endelig var Øjeblikket inde til at straffe den frække og drilagtige lille Gadedreng Serbien

for hans intrigante Politik, for hans Lumskerier, for hans *Mord.* To Gange havde Hæren været mobiliseret for Serbiens Skyld; først under Okkupationen af Bosnien og Herzegovina i 1908 og saa igen i 1912, hvor Soldaterne laa inde i tre Fjerdingaar, hvad der alene i direkte Udgifter kostede over en halv Milliard. Tredje Gang vilde det være umuligt at holde Tropperne for Nar.

Men nu var ogsaa endelig det rette Øjeblik kommet. Rusland var optaget af en alvorlig Petroleumsstrejke i Baku; i England var Borgerkrigen netop begyndt, og i Ulster flød det første Blod; Frankrig var endnu lammet efter det nedslaaende Indtryk, som Humberts Afsløringer af Hærens Mangler havde fremkaldt, og hver Aften maatte Politiet rydde Boulevarderne for Fredsdemonstranter. I Østrig-Ungarn var Høsten næsten i Hus. Diplomatiet laa paa Landet. Nu eller aldrig.

For det gemytlige Wien oprandt der nogle glade Dage. Byen selv var ganske uberørt af Mobiliseringen; ikke en eneste Wiener var endnu indkaldt, vilde rimeligvis heller ikke blive det; den allerede mobiliserede Del af Hæren skulde nok med Lethed og i Løbet af faa Uger føre Krigen sejrrigt til Ende. Krigen— det var jo forøvrigt slet ingen Krig. Det var kun en rask lille Straffeekspedition over Donau.

Alle Wiens Kaféer genlød i disse Døgn af patriotiske Melodier. Midt imellem *Den glade Enke* og en Vals af Johann Strauss rejste alle Orkestrets Medlemmer sig op og spillede staaende en af disse fyrige, østrigske eller ungarske Fædrelandssange, der intet har af Krigens Majestoso, men som bruser af skummende Champagne i Wie-

nervalsens letfodede Trefjerdedelstakt. Er det ikke karakteristisk, at den ungarske Nationalhymne er Czardas. Og staaende hørte Publikum baade paa Prins Eugens gamle Vise og paa Generalstabschef Conrad von Hötzendorfs Reveille, paa den tyske og den italienske Hymne; den, der gik paa Kafé, fik ikke Lov at spise Maden varm. Men Glansnumret var dog Radetzky-Marchen. Saa slukkedes alle Lys i Salen, imens der oppe paa Tribunen tændtes røde og blaa bengalske Flammer. Og imens den store Tromme efterlignede Kanontorden, og de smaa Trommestikker slog som Geværskrald, afbrændte Dirigenten et Nytaarsfyrværkeri af Knallerter og Skruptudser, som hvæsede og futtede over Hovedet paa Orkestermedlemmerne og til sidst sprang ned imellem Publikum, hvor Gnisterne brændte sorte Huller i Dugene.

Ude paa »Ringen« marscherede hver Aften Byens Ungdom af Sted i tætsluttede Rader, Læredrenge og Butikspiger Arm i Arm. Forrest svang en enlig Frivillig i Uniform den sortgule Fane, de militærfri Demonstranter bar kulørte Papirlygter og lange Stænger med Glansbilleder af Kejser Franz Joseph. Et Orkester af Frivillige Drenge spillede »O du mein Oesterreich«, og hele Flokken stemmede i med blottede Hoveder. Men hver Gang man passerede en Officer eller en Sporvogn, stod Toget stille og udbrød i endeløse Hurraer.

Udenfor Krigsministeriet krøb en langhaaret Sekstenaarig op paa Fodstykket af Radetzkys Monument og forsøgte med en forskreget Stemme at holde Tale. Lokkerne flagrede, og de løse Manschetter røg langt ud paa de knyttede Næver, som han svang mod Himlen, men Ordene

druknede i Jublen. Saa tog Drengeorkestret pludselig igen fat paa Haydns Melodi »Gott erhalte, Gott beschütze unsern Kaiser, unser Land«. Det beredne Politi holdt Hestene an og sad ubevægelige med Haanden til Hjælmen. Oppe i Krigsministeriets oplyste Kontorer saa man gennem de aabne Vinduer Officererne rejse sig fra deres Arbejde for at paahøre Sangen staaende og i Retstilling.

Men saa stormede Sværmen videre ned ad Ringen svingende Lampions og Glansbilleder, syngende, jublende. Ud gennem mørke Forstadsgader væltede Toget, en Bølge af Larm og Sang slog mod Façaderne, og i alle Vinduer kom Familierne til Syne i Natdragter, viftende med Lommetørklæder og Lagener. Indtil Drengeorkestret med ét forsvandt i en Port, hvor det nu havde hjemme, og de mange Hundrede, der var faret gennem det halve Wien uden Maal eller Med, splittedes pludselig til alle Sider.

Saaledes fo'r den glade Stemning i disse Dage Ringen rundt for at opløses igen til intet. Tilbage blev et patriotisk Refræn og et Par Toner i Dur.

Jeg bevarer Erindringen om sollyse og muntre Billeder; fra den gamle, stilfærdige Slotsgaard i Hof-Burg, hvor Vagtparaden ledsaget af alle Wiens Gadedrenge hver Dag trak op under et klingende Spil, der fik Franz Josephs Duer til at flagre forskrækket i Vejret; fra Raadhuspladsen, imellem hvis Fontæner de gamle Veteraner samledes i den violette Aftenskumring med deres Faner og Orkestre, og hvor Borgmesteren stod frem imellem Roser og Lavrbær paa den oplyste Loggia, der baaret paa høje, spinkle gotiske Buer lignede en hængende Have; fra

Schönbrunn, hvor den 84aarige Kejser holdt sit Indtog fejret af hele Wien; og han, der i Forvejen har den mest bøjede Nakke i Evropa, tynget af flere Sorger end noget andet Menneske siden Job, dukkede sig endnu dybere for de Hundredtusinders jublende Krigsskrig, mens den skinnende Karet fløj gennem Solskinnet op til det gule Palæ igennem Afspærringer og imellem Detektiver og i et saa hurtigt Tempo, at man maatte mindes Rusland.

Men disse straalende Sommerdage synes mig allerede saa langt borte, Mindet om dem er blevet mig fremmed. Det skete jo, at en sælsom Ængstelse begyndte at klemme om vore Hjerter. Omtrent som Anelsen om et Uvejr, der rullede sine tunge Skyer sammen et fjernt Sted i Horisonten. Telegrafen dikkede staccato imellem Hovedstæderne; Journalisterne mødtes med røde Øjne, de havde i fjorten Døgn kun sovet to Timer om Natten, og Diplomaterne gjorde ustandseligt Visitter hos hinanden. Kom man ned ad Franzensring ved Nattetid, fandt man Lys i den danske Legations Vinduer, lige til Solen stod op; bag Persiennerne sad Kammerjunker Lerche og lavede Cifferdepecher i Stand. Med klamme Hænder greb vi efter Bureauernes gule Blade uden at turde gøre os klart, hvad vi frygtede at finde. Wien selv laa lige lys i Solen, syngende, spillende, raabende sit »Eljen« for Lystrejsen til Serbien.

Saa en Aften stivnede Smilet. Rygtet fløj gennem Gaderne som den kolde Træk før Torden, at *den store Mobilisering* skulde finde Sted. Løbesedler fortalte det, Plakater blev slaaet op paa Søjlerne, i et Øjeblik vidste hele Wien det, og der var ikke mange Hjem, der ikke den

Aften følte et Kors paa sin Dør. Saa var det altsaa Alvor. Saa maatte det altsaa komme, det store Sammenbrud, som et Par Slægtled har følt som Mareridt i onde Nætter, men som det klare Dagslys altid opløste i Fantomets Taager. Verdenskrigen var der. Tyskland havde erklæret Rusland Krig, og mere maatte der følge.

Der blev saa stille i Wien den Nat. Musiken holdt op at spille. De unge Demonstranter var blæst bort. Der var ingen til at synge. Menneskene krøb tæt sammen i Hjemmene, ingen holdt af at være alene ...

Man havde jongleret med Krigens Fakkel, og nu var en Verdensdel tændt i Brand.

I samme Nu, den store Mobilisering var proklameret, var Østrig forvandlet. Hovedtelegrafstationen blev straks rømmet af Militæret; Telefonen blev afbrudt; Jernbanerne stod stille; i Fabrikerne standsede alle Hjul, mange Forretninger maatte lukke. Det lækre Bagværk til Eftermiddagsteen paa Bristol blev afløst af lange, haarde Krigsbrød. Bort med al Luksus. Damerne lagde deres Smykker. Paa »Grand Hotel« var 80 Kelnere indkaldt, og nede i Frisørsalonen, der betjenes af de dygtigste Haarkunstnere i Mellemevropa, mødte næste Morgen kun en lille Dreng paa tretten Aar med en blodig Barberkniv.

Under en Krig er i Østrig Rigsdagen opløst og Kejseren enevældig. Han brugte nu sin Magt til at udstede en Række Forordninger om, at al Gæld foreløbig skulde vente, at man ikke kunde hæve Penge i Sparekassen, og at der ikke maatte udføres Varer til Udlandet, om at der ingen Udvandring maatte finde Sted, om at Søndagen skulde ophæves under Krigen.

Da Telegrafen lukkede og Togene standsede, overskares pludselig alle Baand, der forbandt Wien med Evropa. Derude skete i dette Øjeblik de største Ting, og vi vidste det ikke. Alle gamle Værdier blev kastet i Støbeskeen for at faa ny Kurs, og Børserne skælvede. Nationerne hejsede i denne Time nye Signaler, der skulde gælde for Aarhundredet. Var der mon ikke franske Flyvere over Berlin med faldende Bomber? Var Revolutionen udbrudt i St. Petersborg, og hvor mødtes mon Englands og Tysklands Flaader til den store Dyst? Brændte ikke Paris, og eksisterede der overhovedet mere noget, der hed Danmark? Hundrede Spørgsmaal rejste sig, og ingen kunde besvare dem. Nu kastedes Tærningerne om Evropaskortet, og hver eneste af os havde Feber. Vi var organisk syge af Spænding. Krigen havde samtidig slaaet Pennen ud af min Haand. Mine Telegrammer blev konfiskeret, mine Breve blev ikke afsendt. Jeg kunde ikke holde ud at være uvirksom længere i Wien. Men jeg var som officiel Krigskorrespondent ved den k. og k. østrigske Generalstab underkastet Militærlovene, og der blev da udstedt en særlig Dagsbefaling, der forkyndte for Hæren, at jeg havde Orlov i otte Dage. Var jeg ikke vendt tilbage i rette Tid, var jeg at betragte som Desertør.

Jeg rejste.

VERDENSPANIK.

I samme Øjeblik, der blæstes til stor Mobilisering over Mellemevropa, standsede alle løbende Jernbanehjul,

og paa Stationerne rev man Fartplanerne ned af Væggene. Men samtidig begyndte nye og mærkelige Træn at rulle mod Grænserne. Kreaturvogne og Luksuswaggoner, Sovekupéer og 4de Klasse imellem hinanden, fyldte med Soldater og Heste, Køretøjer og Kanoner. Alle var de festligt smykkede med grønne Grene, og Toner af Sang og Mundharmonika fløj ud af de aabne Døre og Vinduer. Det var Tog, ladede med Humør, og man kunde godt tro, det var en Skole, der var paa Skovtur. Det var en Hær, der drog i Krig.

Vognenes Sider var overmalet med Kridttegninger ganske som vor Barndoms Plankeværker; der var baade Generaler, Krigsskibe og Zeppelinere, der var Russere hængt i Galge og med Tungen langt ud af Halsen, og Franskmænd, som kom lige fra Guillotinen med Hovedet under Armen. Paa de Vogne, der rullede i østlig Retning, stod der: *Eksprestog til St. Petersborg. Czaren er en L...!* Paa dem, der kørte mod den nedgaaende Sol, læste man: *Til Høstmanøvre i Frankrig. Standser ikke før Paris!*

Paa Banegaarden havde Byens unge Damer taget Opstilling bag gratis Buffetter. De løb langs Kupéerne med Kaffe og Mælk i emaillerede Toiletspande og skænkede for Soldaterne; ja i *Horst* havde man taget sin Tilflugt til blomstrede Kammerpotter; men naar en lille hvidklædt Konfirmandinde med det røde Kors om Armen kredenser naa... Pokalen, hvilken Jens har saa ikke Tørst.

De Minutter, Toget skulde holde, kunde ofte blive til Timer, og der knyttedes da paa den lille Station Venskaber for Livet. Er nogen Kvinde skønnere, end naar hun

fæster Afskedsrosen i den farende Soldats Trøje, og hvem siger Nej til en Mand, der drager ud for at dø for Fædrelandet. Tænkte de smaa, tyske Piger mon paa, at de om nogle Uger vil staa paa den samme Banegaard og vente med deres Spande, og et Tog vil langsomt glide ind fra modsat Kant — de Saaredes. Og de vil paa ny løbe fra Vogn til Vogn, hvor blege Ansigter dukker frem af de blodige Halmdynger, og de vil maaske genkende de Træk, der nu smiler og ler til dem, stivnede i Dødskampens Grimase. Nej, lad os ikke tænke derpaa. Til Vogns. Pigebørnene kaster de sidste Roser i Grams, og mens Toget ruller ud fra Peronen, sætter de unge Mænd igen i med den henrivende lille Folkevise, som man ikke kan holde op at synge, naar man først er begyndt, og som de ogsaa nu traller paa tredje, fjerde Døgn:

Muss i (ich) denn
muss i denn
zum Städtele naus (hinaus),
Städtele naus,
und du mein Schatz bleibst hier.
Wenn i komm
wenn i komm,
wenn i wiedrum komm
kehr i ein mein Schatz bei dir.

Midt inde i disse Militærtog kunde der være hægtet et Par Vogne til Post og private Rejsende. I smaa, trange Rum stod de her tæt sammenstuvede ret op og ned i Dage og Nætter og kastede op paa hinanden. Fire Døgn har jeg selv tilbragt rullende rundt paa Jernbanenettet imel-

lem Flygtninge, der søgte mod Grænsen. Mellem mine Medrejsende var alle Nationaliteter i Evropa; bosatte i et fremmed Land saa de nu pludselig det nye Hjem styrte sammen og maatte redde sig i det gamle Fædreland. Verdenskrigen havde indledet en ny Folkevandring.

I det Øjeblik, alle de sædvanlige Meddelelsesmidler ophørte at fungere og Aviserne tav, rykkedes vi pludselig tilbage til Middelalderen, og i vor Uvidenheds Mørke udklækkedes de mest fantastiske Rygter, som sprang fra Mund til Mund med Præriebrandens Hast. De løb med Sporvognene, de bøjede om Hjørner, de fløj op ad Trapper, de kilede fra By til By, hverken Telegraf eller Telefon kan løbe om Kap med Sladderen, og snart blussede hele Mellemevropa i de vildeste Fantasiers Flammer. Har De hørt det? Poincaré er myrdet. Og Viviani. Og selvfølgelig ogsaa Caillaux. Og den serbiske Kronprins, De véd ham, Alexander, er taget til Fange af Østrigerne sammen med 20,000 Serbere. Jeg véd det fra en Oppasser. Og franske Flyvere har smidt Bomber over Nürnberg, og Lægerne i Elsass har puttet Kolerabaciller i Brøndene, og en Dansker har kastet en Helvedesmaskine ned gennem Toiletrøret mens Toget passerede Jernbanebroen over Kielerkanalen. Han blev selvfølgelig straks skudt. Er det ikke forfærdeligt? I Limière har en Gæstgiver sprængt en Tunnel, og i Stuttgart er Telegrafstationen bombet. Og overalt er der Spioner. I Dresden har de skudt tyve. Se paa den Herre derhenne, ser han ikke fordægtig ud? Og véd De, at der er en fransk Bil paa Vej igennem Tyskland med en Kubikmeter Guld til Rus-

serne. Der er hvidklædte Damer i den, og Numret er 1370. Det er ganske vist!

Spionfrygten og Bomberædslen spirede i alle Sind, og navnlig i de stuvede Træn, mellem de rystede og forvaagede Flygtninge groede Paniken vildt. Ved alle Broer og Tunneler blev Vinduerne kommanderede lukkede, og der blev sat Vagt ved Toiletterne. Langs hele Linjen stod ved hver Vej, hvert Led en Soldat af Landstormen med skarpladt Gevær. Da man ikke havde Uniformer til dem, havde man nøjedes med at give dem et Bind om deres Jakkeærme, og nu stod disse gamle, skæggede Borgere med Bøsse paa Nakken og gloede i Vejret som Villaejere, der blot er gaaet ned i deres Have for at skyde Krager. Desværre var der flere af dem, der saa Krager alle Vegne.

Passagererne sad og stod ubevægelige og stirrede med nervøse Øjne ud i Luften. Naar Toget passerede en Bro, herskede der Dødsstilhed i Kupéen. Et tilfældigt Drøn i Natten fik Kvinderne til at briste i Krampegraad. Selv voksne Mænd blev ganske hysteriske og betragtede enhver Fremmed som Spion. Hvor mange Gange har vi ikke maattet vise Pas og aabne Kofferter og vende Lommer. Der var Døgn, hvor alle Russere efterhaanden blev udvist af Toget. Saa snart man havde opdaget deres Nationalitet, blev de trods Legitimationspapirer sat af paa den første Station. Jeg ser endnu for mig de grædende Familier krybe sammen i Mørket paa en øde Perron omkring deres faa Kasser og den uundværlige Temaskine indhyllet i et Silkesjal. Fornemme russiske Damer fra Badestederne i Sachsen og Böhmen blev puttede

i Fængsel med deres smaa Børn og maatte i flere Døgn nøjes med Fangekost, før de fik Lov at rejse videre. Er det mærkeligt, at Uvisheden, Spændingen, Angsten bragte dem til Fortvivlelse. Jeg har tilbragt Døgn i Kupé med Russerinder, hvis Position og Skønhed har sikret dem Plads som Baldronninger i Zarskoje Zelo. De vendte nu hjem forgræmmede, ældede og med et Vanvidsglimt i deres dejlige, slaviske Øjne.

Spøgelsefrygten bredte sig ogsaa til udenlandske Penge; Ingen vilde tage Guldrubler; for franske Tusindfrancssedler blev der i Sachsen budt 200 Mark. Paa Konsulatet i Berlin fortalte Konsul Sødring, at en ung Rothschild hos Vekselererne havde maattet nøjes med 70 tyske Mark for et Hundrede danske Kroner. Og Udlændinge, der var vant til at spise hos Messler, maatte med Porteføljerne fulde af fremmede Penge tigge sig nogle Pfennige til en Pølse hos Aschinger.

Fra Dag til Dag var Spændingen vokset, vildere og vildere havde Rygterne taget Fart; var ikke de mærkværdigste Ting sket i Løbet af den sidste Uge, hvad kunde vi ikke vente os i de næste Timer. Alle Værdier var stillede paa Hovedet, alle Love ophævede; den, der i Dag var lykkelig i sit Hjem, laa maaske paa Søndag død i Grøften. Den Rige blev fattig, Venner blev til Fjender, det Utrolige blev Vished. Hele Jorden dansede for vore Øjne, og hvem kunde finde et fast Holdepunkt i Hvirvlen. Er det mærkeligt, at der til sidst var nogle Timer, hvor det svimlede for de mest Nøgterne.

Den Dag, England endelig erklærede Tyskland Krig, var Kaos over Evropa. De besindigste tyske Borgere saa

i disse Øjeblikke Verden igennem røde Taager. Hvem var hvad og hvad var hvilket? Geværerne gik af, uden at nogen rørte dem. Tyske Skildvagter skød tyske Flyvere ned og indstillede Kanonerne efter Zeppelinere. (Man har senere maattet male alle tyske Aëroplaner over med store Kors, for at de ikke skulde forveksles med franske). Uden Grund fo'r Revolverne frem af Baglommer og sigtede paa fredelige Spaserende, og den, der ikke havde en Legitimation hos sig, kunde ikke være sikker paa sit Liv. Den paniske Rædsel jog i vore Aarer.

Jeg var selv saa uforsigtig paa Dresdens Gader at spørge om den nærmeste Vej til Banegaarden, og da man oplyste, at Togene var forbeholdt Militære, svarede jeg smilende, at jeg nok skulde komme med. Min Ledsager og jeg var ikke naaet tyve Skridt hen ad den tomme Gade, før vi saa et Par Drenge styrte efter os, og i Løbet af Sekunder sad vi fast mellem Hundreder af Mennesker, der under en uhyggelig Tavshed stirrede paa os med opspilede Øjne, i hvis stive Blik alt menneskeligt var jaget paa Flugt af Had og Skræk. I et Glimt anede vi Lynchningens frygtelige Hemmelighed.

Over hele Landet blæste Panikens Monsun, og hvor Galskaben ikke fandt andre Objekter, kastede den sig over farende Biler for at fange Nr. 1370, der bragte Guld til Rusland. Det er ikke for meget sagt, at langs Tysklands Landeveje stod Beboerne opstillede for at standse alle Motorkøretøjer. Ved hvert Vejkryds blev der spændt Staaltove fra Træ til Træ, hver Landsby mobiliserede en Borgervagt, der fældede Gevær, saa snart en Avto truttede. Følgen var kun, at man pludselig lammede hele

den tyske Hærs eget Efterretningsvæsen, der for en stor Del foregaar ved Biltjeneste, og afstedkom en Mængde Ulykker. Over et Halvthundrede Bilkatastrofer er foreløbig talt sammen. Naar Chaufføren i Mørke ikke fik Øje paa de udspændte Staaltove, skar de i Farten Hovederne af ham og Passagererne. Naar han for Motorlarmen ikke kunde høre Tilraabene fra Vagtposterne, blev der sendt Skud efter Vognen, desværre hyppigt Træffere.

Men Generalstaben var Jagten paa Guldbilen ved at bringe til Fortvivlelse. Tre Gange offentliggjorde den i alle Tysklands Blade mere og mere indtrængende Opraab til Befolkningen om *ikke* at standse Motorvogne, men uden Held. Ordonnanser maatte staa af ti Gange for hver Mil. Officerer blev holdt tilbage. Det var stadig livsfarligt at køre ud ad Landevejen. Lad mig blot nævne et eneste Eksempel: En østrigsk General skulde personlig bringe en vigtig militær Depeche fra Wien til Berlin, og for hurtigt at komme frem tog han Hærens stærkeste Avto. Det første Døgn rev en udspændt Staaltraad hans ene Øre af, det næste blev hans Chauffør skudt, det tredje blev han i Landsbyen Wingin standset af en stupid Sognefoged, der ikke kunde læse hans Pas og nu puttede ham i Fængsel i tolv Timer. Da Generalen endelig slap fri, tog han Toget.

Efterhaanden gjorde Rygtet den ene Guldbil til to, tre, fire. Generalstaben fandt da paa at offentliggøre Telegrammer om, at de hvidklædte Damer i det forfulgte Nr. 1370 var staaet ud og havde overgivet Guldsækkene til nogle Cyklister, der var forklædte som Murere, og endelig har man maattet fingere tre Bil-Anholdelser nær

den galiziske Grænse og meddele, at nu var alle de mistænkelige Køretøjer fangede og fire Kubikmeter fransk Guld bragt i Sikkerhed til Berlin.

Men den, der paa en let og sikker Maade vil begaa Selvmord, behøver blot at iføre sig hvidt Tøj og cykle ud ad en tysk Landevej.

DEUTSCHLAND, DEUTSCHLAND....

Hele det tyske Rige har rejst sig i national Ekstase. Nationen gennemsitres af Patriotismens Feber, og fra et Kor af 52 Millioner toner det tidlig og sent, jubler det, bruser:

Deutschland, Deutschland über Alles
über Alles in der Welt!
Wenn es stets zu Schutz und Trutze
brüderlich zusammenhält — — —

Østrig er det, der nok i et ubevogtet Øjeblik har villet ydmyge Serbien, men det er Tyskland, der har villet Krigen. Et saadant Overskud af Kraft har Nationen sammensparet siden 1870 ved sin Stræbsomhed, ved sin Flid, ved sin Borgerdyd, at Styrken næsten tilsidst føltes som en Byrde. Musklerne svulmede, Cyklopen maatte slaa.

Maximilian Harden skriver det aabent i sidste Numer af »Die Zukunft«:

— Hvem af os, der har Ret? Ja, hvis det bare kom an derpaa, kunde man nøjes med at lytte til Narreraad og slæbe Menneskenes store Stridsspørgsmaal for en

Domstol, fra hvis Højder Dommen og alle dens omhyggelig udpønsede Paragraffer vilde flyde som Kildevand ud i Evropadalen. Fornuft er her Vanvid. Spørg Bøgen, hvem der gav den Ret til at løfte sin Krone højere end Pinjen og Granen, Birken og Palmen. Stævn den for Raadet, hvor de Slapkæftede og Tandløse præsiderer. Fra Bøgens Krone vil det bruse: »Min Kraft er min Ret«. Over den Ret, som ethvert Folk har faaet i Daaben til at leve, til at udvikle sig, til at vokse mod Himlen, gives der ingen Dommer.

Hvem, der har Ret? Den, der har Magt. Ret eller Uret, vi staar eller falder for Fædrelandet. Sejre vil vi. Sejre maa vi. Ikke baldyre og bevise fra Diplomatfrakker og Briller, at vi er ærlige Folk af et fredeligt Gemyt. Cecil Rhodes, der var en stor Mand, en Gigant i Laksko og med Tuberkler, har en Gang brølt lige ind i Pedanternes Tykmælksfjæs: »Denne Krig er retfærdig, fordi den nytter mit Folk og styrker mit Lands Magt«. Lad os hamre den Sætning ind i alle Hjerter. Den opvejer hundrede Hvidbøger. Lad os slaa den op paa alle Mure, paa Raadhuse, paa Gadehjørner — store Plakater, blodrødt Papir. Skriv nedenunder: »Banderne vil os til Livs. En Bastard kror sig i den forrykte Indbildning, at han kan knuse den store Sejrherres Sønnesøn. Skeden af Balgen! Den frække Fjendes Fod skænder vor Jord. Slaa ham ihjel! Verdenshistorien spørger jer ikke om Grundene.«

Saadan taler i Øjeblikket Tyskland. Nu brister med ét i alle Hjerter den opdæmmede Følelse af Selvtillid, af Beundring for Hæren, af Hengivenhed for Kejseren og

Riget. Fædrelandsbegejstringen er løftet ud af sit Leje og vælder som en Stormflod over Byer og Bygder, uimodstaaeligt, gribende og førende alt og alle paa sine Bølgetoppe. Endnu med Sindet fyldt af Fortællingerne fra Tysklands *store Tid,* da det i 1814 rejste sig i enigt Vælde for at knuse Napoleon, er Nationen staaet op for i Hundredaaret at efterligne Fædrenes glorværdige Bedrifter. Time efter Time gaar de Indkaldte syngende gennem Berlins Gader, svingende de brune Papæsker, der er al deres Krigsbagage, Tog efter Tog ruller mod Grænserne, smykkede som til Fest med Blomster og Flag, unge Fyrstesønner melder sig som simple Menige ved Hæren, Digtere, Videnskabsmænd, indtil dette Øjeblik er 1,800,000 Frivillige strømmet til Fanerne, og Generalstaben aner ikke, hvad den skal gøre med dem, men maa indtrængende frabede sig yderligere Tilstrømning. Fra 1814 har man genoptaget den smukke Skik med hastige Vielser Aftenen før Afrejsen til Hæren. Kvindearme aabner sig i Mobiliseringsnatten for det første og det sidste Favntag. Alle Hverdagens Følelser er hævet af deres Hængsler, og en ny stor Tids Stemning skælver gennem Sjælenes Æolsharper og faar dem til at tone. I Berlin tager en 70-aarig Fader Afsked med sin Søn, der rejser til Fronten, og falder død om i samme Nu, kvalt af Bevægelsen. En ung Pige i Charlottenburg ser sin Elskede drage af Sted og melder sig som Sygeplejerske for at kunne følge med. Da hun ikke straks bliver antaget, springer hun ud ad Vinduet og knuses i et Raab: Leve Hæren. Grebetheden slaar ud i Hysteri. I Westend saa jeg en »Einjähriger« blive sat ud af en Natterestaurant,

og paa Fortovet eksploderer han i Raabene: *Ich bin ein Preusse.* Højere og højere gejler han sig op i patriotisk Delirium, til han falder om i et epileptisk Anfald paa Asfalten med den hvide Fraade staaende ud af Halsen: *Ich bin ein Preusse* ...

Der grædes under Lagnerne; der skriges i Kval og Fortvivlese i Krogene. Paa Krigens ottende Dag aflagde jeg Besøg paa en Privatklinik i Berlin, hvor Forstanderinden meddelte mig, at hun i de sidste 48 Timer havde faaet Telegrammer om, at fire fødende Patienters Mænd allerede var faldet. Ingen havde endnu haft Mod til at sige de unge Enker Sandheden. Og Ingen hører deres Skrig for Nationens Sejrsraab, Krigsmusiken overdøver alt.

Med tillidsfulde Miner var Soldaterne taget af Sted mod Rusland. Med Forvisning om Sejr drog de til den franske Grænse. Men den Aften, da det blev bekendt, at den engelske Gesandt havde overbragt Rigskansleren Englands Krigserklæring, modtog man Efterretningen som det første Nederlag. Efter Aars diplomatiske Anstrengelser var dette et tabt politisk Slag. Berlinerne grebes af Afmagtsraseri, og den Nat for Hadets onde Aander over Boulevarderne. Jeg var om Aftenen kommet til Berlin gennem endeløse Vognparker af tomme Jernbanevogne, havde brudt mig Vej gennem Bjerge af herreløst Rejsegods og kørte ned ad Wilhelmsstrasse forbi alle Ambassaderne for at naa »Hotel Adlon« paa Unter den Linden. Ud for det engelske Gesandtskabshotel sad vi fast i de hujende Masser, der bølgede sorte og truende frem og tilbage i Kamp med det beredne Politi. Det var

et kogende Virvar, hvor Hyl brødes mod Skrig, Stenkast mod blanke Klinger, Knytnæver mod Revolvere. Den ellers saa besindige Berliner knuste alle Ruderne i Palæet med Sten, svøbt i de friske Løbesedler med Englands Krigserklæring. Tju, din engelske Satan! (Senere har man officiøst forsøgt at undskylde Optøjerne derved, at det engelske Tjenerskab haanende skulde have kastet Kobbermønter i Grams til Mængden). Og da Ambassadens Medlemmer lidt senere kørte til Banegaarden, regnede det ned over dem med Stokkeslag. Ondsindet slog ud i Flammer, og vor elendige Droske tilbragte en halv Time ved Helvedes Porte. Jeg ønsker ikke at leve den om igen. Da vi endelig med lamme Trommehinder naaede Adlon, stormede Pøblen Hotellet, og Politiet maatte arrestere »Daily Mail«s Korrespondent (der ivrigere end nogen Anden havde arbejdet i sit Blad for Fredens Opretholdelse) for at forhindre, at han blev hængt i en Buelampe paa Linden.

Raseriet mod England havde vakt Fremmedhadet i Berlin, og i de følgende Dage skulde man ikke tale med Akcent paa Gaden. Kafé »Princess« paa Kurfürstendam blev raseret, dens Spejle splintret, dens Bohave knust, blot fordi der i Lokalet spillede et Zigøjner-Orkester. (Bladene har senere forsøgt at paastaa, at Musiken spillede den russiske Nationalsang!). Kaféen har ikke kunnet lukke op senere, og Ejeren, der har tre Sønner under de tyske Faner, er en ruineret Mand. Alle engelske Firmaskilte blev revet væk. Den bekendte »Café Piccadilly« er omdøbt *Hoch Deutschland;* »Chat Noir« hedder *Schwartzer Kater.* Alle Engelsktalende bærer af Forsig-

tighed et amerikansk Legetøjsflag i Knaphullet. Forretninger af tvivlsom Kulør sætter Kejser Wilhelms Buste i Vinduet og skriver paa store Plakater: Vi beskæftiger kun tyske Folk.

Senere har de gunstige Bulletiner noget standset dette Forfølgelsesvanvid, og den Fremmede, der lytter efter Mængdens veltilfredse Knurren, kan høre, at Millionuhyret Berlin er fodret med sejrrige Bulletiner.

Hver Eftermiddag bølger Linden fra Brandenburgerthor til Slottet af Tusinder og Titusinder, der samles om den samme Tanke: den sidste Løbeseddel. Denne Skumringstime ejer i alle Storstæder en særegen Poesi. Paa Himlen blandes Dagens Orange med Aftenens violette Skygger, og i mørke Hjørner begynder Byens Lys at blinke frem. Arbejdets Hjul er standsede, og paa Vejen til Hjemmet bringer Masserne med sig en Anelse af Fred. Ude under Lindene glider Strømmen frem og tilbage, Kaféerne har aabnet alle Glasporte mod Fortovet, hver Stol er besat, og man drøfter med sin tilfældige Bordfælle den sidste Depesche fra Wolffs Bureau. Avissælgernes Raab blander sig med Bilernes Horn, hist og her bliver der Opløb om en Sælgekone med Krigsmedailler, paa Hjørnet presses man for at vifte Farvel til en Skare Frivillige, der marscherer taktfast forbi, mens de synger »Die Wacht am Rhein«. Unge Piger borer sig ud og ind alle Vegne med Tallerkener, hvorpaa de samlede Penge til Det røde Kors. Mønterne rasler og triller. Oppe paa Kranzlers Altan sidder den indkaldte Officer i grøn Feltuniform og spiser til Aften med sin unge Frue. Der er ingen Ord. Ingen Klager. Ingen Taarer. Kun to Hæn-

der, der i Smug mødes over den hvide Dug til et sidste Kærtegn. Et tavst Farvel.

En graa Bil er med vanvittig Fart jaget gennem Brandenburgerthor, og uden at Politiet kan standse den, suser den under skingrende Signaler ned ad den blanke Asfaltbane som et Monstrum, plettet af Støv og Ler. Den kører over Broen og lige op for Slottet. En tilsølet Klump vælter ud af Vognen og ind gennem Porten forbi maabende Skildvagter. Et Par Sekunder i et Forværelse. Geværer, der klirrer. Sabler, der rasler. Et Par hastige Ord. De hvide Døre springer op, og to Sekunder efter staar Kuréren foran Kejseren, ret som en Stenstøtte, aandeløs:

— Kommer lige fra Fronten. Melder Deres Majestæt, at de franske Tropper i Gaar er slaaet i Elsass. Bringer her den første erobrede Fane...

Og paa Marmorfliserne lægger han en grumset Las, fæstet til en knækket Stang.

Udenfor paa Slotspladsen begynder der at stige en sagte Mumlen mod de høje Vinduer. Det tusindhovede Uhyre vejrer en Nyhed. Fra alle Gader vælder nye Skarer ind paa Pladsen, Alles Øjne er rettet mod den gyldne Altan.

Da gaar Fløjdørene op, og i Feltmarskalsuniform træder Kejser Wilhelm ud under et Hochraab, der spalter Luften. Han er bleg og alvorlig, og Alle kan se Rynkerne i hans Pande. Nu slaar han ud med Haanden, og med en vred Røst, som kun de Nærmeste hører, raaber han: Vore Tropper har i Gaar kastet Franskmændene ud af Elsass. Den første franske Fane befinder sig paa Slottet. Leve Hæren...

Det hele varer kun et Nu, saa lukker Fløjdørene sig igen. Men et elektrisk Stød er gaaet gennem Masserne, og Rygtet løber fra Mund til Mund: Sejr i Elsass. Sejr, Sejr ... Kejseren har sagt det.

Inde i Slottet har Majestæten straks givet sin Adjudant Ordre til at gaa ned i Lustgarten og læse op en detailleret Beretning om Kampen. Samtidig har han dikteret en Skrivelse til *Lokal Anzeigers* Redaktion, hvori han beder Bladet om straks at meddele Nyheden i sin Telegramhal. En Politibetjent faar Brevet overleveret og cykler ned ad Linden, idet han ustandseligt raaber til højre og venstre: Hurra. Sejr i Elsass ... Hurra ...

Kun Faa véd endnu rigtig Besked, men en Anelse hænger i Luften. Berlineren ser sig urolig omkring; hvad var det for en Hvisken, der fløj forbi hans Øre? Folk begynder at løbe til højre og venstre. Der er Nogen, der raaber. Det er Opløb omkring Rigskanslerens Bil, som paa Vej til Slottet sidder fast i Mængden. Og hvad er det? En høj Vareavto maser frem igennem Trængslen. Paa Taget sidder paa Toppen af Bladdynger et Par forvaagede Journalister og kaster med fulde Hænder Bunker af hvide Blade ud i Luften, hvor de daler flagrende som store Maager. Det kørende Fuglebjerg kommer nærmere. Papiret rives i Stumper, det er Løbesedlerne: Sejr i Elsass ... Den, der har faaet en hel Depesche, læser den op for de Andre, Enhver lader Nyheden gaa videre. Fra hele Boulevarden, fra Kaféerne, fra Altaner og Vinduer vifter og vinker de hvide Blade, og et tusindstemmigt Raab stiger mod Aftenhimlen: *Den første Tricolore i Berlin!*

Uden at nogen aner, hvordan det er sket, har Mas-

serne ordnet sig til en Procession, og syngende og raabende drager hele Unter den Linden af Sted mod Slottet, der nu løfter en sort Silhuet imellem Stjernerne. Men man kommer ikke længere end til Broen. Tætte Rækker af Politi har ryddet Slotspladsen. Adgangen er spærret. Stille. Kejseren arbejder.

Et Øjebliks Hvisken gaar gennem de fremstormende Dønninger af jublende Berlinere. Der breder sig ligesom en andagtsfuld Højtidsstilhed over Skaren. Alles Øjne søger de høje, oplyste Vinduer paa anden Sal. Men pludselig løsner sig en uimodstaaelig Brusen fra Folkehavet. En stille Nynnen bliver til Sang, halvkvalte Ord faar Toner. Nu vælder det som en Hymne fra de Titusinde. Mægtigt. Gribende. *Majestoso*. Alle blotter Hovederne. I den stille Sommernat synger Berlin udenfor sin Kejsers Vinduer:

Deutschland, Deutschland, über Alles,
über Alles in der Welt!
Wenn es stets zu Schutz und Trutze
brüderlich zusammenhält.
Von der Maas bis an die Memel,
von der Etsch bis an den Belt:
Deutschland, Deutschland, über Alles,
über Alles in der Welt.

Anker Kirkeby vendte ikke tilbage til Wien. Paa Grund af Overanstrængelse maatte han tage et halvt Aars Permission, og gennem Udenrigsministeriet underrettede han straks den ø.-u. Generalstab om sit Forfald.

EINAR THOMASEN

Gennem Evropas Naaleøje

GENNEM EVROPAS NAALEØJE.

Einar Thomasen foretog ved Krigens Udbrud Rejsen til Petrograd op over Finland.

Da Krigen kom, og Rigerne spærrede deres Grænser, jog uhyre Skarer af Flygtninge Evropa rundt for at finde en Vej hjem til den betrængte Fædrenejord. Paa begge Sider af den russiske Grænse fra Østersøen til Sortehavet skabte Tysklands Krigserklæring to Hundrede Tusinde Landflygtige.

I Rusland blev hele den Befolkning af tyske Næringsdrivende, der i den sidste halve Generation har plantet sig i og gennemtrængt det russiske økonomiske Liv, ved et Magtsprog rykket op med Rod og gjort erhvervs- og hjemløse. Der brød de op fra deres Smaakapitaler og Smaahaver, de sparsommelige Smaaborgere, og stod atter som forhen med den tomme Vadsæk. Den hos Moskoviten forhadte tyske Vadsæk, det beregnende Borgersind, paa Retur over Grænsen!

Og hvilken Lindring i Tyskland endelig en Gang at lange helt ud efter »diese indolente Tartarenfratze«. Fra tyske og østrigske Kursteder blev firsindstyve Tusind russiske Gæster koblet sammen, Fyrstefamilier, Volgakøb-

mænd og lithauiske Jøder, og »ohne viel Federlesens« fragtet efter Militærordrer som Stykgods. Gennem de tyske Højskoleporte trængtes de russiske Studerende ud i tætte Stimer, disse længselsfyldte, forpjuskede Individualister. Man fik her endelig Lejlighed til at hyle alt sit Had op i disse ubegribelige Ansigter, man skar dem en giftig, skadefro Grimace, slog en Klo i deres bløde Skuldre og holdt dem Geværkolben for Tænderne. Som i Rusland erhvervedes i disse Træfninger ogsaa her nogle Titusind Krigsfanger.

Resten fandt efter lange Lidelser og fuldstændig Forarmelse omsider en trang Genemgang oppe under Polarkresen. Haparanda var Uger igennem Evropas Naaleøje. Over disse kyske, verdenfjerne Holme, der blegt beskinnet af et evigt Dagskær flyder som Aakander paa det stille Vand, gød sig paa faa Dage uhyre Skarer af jaget Folk. Fra Karungi til Torneå raslede Dagen og Natten lang uoverskuelige Rækker af haarde Karosser, overladede med dødtrætte Flygtende. Paa Grøftekanten, ved Strandbreden og Færgestederne sad de, blege, med Knæene under Hagen, og stirrede sløvt mod Midnatssolen. I Haparanda mødtes de russiske og tyske Folkestimer.

Ved en lille Baadebro sidder en Klynge Berliner Ynglinge paa deres Lærredskofferter; de forbidragende Russere klinger det dæmpet imøde:

Zum Rhein, zum Rhein, zum deutschen Rhein,
wir alle wollen Hüter sein.
Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
fest steht und treu die Wacht am Rhein.

Russerne hører det ikke eller overhører det; hvem tænker paa patriotisk Sang! De fleste af dem har efterladt deres Næreste, Børn eller Forældre eller Ægtemager i Tyskland, de drives hjemad af en alle Sanser lammende Hjerteangst.

*

Med den første store Skare af russiske Flygtninge over Haparanda gjorde jeg Turen fra København til St. Peterborg. Den kom fra Dresden, Hamborg og Berlin. Mobiliseringens skrattende, blinkende Mekanik og forfærdende Hast, Spionjagten og Befolkningens aabne Had og Brutalitet havde givet denne Hob et panikagtigt, styrtende Fald fremover. I Stockholm ilede Folkene maal- og meningsløst frem og tilbage mellem svenske og russiske Myndigheder, fra det ene Skibskontor til det andet. »Oh, De er Dansker«, udbrød hysterisk rørt en ældre Dame og snappede efter Vejret i grædefærdig Henrykkelse, »hvilket Land, hvilket guddommeligt Land! — Fred og Kærlighed, ja det er sandt ... Skriv, at Russerne aldrig glemmer en saadan Ædelhed ... I Stettin blev jeg mishandlet og plyndret, min ældste Søn holdt tilbage, krigsfangen paa Rügen ...« Den attenaarige Fyrstinde Dolgorukow var fængslet i en nordtysk By, mistænkt for Spionage; hun var Genstand for Mishandling fra Gendarmernes Side; uden Bagage og skilt fra sine Paarørende ankom hun, stærkt lidende efter et Nerveanfald, til Stockholm, hvor Professor Lazarewski fra St. Petersborg, i hvis Sel-

skab jeg gjorde Rejsen til Haparanda, tog sig af hende. Hun blev i Stockholm; hendes ofte tilbagevendende Nerveanfald gik over til fuldkommen Sindssyge. — Ved det russiske Konsulat stod daglig mange Hundrede og gav Besked om Søskende og Børn, der var holdt tilbage i tyske Fængsler. Hjælpeløse stuvede de sig da sammen i Togene mod Nord. Denne landflygtige Hob var Krigens første Bølgeslag mod russisk Land.

I de lumre, tætpakkede Waggoner arbejdede Fantasierne med rasende Hast. Det var en uafbrudt gensidig Febersmitte, der hærgede det evindeligt fremadbrusende Tog som en Galmandspest. De uklare Tanker søgte Mulighedernes yderste Grænser. — Paa en Station opsnappedes Rygtet, at de to vældige Bronce-Teutoner paa det tyske Gesandtskabspalads var styrtet ned af den sorte, vilde Petersborger-Pøbel; den var brudt ind gennem Porten, havde dræbt Vagten og hisset Ligene ned ad Murene med dybe Knivflænger i Brystet. Efter dette hørte Taabelighederne lidt op — det var virkelig Krig, man ligesom sporede Slagteriets Damp.

Der var megen Klynken og megen Barnegraad. Da Natten kom, lagde Klyngerne sig sammen paa Bænke og Gulv. Da saas i det osende, rystende Lampeskær aabentstaende Munde, gullige, forvredne Ansigter og krampagtigt bøjede Lemmer. Det rallede fra Struberne, Benene slog uvilligt mod Gulvet. For de fleste var Blunden kun et kort Mareridt. I Øjnene, der aabnedes mod det blaffende Lys, saas Hede, Forpinthed, Rædsel. Efter to Dages Rejse fra Stockholm naaede vi Karungi en Morgen Kl. 2. Ved en bleg Sol i Horisonten og i en is-

nende Kulde kørte vi i Karossen de 30 Kilometer til den russiske Grænse ved Torneå. Her kom han saa, den velkendte bredsnudede Gendarm med sit pligtskyldige absolutistiske Stempel. Hvor var han elsket nu af hele Flokken! Ja, ja, gode Tatarfjæs! — Dumadeputeret Maklakof hjalp Fyrstinde Trubetzkoi ned af Karossen; hun bøjede hastigt Knæ og kyssede Jorden.

I Torneå fordobledes Mængden ved de Flygtninge, der var kommen Dagen forud og endnu ventede paa Toget til St. Petersborg. Dette Tog var gammelt, forlængst udrangeret Materiale. Waggonerne, fængselslignende Kasser paa høje Hjul, tillod ikke en velvoksen Mand at staa oprejst i dem. Reglementeret rummede Toget Plads til 800 Passagerer; under den 6 Dage lange Rejse fra Haparanda til St. Petersborg husede det 1500 Passagerer.

Det var et Jammerens Tog. De hylende, knagende Kasser pressede sig tæt om de sammenstuvede Menneskemasser, der i 6 Døgn over de buldrende Hjul ikke fik Hvile, ikke Blund i Øjnene, ikke menneskelig Mad. Det var et frygteligt Syn ved alle de øde Smaastationer, naar den vældige Skare som en graadig, stum Dyreflok styrtede sig fra Toget over Buffetens lunkne Te og halve Snes tørre Brød; forfærdeligt var om Nætterne i Bælgmørket den dødsenstrætte, fortvivlede Raven i det sammenklistrede Kaos og Klynken og Suk fra de syge Kvinder. Al Krigshede var dulmet, al Hjerteangst sløvet, al Tale forstummet.

Ved Pas- og Bagagevisitationen i Tammerfors blev jeg arresteret som mistænkelig Udlænding. Dette var for

mig Rejsens eneste Lindring. Et Par Dage i Gendarmeriet bragte mig Hvile, Mad og Søvn.

Alle Tog til St. Petersborg medførte samme rædselsvækkende Fragt. Over Hovedstadens Stenbro gled disse jammerfulde, segnende Skarer som Krigens første Dønninger.

HELGE WAMBERG

Da Tyskerne stod foran Paris
Brev fra Paris

DA TYSKERNE STOD FORAN PARIS.

Helge Wamberg rejste ved Krigens Udbrud til Paris og tilbragte de første Krigsuger her som Korrespondent til „Politiken".

Jeg husker en Dag i det franske Udenrigsministerium paa Quai d'Orsay. Mit Ærinde var at søge om Tilladelse til at færdes tre Gange dagligt i Krigsministeriet for at faa de officielle Kommuniquéer. Mine Introduktioner var i den bedste Orden, og jeg fik ubegribeligt hurtigt Avdiens hos den betroede Embedsmand, der forestod Pressekontoret. Han bad mig synke ned i en Stol i sit nydelige Kontor. (Jeg har snart over det meste af Evropa med Interesse sammenlignet Udenrigsministeriernes Embedsmænds kultiverede og hyggelige Kontorer med de øvrige Ministeriers Skolestue-Udstyr!). Han sagde til mig, idet han tog et Par af de moderne Kineserbriller af Næsen:

— Jeg véd, hvilke Følelser Danmark nærer for Frankrig. Jeg har med Glæde set, hvad fransk Aand betyder for dansk Aand, og De véd til Gengæld, min Herre, at Frankrig altid med Stolthed glæder sig over Danmarks hjertelige Venskab, lige saa vel som Deres Folk glæder sig over vor Hæder og Ære (gloire).

Jeg takkede ham, og han fortsatte:

— Ja, jeg har lige saa megen Grund til at takke, men jeg beder Dem om én Ting: Sig altid Deres Læsere den fulde Sandhed; *thi vi frygter den ikke!*

De nevtrale Landes Korrespondenter i Paris søgte at komme denne Sandhed saa nær, som det var muligt. De officielle Kommuniquéer var jo efterhaanden bedre skrevne end de egentlig var oplysende. Krigsminister *Messimy* var en udmærket Journalist, og naar han hver Dag lod en af sine elskværdigste Embedsmænd modtage de af Regeringen avtoriserede Korrespondenter i en stor Sal i Krigsministeriet, hvor der forøvrigt til opbyggelig Underholdning for Journalisterne laa Snese af Haandbøger over den tyske Hær og Flaade, saa vidste vi, at der altid var forberedt os en behagelig Time i Fransk. Men hvor mange Gange har jeg ikke efter Gennemlæsningen set en udmærket hollandsk Kollega ind i Øjnene og vekslet et forstaaende Blik: Vi havde ikke faaet noget som helst at vide.

Men en Dag fik vi virkelig noget at vide. Det meddeltes os, at de franske Tropper ikke længere stod i Mulhouse, fordi — hed det — den franske Ledelse vidste, der stod saa store fjendtlige Troppemasser omkring Byen, at et forlænget Ophold dér vilde være meget farligt.

Hvad betød ikke dette for Pariserne. Og dog maaske mindre for dem. Men for hele den store, ærlige, dybt patriotiske Befolkning Landet over, der med Taarer i Øjnene havde læst om Drengene og Pigerne Øst paa i de elskede Bjerge, der igen var faldet til deres Mo'rs Bryst. Paa dem klemte denne Meddelelse Brystet sammen i

Smerte. Der dannede sig hurtigt Rygter om Mulhouse's Fald. Jeg vover nu, da Solen igen skinner over Frankrig, at gengive et af dem:

Den franske General havde med stor Tapperhed erobret Byen. Tyskerne var skyndsomt flygtede. Jublen var ubeskrivelig. Der blev en Glæde i den gamle franske Stad, som var over al Forstand. Soldaterne med de røde Bukser blev modtaget med en Fryd, der gav Genklang i Bjergene. Kvinderne kyssede Soldaterne, Mændene trykkede deres Hænder og omfavnede dem. Militærmusiken rykkede ind. Man sang Marseillaisen. Man græd. De Gamle og de Unge sammen. I 44 Aar havde de Gamle ventet og lidt.

Forstaar man dem ikke og sér man ikke hele Sceneriet for sig! De lavede 14. Juli-Dag en Avgustdag i Mulhouse. De dansede paa Gaderne. Vinen flød. Glæden strømmede over. Og Natten faldt paa — —

Mulhouse havde virkelig givet Befrierne en værdig Modtagelse.

Men midt i Glæden havde Generalen glemt at beordre Telegrafledningerne overskaarne til Strassbourg og at arrestere Telegrafembedsmændene. De blev paa deres Post, og om Natten telegraferede de til Fæstningen, meddelte Sagernes Stilling, Mulhouse blev tilbageerobret.

Kort efter meddelte Hr. Messimy's Embedsmænd os, at den General, der havde erobret Mulhouse, var bleven forflyttet. Hans Korps var overtaget af en anden!

Kommuniquéet fortalte et undrende Frankrig, at de franske Tropper foreløbig havde trukket sig tilbage fra Alsace-Lorraine. Det var den Gang, den tyske Hærs

Fløje bøjede sig mod Paris efter den uheldige franske Offensiv omkring Charleroi.

Da rejste der sig hist og her advarende Røster. Da var det, at *Matin* tillod sig et Frisprog, der stempledes som utilbørligt, fordi Bladet fortalte *Sandheden* om det Regiment fra Marseille, der nægtede at gaa ud af en Skov, men i Stedet for smed Geværerne og til Straf — ja, det blev kun antydet. Enhver kan forstaa, hvad der skete med de ulykkelige Marseillanere.

Og da var det, at Forsvarsregeringen blev dannet, at Hr. *Millerand* afløste Hr. *Messimy*, og den gamle graa *Clemenceau* rejste sig og rystede sin Krop, saa det blev hørt.

Men da udviklede Begivenhederne sig ogsaa med saa rivende Hast, at Paris selv i sin mønsterværdige Ro blev endnu roligere. At der blev stille.

Hr. *Millerands* Overtagelse af det franske Krigsministerium blev hilst med almindelig Tilfredshed. Kun syntes Hr. *Clemenceau* i den nye Krigsminister at se en Mand, der mere saa sin Opgave i at berolige Paris end i at lade tilflyde Frankrig de fuldt rigtige Underretninger om Krigens Gang. I Dagene efter Slaget omkring Charleroi mobiliserede Clemenceau hele sit Arsenal af Giftigheder. Hans Ironi blev mere og mere bidende. Paa Udlændinge virkede den uhyggelig. Millerand lod en Dag udgaa det officielle Kommuniqué, at han havde været ved Fronten, og at han var vendt tilbage »fuldstændig tilfreds«. Da kort efter de nedslaaende Meddelelser om de tyske Fløjes Fremrykken til Paris blev almindelig bekendt, stod Hr. Millerands *fuldstændige Tilfredshed* i et mærke-

ligt Misforhold til de virkelige Begivenheder. Clemenceaus Ophidselse var da stor, og Millerands Kommuniquéer fik sig hver Dag i *L'homme libre* en forsvarlig Omgang.

Under denne Paavirkning blev Stemningen i Paris en anden. Paris' Ro havde jo været utrolig. Og den forandredes heller ikke under de følgende Dages uhyggelige Begivenheder. Men man følte Utilfredsheden og Uvisheden kæmpe sig frem.

Der var stille før Stormen. Flygtningene var begyndt at komme. En Søndag ankom 1500 Kvinder, Oldinge og Børn til Paris. Man vidste ikke, hvad man skulde stille op med dem. Jeg saa et Tog af disse Stakler ned over Boulevarden og til Gare St.-Lazare, hvorfra de skulde føres ud paa Landet. De lignede levende Bylter, Kludebunker, der havde faaet Ben at gaa paa. Det var jo ikke rige Folk. Heller ikke de fattigste. Det var de jævneste. Dem, der var blevet i Landsbyerne og de store Byers Udkanter til det sidste. De førte deres nødvendigste Ejendele med sig i store Bylter, holdt sammen med et Bordtæppe eller en gammel Dug. Man saa nogle i deres bedste Tøj, en sort Kjole fra Brylluppet, endnu bevaret til festlige Lejligheder, nu knappet og hægtet med rystende Hænder, og mens Graaden stod i Halsen. Andre var flygtet, som de gik og stod, i Arbejdstøjet, i elendigt Skotøj, uden Hat eller Tørklæde. Hvad de havde i Bylterne, fik man et lille Indblik i, da de naaede Banegaarden og her havde Tid til at ordne deres *Bagage*. De aabnede for Bunkerne hist og her: Der var Madrester, Vækkeure, Skotøj, Fotografier, hist og her et Krucifiks. Enkelte havde

— et Fuglebur. Jeg talte med nogle af dem. En gammel Kvinde paa omkring 70 Aar havde gaaet over 20 Kilometer paa sine trætte Ben for at naa et Tog.

— Jeg er Enke, sagde hun. Han døde for 10 Aar siden. Og nu havde jeg kun min Sønnesøn tilbage. Han er 20 Aar og ligger i Mulhouse, der Gud være lovet er i vore Hænder.

Jeg nænnede ikke at sige hende Sandheden, men spurgte, hvad hun nu vilde gøre. Hun svarede grædende:

— Jeg vil vente, Herre, jeg vil ønske, at Republiken maa give mig Tag over Hovedet og lidt at spise, og saa vil jeg vente til den Dag, min Sønnesøn kommer tilbage, og saa vil vi gaa sammen hen i Kirken og bede sammen til den hellige Jomfru. Og Frankrig vil straale af Glæde, og Vorherre vil tage sig af dem, der er slaaet og knust.

En ung Kone saa anderledes paa sin Stilling. Hun sagde, idet hun samlede fire smaa Piger omkring sig, og Øjnene lynede i Hovedet:

— Jeg hader Verden, og jeg forbander dem, der *regerer*. Min Mand er faldet, og min Broder er faldet. Og her staar jeg med fire Børn. Da jeg flygtede med dem, var der i mit Nabohus en Kone, der blev tilbage med 6 Børn. Hun sagde, at hun vilde dræbe baade sig selv og Børnene, naar Tyskerne kom, men først vilde hun spytte paa Krucifikset.

— — —

Jeg sendte en Dag et Telegram hjem, at Tyskerne nu stod ved *Compiègne*. Det blev strøget af Censuren, og danske Læsere har ikke set det. Men det er sandt. Compiègne ligger fra Paris, som København fra Helsingør.

Det var en smuk Søndag, skabt til Udflugter paa Seinen, til Glæde over Fridagen, til hele det store jævne og hyggelige Paris' Fornøjelse, indtil Solen gik ned, og Livet vilde sætte skønne, spraglede Blomster paa Boulevarderne.

Men den Dag faldt de første Bomber i Paris. Det var mellem Kl. 12 og 1, at den tyske Flyver Løjtnant *von Heidssen* kastede sine fire dødbringende Jernklumper. Jeg tror, at mit Telegram endte med, at der ingen Skade var sket. Men Sandheden har ofte vanskeligt ved at hævde sig og trænge igennem. Nu er det ikke længer nogen Hemmelighed, at to af Bomberne, der var beregnede for Gare du Nord, ødelagde en Bagerforretning, saarede flere Personer og dræbte den venlige Bagerkone, der sad glad og bred mellem alle sine lange Franskbrød og tænkte paa, hvor lykkelig hun maatte være over at sidde lunt og godt inden Døre, mens hendes stakkels Mand maatte kæmpe sig frem over endeløse Slagmarker.

Løjtnant von Heidssen blev næste Dag lét ud i flere Pariserblade. »Denne Hr. von —«, skrev et Blad, »han havde nok villet være morsom.« Det er bekendt, at i de tre følgende Dage kom en tysk Flyver hver Eftermiddag Kl. 6 ind over Paris og fortsatte Hr. von Heidssens Ødelæggelsesværk. Flyverne valgte netop den Tid paa Dagen, hvor Lyset i Paris er saa smukt. Man ser det ikke andre Steder i Verden. Naar Solen endnu har en Time eller to tilbage af sin Levetid, fyldes Luften af blegrøde Lysbølger, af et blødt og flimrende Lys, fuldt af Sol, og dog er Himlen ikke helt klar. I dette Lys kunde Flyveren skjule sig. Han kastede sine Bomber fra 2000

Meters Højde, rev nogle Fortove op, dræbte baade Gamle og Unge og forsvandt.

Det naturlige Spørgsmaal var: Hvor var de franske Flyvere, der bevisligt ikke var ved Fronten? Hvorfor kastede de sig ikke ind paa de modige Tyskere? Hvorledes kunde det i det hele taget ske, at en tysk Flyver kom saa langt? Altsammen Spørgsmaal, der ikke blev besvarede fra oven. Mærkeligt nok tog Clemenceau ikke rigtig fat paa disse Begivenheder, han interesserede sig stadig mere for Millerands Oplysninger, der nu blev trykkende intetsigende.

Den Panik, som de tyske Flyvere skulde have foraarsaget i Paris, udeblev jo ogsaa ganske. Tyskerne har nogle Gange i Løbet af denne Krig forregnet sig, naar de troede at træffe den samme Slags Parisere som i 1870. I Virkeligheden tog Pariserne Bombekastningen med en Fattethed, som var beundringsværdig. Jeg har nok hørt en hel Gade stønne af Rædsel, da en Tysker, Tirsdag den 1. September Kl. 6 kastede Bomber i Nærheden af »Printemps« i det Haab at træffe Gare St. Lazare. Men skønt denne Rædsel maaske aldrig vil fortage sig hos Tusinder af Kvinder og Mænd, der hørte Eksplosionerne og den hidsige Gevær- og Mitrailløseild, som rettedes mod den djævleblændte Flyver, saa tog de sig i de farlige Øjeblikke sammen og rettede deres Opmærksomhed paa det Rygte, der nu kæmpede sig frem over hele Paris: *Regeringen var rejst!* Præsidenten, Ministrene, Banque de France's Guld og alt af bevægelig Værdi — var væk.

Da Rygtet om dette første Gang hørtes, og da samtidig det officielt blev kundgjort, at de fleste af Paris's Porte var lukkede, gik der en Kuldegysen over den glade-

ste By i Verden. De frækkeste blev forcerede. Det stemte for Brystet. Jeg tror, at netop hos mangfoldige Udlændinge, der har gjort Paris's Skæbne til sin, og som elsker Byen med en Begejstring og Varme, ingen Pariser kan ønske sig stærkere, føltes det maaske mest lammende og ulykkeligt, det, der nu vilde ske: Bombardementet, Kampen, Ødelæggelsen og den tyske Hærs Marsch gennem Triumfbuen, ad Champs Elysée, over Concordepladsen, ned over Boulevarderne. Vi hørte allerede denne Parademarsch, Bruxelles's Indbyggere havde hørt den — og Byerne i Nordfrankrig: Lille, Amiens, Reims!

I de Øjeblikke var de indførte Parisere mærkeligt sikre. De nægtede ikke Muligheden af, at Tyskerne vilde komme, men de troede det ikke. Clemenceau gav et Skrig fra sig og raabte til Millerand: Sæt Fortifikationerne i Stand! Hvad Djævlen tøver I efter.

Nej, der var ingen Tid at spilde.

Men nu selv overfor den skrækkelig Mulighed, der stod for Døren, klappede alt i Paris, som det skulde. Tilførslen af Levnedsmidler var over al Forventning god. Jeg oplevede ganske vist den 2. September ikke at kunne faa en Citron — man paastod, der ikke var flere i Paris — men Livet lader sig jo om end med Møje henslæbe, selv om man maa savne Citroner. Anderledes var det jo i 1870. Jeg talte med en Diplomat om Forholdene den Gang, og han sagde *en passant:*

— Jeg tror nok, at ikke alene den danske Gesandt blev i Paris under Belejringen, men ogsaa blandt andre fremmede Ministre den amerikanske Ambassadør blev her. *Han og hans Embedsmænd havde en Hest!*! Saa de kunde klare sig.

Vi spiste endnu baade Kyllingesteg og Andesteg og friske Skovjordbær.

— — —

Nej, kun et Sted i Paris mærkedes for Alvor Frygten for Fjenden. Det var paa Banegaardene. Her udspilledes Scener saa stærke, at de unddrager sig Beskrivelsen. Vejene Nord paa var for længst spærrede. Vilde man bort fra Frankrig, var der selvfølgelig Turen over Schweiz og Italien. Men hvem sikrede En, at Krigen ikke ogsaa begyndte her. Det var til England, man maatte, og dér var Ruterne *Le Havre* og *Dieppe* de eneste tilbage. Det sidste ordinære Tog var allerede fastsat til at gaa Onsdag Aften den 2. September, men endnu den 3. var det muligt at komme af Sted. Saa standsede delvis Kørslen nogle Dage. De tyske Fløje trængte sig endnu nærmere mod Byen. Og først saa udviklede *Joffre's* Talent sig. Eller for ikke at fornærme en af Nutidens store og begavede Soldaterskikkelser. Hans Plan *lykkedes* nu. Paris syntes reddet.

Men Muligheden for det, der dog ikke maatte ske, var jaget ind over Paris. De mest alvorlige kaldte det et Fingerpeg.

BREV FRA PARIS.

Madame Gauthier, min Værtinde, er ung, lys og smuk. Hun venter inden mange Uger at føde en

Lille til Verden. Monsieur Gauthier, hendes Mand, møder hver Morgen for at hente mit Tøj til Bankning. Monsieur og jeg faar os da en lille Snak, mens jeg vaagner helt og gnider Øjnene mod Dagslyset, som Monsieur i sin Rigdom af Glæde over Livet og Madames Tilstand lader vælde ind til mig, idet han trækker Gardinerne fra med et frygteligt Ryk.

I Gaar Morges kom Monsieur Gauthier ikke. I Stedet for blev Støvlerne bragt af Madames lille Bror, der er 14 Aar og vistnok stum. Han siger i alt Fald aldrig et Ord.

Jeg talte senere paa Dagen med Madame Gauthier og sagde:

— Hvor er Monsieur Gauthier henne, Madame?

— Han er rejst, Monsieur.

— Rejst, Madame, hvem foretager Rejser i denne ulykkelige Tid?

— Soldaterne, Monsieur, sagde den lille Kone og saa paa mig med et Par blaa Øjne, der ikke er franske, ikke fra Paris . . .

. . . Der blev stille i Gauthiers lille Bureau, hvor hans Kone nu sidder og modtager Penge og syr paa firkantede hvide Lærredsstykker.

Hun græd ikke. Jeg kan ikke — selv af literære Hensyn — lade to klare Taarer perle i Madames blaa Øjne, der maa stamme fra en nordlig Landsdel, fra et Sted, hvor Engene er grønne som dér, hvor jeg er født, og hvor Himlen er blaa som ingen andre Steder paa Jorden. Nej, hun saa blot paa mig og gentog:

— *Il est parti, Monsieur.*

I rolig Værdighed gik hun over Gulvet og forsvandt, den stakkels lile Frue.

*

Gauthier er 35 Aar. Vi er nu kommet til det Øjeblik i Mobiliseringen, som begyndte den 2. Avgust og skal slutte den 20., da de 35—40aarige er indkaldt. I de følgende Dage kommer de 40—45aarige og endelig de ganske unge, der skal uddannes, før de kommer i Krig. Naar vi er naaet saa langt, er det de store Skoledrenge, der skal i de røde Bukser, Piccoloerne, som nu erstatter de voksne Tjenere, der skal kaste det hvide Forklæde, Avisdrengene, Lift-Drengene, Haandværksdrengene — der skal med. Frankrig sender selv dem af Sted med Glæde; men inderst inde haaber enhver, at denne Glæde aldrig bliver til Virkelighed.

Det kan ogsaa være nok det, der *er* sket.

Jeg har staaet ude paa Banegaardene imellem disse Kvinder, der ikke græder, men skriger, naar deres Mænd smider den lille Pakke med Skjorten og de nødvendigste Toiletteartikler, med en Flaske hvid Vin og lidt Tobak — over Skulderen og med et Ryk kaster sig ind gennem Politibetjentenes Rækker, der adskiller de Fremmødte med Paris, med os andre — med deres Liv. En Dag saa jeg en saadan Fyr, en Blusemand med vældige Arme, Kæmpekræfter. Jeg hørte et Raab, et Skrig, en Ed. Han havde revet sig løs fra Kvinden, der var fulgt efter ham. Hun faldt om. Et Sekund laa hun paa Asfalten, og de andre Kvinder skreg over hende, og andres Mænd skrid-

tede over hende, ind hvor de skulde. Saa stod hun op igen. Hendes Ansigt var rødt som Kobber.

Og paa den anden Side stod han. Han gik forlegent grinende hen til de andre, der stod i en Klynge, som en gammel indkaldt Kaptajn var ved at gøre til et Kompagni. Han smed sin Bylt paa Asfalten, gik nogle Skridt tilbage mod Pigen, men vendte om igen og indtog sin Plads mellem de gamle Kammerater. Han var parat!

Der kom stadig flere til. De trængte sig gennem Politrækken, viste deres Soldaterbog. Et skrækkeligt Adgangskort til et grufuldt Skuespil. De havde alle *deres* Afskedsscene. Rolig eller bevæget, som deres Sind var. Et Haandtryk til en halvgammel Kone, et Tryk af en haard Arbejdernæve, der gennem Aarenes Slid og Dagenes Gang havde glemt at være kærlig. Men som nu i dette Øjeblik huskede for mange Aar siden, da den første Gang tog Jeannes eller Marguerites eller Amélies eller Suzannes Haand i sin.

Eller et Kys paa en rynket Pande eller paa en opløben Drengs Kind. Tusinde Maader vises vor Kærlighed paa. Disse Mennesker var jo som de, der bliver adskilt paa en synkende Dampers Dæk, naar Kvinder og Børn gaar den uvisse Frelse i Møde i de gyngende Baade, og Mændene endnu haaber paa den hjælpende Haand fra en ukendt Gud.

Jeg saa unge Fyre løbe tilbage til Banegaardens Jerngitter og mellem de rustne Jernstænger nærme deres Mund til et Par skælvende Læber paa den anden Side.

Jeg saa Scener fulde af afsindig Lidenskab, som jeg ikke kan beskrive ... Jeg saa Jorden aabne sig ved mine

Fødder. Kun Himlen var lukket. Her var ingen Pardon.
I ét Nu forstod jeg, at saadan stod der paa Banegaarde hele Verden over Kvinder og Børn og Mænd i den samme Stilling, med de samme Tanker. Og hjemme stod de paa de Steder, jeg kendte, og landlige Politibetjente med store, fredelige Maver vilde adskille Kvinder fra deres Mænd — til Mobilisering, til Krig. Verden brændte.

*

Der staar paa alle Plankeværker og »officielle« Mure over hele Paris en Henvendelse til Byens Borgere. Den blev slaaet op Morgenen efter den første Mobiliseringsdag, da der om Aftenen var begaaet Hærværk paa alle tyske og — af Uvidenhed — ogsaa belgiske og italienske Forretninger. Henvendelsen begynder: »Vi, Seinepræfekten —«, og den forbyder al Sammenstimlen, alle Optog, al Syngen, alt Halløj, der kan tænkes, selv om det er nok saa patriotisk.

Og der sker ingen Overtrædelser. Paris er rolig. Hvad vil det ikke sige her i denne By, der har gjort Natten til Dag, at alle Kaféer er lukkede Kl. 9½. Fortovskaféerne har været inddraget, og først efter en ærbødig Henstilling fra Paris's Restauratørforening forandredes Forholdet, og Bordene kom igen ud, men ikke længere end til Kl. 8. Og Absinthen er blevet forbudt!

Sporvognene gaar ikke om Aftenen og Métroen kun til Kl. 7½. Pariserne *maa* gaa hjem. Paris er blevet Kristiania. Men pludselig i den stille Aften høres gennem Gaderne et Sus af fremtrængende Mennesker. Det

kommer nærmere. Der høres Sang. Marseillaisen! Og ind imellem en mærkelig Hymne, en Opsang ... jeg véd ikke hvad.

Ho, ho, ho ... lyder det i Takt. Der er Forløberne! Og saa midt ned igennem Gaden unge Menesker med et Par Faner i Spidsen. Hvorfor standses de ikke? De raaber pludselig:

»À Berlin, à Berlin!«

Præfektens og Militærkommandantens Bud overskrides. Politiet er blæst væk. Der er aaben Gade.

Men saa ser man det: De har alle den lille Taske i Haanden eller over Skulderen.

De skal til Grænsen.

Endnu har de ikke Uniformer. Maaske faar de dem og Bevæbningen paa Banegaarden eller paa en Kaserne. Jeg véd det ikke — og det er ligegyldigt.

Men sandt er det, at naar først disse Folk er kommet i Flok, saa synger de. De er blevet Børn. De husker ikke dem, der skriger og hviner bag ved dem, ikke dem, der skal føde deres Børn til Verden og arbejde alene for Brødet.

*

Forleden Nat var jeg saa heldig at faa en aaben Hestedroske for at naa hjem fra en altfor lang Samtale med en Kollega. Underligt nok vilde Kusken køre. I Reglen nægter en Fiacre-Kusk at køre En, hvis man ikke vil i den Retning, han netop har tænkt sig.

Som alle Franskmænd maatte han straks indlede en Samtale. Han vendte sig om paa Sædet og spurgte, hvad

Landsmand jeg var. Han kendte Danmark og vidste, at vor Konge hed *Francois*. Han havde jo lige været i Paris.

Saa var det mig, der spurgte:

— De bliver her vel?

— Nej, Herre, sagde han, jeg rejser paa Torsdag.

— Hvor gammel er De?

— 45 Aar.

— Og hvad Slags Soldat?

— Jeg laver alt det i Stand, der gaar itu i Arméen. Og han pegede i et Nu over hele Paris, over Sporvognsnet, Rækværker, Huse, Lygtepæle, over alt.

— Hvad siger Deres Kone?

— Aa, Herre, sagde han.

— Og Børnene?

— Vi har ingen.

— Men De selv da?

— Jeg siger, at det er Fædrelandet.

Lyder det ikke, som det var i en Roman! Men det er rigtigt, at deroppe paa den snavsede voksdugsbeklædte Buk sad en 45-aarig Mand, der i 25 Aar har kørt og kørt og set og set og sagt Hyp og Hyp med en Lyd, ingen andre end Pariserkuske kan sige — og han er blevet saa sløv og snavset og svullen i Kinderne af daarlig Vin og fed Mad, og han ser ud til aldrig at have tænkt andet end de fadeste og mest ligetil Ting om Fædrelandet og alt det, der i disse Dage er blevet noget andet og mere end til at hænge ud af Halsen — men som nu for en ligegyldig Mand i en sen Nattetime afdækker sit aller Inderste og Pæneste og Oprindeligste i et eneste Ord.

Et Minut efter sagde han:

— Herren giver nok fem Francs for den Tur!

Min Ven var jo foruden Patriot ogsaa Droskekusk... Og paa Torsdag møder han og siger Drengevittigheder til de gamle Kammerater. Og om en Uge bliver han maaske sprængt af en Granat, netop som han laver en Hestegrime i Stand paa en Officershest eller tjærer en Vognstang paa en Lavet.

*

For kort Tid siden døde *Olivier,* Konsejlspræsidenten i 1870, der meddelte et maabende Evropa og en tavs Bismarck, at der ikke manglede en Strop, ikke en Knap i noget fransk Soldatertornyster. Jeg har set et Billede af hans Begravelse. Den var fattig! Der fulgte kun de Nærmeste. Og hvor mange er de, naar man er Olding! Men Oliver havde dog faaet Pariserne til at juble. Han havde faaet de Spaserende paa Gaden til at sige til hinanden, ligesom man siger Goddag og Farvel: — Ikke en Sten af vore Fæstninger, ikke en Plet af vor Jord giver vi!

... Noget lignende kendes ikke nu. Ikke sandt, Pariserfarer, De tror, at »Vive la France!« raabes og skriges hernede? Det falder Dem lettest at tænke, at Pariserne er i Ekstase i denne Tid. Det er forkert.

Pariserne er rolige. Kun de inderste menneskelige Følelser, som Eskimoen og Pariseren og Københavneren og vi alle har fælles, giver sig de naturligste Udslag. Men stilfærdigt. Og Aviserne? Som altid, naar der er noget alvorligt paa Færde overfor Udlandet, staar de

franske Blade enige. De taler som med én Mund. Intet klerikalt og dumt Organ for den laveste Oplysning gør sig desperat og kræver ind. Ingen Minister angribes. Fremfor alt ikke Udenrigsministeren. Derfor er Frankrigs Udenrigspolitik ført saa fint og umærkeligt. Derfor staar Frankrig i Dag som det stærkeste Land i Evropa.

— — — Nej, Arméen samles i Ro, og Administrationen er ulastelig . . . De sagde, der manglede 2 Millioner Par Sko. De sagde, der ingen Kanoner var, at Geværerne var gamle! Jeg véd ikke. Nu, det skal bruges altsammen, er det her. Det er en Kendsgerning — Skoene, Kanonerne, Geværerne.

Og Partierne. Hvilken Værdighed! Jeg har ikke herfra hørt, at et Par Socialister har holdt *Fredsmøde* i en Baggaard. Men jeg har hørt om det fra et lille Land højt mod Nord . . . *Freden!* Hvem velsigner ikke Ordet og kysser det? Hvem ønsker den ikke over alle Lande? Men Øjeblikket synes dog ikke at være Fredsmødernes. Det hæsligste og mest stinkende Uhyre, Menneskene har skabt i sit Billede, skal endnu en Gang rase trods alle Resolutioner og smukke Ord.

*

Arméen er samlet om et Par Dage. Ingen maa sige, hvor stor den er. Madame Gauthier tror, at den kan naa 2 Millioner. Og Andre giver hende Ret. Men, som Madame siger:

— Den skal blive mindre! Og hun tilføjer, idet Stemmen skælver:

— Min Mand sagde, da han rejste: »Suzanne, det gaar godt. Jeg kommer tilbage til Barnedaaben. Og vi skal være lykkelige«. Men jeg tænkte ved mig selv, at allesammen kommer de ikke tilbage. Og hvorfor skulde Lykken smile til mig mere end til Andre? Hvad tror De, Herre?

AXEL BREIDAHL.

Antwerpens Fald
Til Slagfronten ved Yserkanalen

ANTWERPENS FALD.

Axel Breidahl naaede som „Politiken"s rejsende Korrespondent den 5. Oktober til Antwerpen. Han kom saaledes til at overvære Byens Bombardement den 8. og Indbyggerne Flugt den 9. i samme Maaned.

BOMBARDEMENTET.

Antwerpen blev vækket af et Ildbrøl, saa rasende, saa dundrende, at det kun kunde hidrøre fra meget stort Skyts. Klokken var omtrent fire. En heftig Kanonade fulgte, og det var umuligt at sove mere.

Fra mine Vinduer saa jeg, hvorledes den brede Avenue des Arts efterhaanden blev befolket af et langt Tog af saarede Soldater, der bragtes ud af Hospitalerne af Nonner og Sygeplejersker og transporteredes paa Baarer, paa Trækvogne og paa Trillebøre eller i Sporvognene.

Det stod mig klart, at man var ved at rømme Byen.

Da jeg kom ned til Portier'en, der var hvid af Rædsel, stak han mig en Løbeseddel i Haanden, som et Blad havde udsendt i den tidlige Morgentime.

Først en Redaktionsnotits:

»Tab ikke Modet! De store Kanoner, vi har hørt i Nat, er belgisk Skyts . . .«

»Nej, dér, dér!« pegede Portier'en.

»Meddelelse fra Generalkommandanten: Situationen er alvorlig. Et Bombardement af Antwerpen er umiddelbart forestaaende. De Personer, der vil unddrage sig Følgerne af dette Bombardement, opfordres til saa hurtigt som muligt at begive sig ud af Byen mod Nord eller mod Nordvest. De, der bliver tilbage, gør bedst i straks at søge Tilflugt i deres Kældere, forsyne sig med Natteleje, Fødemidler og Vand for flere Dage og dække alle Vinduer og Aabninger til med Sandsække og Madrasser.«

Ude paa Gaden viser Virkningen af denne Opfordring sig allerede.

Et besynderligt Tog begynder at bevæge sig ud af Byen. Først de mere Velhavende i alle mulige Slags Køretøjer.

Derefter de jævnere Folk, medførende det af deres Habengut, som de i Hast har kunnet slæbe sammen, hobet op paa Haandvogne eller Trillebøre.

Som oftest troner en ældre Kone oven paa Haandvognens Læs eller et Par smaa Børn ligger byltet sammen med Sengklæderne i Trillebøren.

De allerfleste bærer dog deres Ejendele i to store Bylter over Skulderen.

Trods Situationens dybe Alvor maa man smile, naar man ser, hvad Folk anser for nødvendigt at medføre paa en Flugt over Hals og Hoved.

En tyk Kone, som sidder i en magelig Lænestol paa en Haandvogn, trukket af Mand og Sønner, holder krampagtig fast paa et Monstrum af en Hængelampe.

En gammel Morlille, som traver af Sted paa sine

elendige Ben, har en blaaemailleret Kaffekande i hver Haand og ellers ikke noget som helst.

Rørende er det at se de gamle Jomfruer, som slæber deres Kanariefugle og Katte med sig.

Og endelig de mange Krøblinge og svage Stakler, der maa begive sig paa Flugt uden andet Befordringsmiddel end Apostlenes Heste, hvoraf adskillige kun har en. Barmhjertige Køretøjsejere tager saa mange Krøblinge med paa Vognene som vel muligt, men der bliver dog mange tilbage, som allerede vil være trætte, inden de kommer udenfor Byen og næppe vil kunne slæbe sig ret meget længere paa deres Krykker.

Der er imidlertid ingen Panik at mærke, til Trods for, at Titusinder allerede er paa Vej. Flugten foregaar for saa vidt vel ordnet, som Familier holder sammen og venter taalmodigt i de smalle Passager, hvor de mægtige Masser kun langsomt kan komme igennem.

De fede Patere vælter ud af deres Klostre og samler sig i Kolonner. Tiggermunkene med deres brune Kutter og nøgne Fødder slaar Støvlebeskyttere under deres Sandaler.

De utallige smaa Nonner fører saa lidt som muligt af denne Verdens Herligheder med sig.

De unge Piger fra et Pensionat, som har faaet Plads paa en stor fedtet Petroleumsvogn, anraaber mig bønligt om mine Aviser til at sidde paa, for at deres fine Kjoler ikke skal blive griset til.

En Fader bærer i et Aag over sine Skuldre to Spande, og i Spandene sidder to smaa Børn, som er straalende fornøjede over denne Lysttur.

Fattige Mødre har tullet deres spæde Børn ind i Pjalter ved deres Bryst og slæber møjsommeligt deres store Bylter paa Ryggen.

Hist og her segner allerede en og anden om af Træthed. Det er Flygtninge, som har været paa Vej i flere Dage fra andre Egne af Belgien og som havde haabet at finde et sikkert Tilflugtssted i Antwerpen, men som nu atter maa paa Vandring ud i det Uvisse.

Paa det danske Konsulat meddeler man mig, at det endnu ikke har været muligt at skaffe mig et »Laissez passer«. Der ligger Tusinder og atter Tusinder af Ansøgninger fra belgiske Borgere, som opholder sig udenfor Antwerpen, og som beder om Tilladelse til at komme ind i Byen for at hente deres Ejendele.

Næsten alle Forretninger er lukkede. En lille Modehandlerinde er saa samvittighedsfuld at sætte en Seddel udenpaa sin Butiksdør:

»Lukket foreløbig paa Grund af Bombardement!«

Folk har travlt med at slæbe Forraad ned i Kælderne. Mange Steder slaas der Huller i Kældernes Skillemure mellem de forskellige Huse, for at man kan have en Smule Selskabelighed. Jeg aflægger Besøg i flere af de Kældere, som Beboerne efter Kommandantens Raad mener at have gjort bombesikre med Sandsække og Madrasser. Der ligger Stabler af store Brød og Tønder med Vand, og ellers har man gjort sig det saa hyggeligt som muligt. Flere har anbragt deres Husbibliotek hernede.

I flere af disse Kældere, hvor der hverken kan trænge Lys eller Luft ind, har man Høns og Ænder gaaende, ja enkelte Steder baade Svin og Malkegeder.

En tysk »Taube« flyver over Byen og bliver ivrigt beskudt med belgiske Shrapnells. Men medens den i Gaar vilde have vakt mægtig Opsigt, sér man i Dag knapt efter den. Enhver er kun optaget af at redde sig selv og sit Gods, thi tydeligere og tydeligere høres den vedholdende Brummen af de store Kanoner.

Jeg vover mig sydpaa, saa langt jeg kan komme indenfor Fæstningsværkerne. Belgierne har sprængt en Kirke og en Mølle, som kunde tjene Tyskerne som Observationspunkter, i Luften. Fra de ydre Fæstningsværker er belgisk Artilleri paa Tilbagetog. Svært engelsk Skyts kører op indenfor den indre Fæstningslinje. Ustandseligt drøner Skudene til højre og venstre for mig og besvares langt borte af en Fjende, som jeg ikke kan se.

I en uafbrudt Række efter hinanden bringer Ambulancebilerne de Saarede fra Slaglinjen. Hist og her kører en Bil ud af Rækken og holder stille, medens Pateren i Bilen giver en døende Soldat den sidste Olie.

Da jeg kommer tilbage, har Byen fuldstændig opgivet sig selv. Sporvognskørslen har været suspenderet siden i Middags, Funktionærerne er flygtede. Jeg kan se, at den Postkasse, som jeg puttede Brev i i Morges, ikke er blevet tømt endnu i Aften. Bladene er ophørt at udkomme.

Forgæves søger jeg efter en Restauration, hvor jeg kan stille min Sult, en Bagerbutik, en Urtekræmmer, en Viktualiehandler. Alt, alt er lukket og slukket.

Endelig finder jeg paa Strøget ind i en pragtfuld udstyret American Bar.

Her sidder to smukt uniformerede, døddrukne Kypere og skaaler med hinanden, medens Hanen paa en Port-

vinstønde staar aaben, og det ædle Fluidum løber hen ad Gulvet.

Ejeren er flygtet fra det Hele og har overladt dem alle Herlighederne.

Jeg lukker Portvinshanen og forsyner mig selv med de spiselige Ting, der endnu findes paa Barens Disk, raa Æg og hollandsk Ost, brændte Mandler og Saltstænger, og jeg kan frit drikke saa meget, jeg vil, af den ædleste Vin dertil.

De vil ingen Betaling have, og de afslaar mine fyrstelige Drikkepenge med de Ord:

»De har jo betjent Dem selv, min Herre, og belgiske Penge er intet værd i Morgen!«

Da jeg kommer hjem paa mit Hotel, pikker en bekymret Dame forsigtigt paa Døren og indbyder mig til at sove paa en Stol i Kælderen.

Jeg foretrækker at blive i min Seng og svøber mit Hoved ind i Sengetæppet for ikke at høre de bragende Eksplosioner, Granaterne, som hviner i Luften, og de Hundreder af efterladte, herreløse Hunde, som har samlet sig paa Boulevarderne og hyler og tuder mod de ukendte Rædslers øredøvende Larm.

FLUGTEN.

Hvilken Dreng har ikke, naar han kunde ligge hjemme i sin Seng og høre et Festfyrværkeri blive brændt af, med Held forsøgt at indbilde sig, at det var et rigtigt Krigsbombardement, han hørte?

Den omvendte Selvsuggestion er ikke mulig.

Saa meget jeg end i denne rædselsfulde Nat forsøgte at bilde mig ind, at Kæmpekanonernes drønende Brøl var skikkelige Kanonslag og de hvinende Granater fløjtende Sværmere, lykkedes det mig ikke at faa mig selv til at tro, at jeg var til Fyrværkerifest i Tivoli.

Hjerteskærende lød de skrækslagne Hundes Hylen endnu i den aarle Morgen, — udenfor mine Vinduer hastede det sælsomme Tog af angstfulde Flygtninge ustandseligt mod Byens nordre Porte.

I Løbet af Natten havde mit Hotel skiftet Ejer. Den forrige var flygtet med alle sine Folk og havde overladt det hele til en sjette Klasses Vært. Alene det, at denne tog tre Francs mindre for mit Værelse, viser det Prisniveau, han var vant til.

Opvarteren, der tillige fungerede som Portier, optraadte i islandsk Trøje og Morgensko, og de pragtfulde Restaurationslokaler, hvor endnu for faa Aftener siden Antwerpens Beaumonde havde drukket paa den sikre Sejr, var forvandlet til et Udskænkningslokale for surt Øl og tynd Kaffe.

Paa det danske Konsulat sad den gamle Generalkonsul ene tilbage, nedtrykt og bedrøvet.

— Jeg beklager, at det er umuligt at skaffe Dem et »Laissez-passer«. Generalkommandoen har nu andet at bestille. Men hvis De vil flygte nu, vil der ikke blive krummet et Haar paa Deres Hovede. Ingen har Tid til at se Papirerne efter. Men jeg anbefaler Dem at begive Dem paa Vej nu straks med det samme, inden Middag.

Jeg takkede Generalkonsulen for hans Elskværdig-

hed og gode Raad, men besluttede dog at blive saa længe som muligt og afvente Begivenhedernes Gang.

Det var uhyggeligt at vandre gennem den forladte Bys Gader med de nedrullede Jernpersienner for alle Vinduer. Det faldt mig ind, at endnu for fire Dage siden vajede lange Faner fra alle Huse, og Vinduerne var fulde af overmodige Karikaturer og Forhaanelser af Fjenden.

Min Vej førte mig forbi Telegrafstationen, der allerede i Gaar var lukket for Publikum og kun aaben for Afsendelsen af Statstelegrammer.

I Dag var den ganske forladt. Personalet var flygtet. Selv Vagten, der hidtil havde beskyttet den, var borte.

En tysk Flyver gled atter i Dag modigt ind over Byen. Hundreder af Shrapnells affyredes imod den elegante Maskine, hvis Metaldele skinnede blankt i Solen.

De eksploderende Shrapnells efterlod smaa hvide Uldskyer oppe i Luften rundt omkring Flyveren, der nu svang sig højt til Vejrs og gled mod Syd.

Kanontordenen var nu saa vedholdende og monoton, at man havde vænnet sig til den og ikke ænsede den mere. Kun flyttede man hurtigt paa sig, naar man hørte en Granat komme hvinende i Luften. Et snart paafølgende Brag forkyndte, at den havde slaaet ned i Nærheden.

Hist og her kiggede forskræmte blege Ansigter op mellem Sandsækkene i Kældernes Lyskasser, enkelte Steder sneg endnu et angstfuldt Menneske sig tæt langs Husrækkerne; midt i en Gade laa en Hest, hvis Bug var oprevet af Granatsplinter. Den havde rimeligvis været spændt for en Flygtningevogn, som Ejerne saa selv havde maattet trække videre.

Saaledes som Camille Flammarion har skildret Paris før Verdens Undergang, saaledes saa Antwerpen ud paa denne den sidste Dag, kun at de skælvende Mennesker i Kælderne ikke i Angst og Bæven ventede paa et Naturfænomen, der maaske vilde udeblive, men paa en Fjendes forfærdelige Kæmpemordvaaben, der med matematisk Nøjagtighed kunde dirigeres mod hvilket som helst Sted af Byen.

— — —

Ude paa Boulevarderne vælter endnu den uformindskede Strøm af Flygtninge af Sted. Hvor kommer alle disse Mennesker fra?

Jeg gaar hjem paa mit Hotel for at hente min Kam og min Tandbørste, heldigvis den eneste Bagage, jeg har ført med mig til Antwerpen.

I en halv Times Tid bliver jeg siddende paa min Balkon — Hotellet er godt dækket mod Syd af et stort Teater — og hører Granaterne suse over mit Hoved, men uden at se en eneste slaa ned i Nærheden.

Gaden er tom, kun i Huset ligeoverfor ser jeg en Mand i Færd med at pille nogle Brædder væk, som har været anbragt udenfor de splintrede Vinduesruder. Der har rimeligvis boet Tyskere i Huset, siden det er blevet i den Grad stenet.

Paa de uhøvlede Brædder staar malet med store Bogstaver:

Diet huis behoort aan en belgische Familie. Leve Belgie!

Det er disse Brædder, Manden skynder sig at pille

ned, nu da han hvert Øjeblik kan vente Tyskernes Ankomst.

Næppe er jeg gaaet ind i mit Værelse, før der lyder et mægtigt Brag udenfor mine Vinduer. En Granat er slaaet ned paa Asfalten, har pløjet en Fure i denne, sprængt et mægtigt Hul og slynget Jern- og Stenstumper til alle Sider.

Jeg ser Manden ligeoverfor styrte af Sted som en Vanvittig med et Bræt under Armen og forsvinde om det nærmeste Gadehjørne. Men endnu forkynder et Bræt bag en knaldet Rude: *Leve Belgie!*

Værten styrter ind og henter mine Sengklæder, og jeg bliver sat paa Gaden.

Et Batteri belgisk Artilleri trækker sig tilbage gennem Byen sydfra. Mandskabet er tavs og nedslaaet. Min Vært løber hen og spørger Soldaterne. De ryster bare paa Hovedet.

Der lyder ustandselig drønende Eksplosioner rundt omkring. En mægtig, tyk, kvalmende Røgsøjle stiger til Vejrs nede fra Havnen.

En Mand, der kommer løbende, fortæller, at en Zeppeliner har kastet en Bombe ned i en af de store Petroleumstanke, en anden siger at Belgierne selv har stukket Petroleumen i Brand, og at de sprænger Broerne over Schelde i Luften.

Pludselig kommer en Mand farende fra en anden Gade, banker paa Kælderristene og raaber til Folk, at de skal komme ud. De er ikke i Sikkerhed, hvor de er. Han kommer lige fra et Hus, der er blevet skudt i Grus, og alle de, der havde skjult sig i Kælderen, omkom ynkeligt.

Som Kakerlakker vrimler Folk nu frem af deres Kældere, nogle hyler og skriger, andre styrter af Sted, barhovede og uden Maal eller Med.

Byen brænder paa flere Steder, og det er umuligt at slukke Ilden, fordi Byen er uden Vand.

Folk fra de brændende Huse og fra Huse, der er blevet ramt af Granater, kommer styrtende fra alle Sider. De jamrer sig og vrider deres Hænder og fremkalder Panik i den sidste Rest af Flygtningenes Strøm.

Vi hvirvles Alle med mod Nord. Som de sidste Rotter, der forlader den brændende By, slutter Halvverdenens lyssky Damer med deres spidshælede Laksko og violetpudrede Kinder sig til Flygtningenes Tog.

I en broget péle-méle kværnes vi gennem den nordlige Fæstningsport, hvor Ingen spørger om Laissez-passer, men hvor Militæret utaalmodigt skynder paa os, for at de kan faa stænget deres Fæstningsport og udbedret den storePigtraadsafspærring, der var blevet aabnet for at lade Flygtningenes umaadelige Masser passere.

Da vi er kommet udenfor Byen ad Jernbanelegemet, over Broer og Dæmninger og endelig er naaet ud til Landevejen, vender vi os for at se det uhyggeligt storslaaede Skuespil. Ikke en Vind rører sig, og den tykke Røgsøjle fra de brændende Petroleumstanke stiger lige til Vejrs. Det er en Røgsøjle at se til saa tyk som Raadhuspladsen med Raadhuset indbefattet, og den maa kunne ses milevidt omkring. Ved Siden af denne Røgkolos bliver Røgen fra de andre Brande kun til sirlige Spiraler, der stiger til Vejrs som Cigaret-Røg.

Pludselig lyder et Brag og hjerteskærende Skrig fra

Køen af Flygtningetoget. En Granat eller en Bombe har slaaet ned og saaret fem Flygtninge, siges der.

Grebet af panisk Skræk maser vi mod Menneskemuren foran os for at komme bort, bort fra de navnløse Rædsler.

Og tungt vandrer den store Flygtningemasse ud i den kommende Nat, medens Granaterne eksploderer bag os, og en pligtopfyldende Klokker ringer Solen ned i det Fjerne.

TIL GRÆNSEN.

Historien har ikke Sidestykke til dette gigantiske Flygtningetog. Alene den enorme Menneskemængde er enestaaende. Men ogsaa de Flygtendes brogede Art, Befordringsmidlerne, Flugtens dramatiske Karakter, alt dette giver nye hidtil ukendte Billeder, som ingen Digters Fantasi vilde have kunnet skabe, fordi end ikke den mest fantasifulde Digtning vilde kunne komme op paa Siden af denne Virkelighed.

Vilde en Digter have haft Mod til at fortælle sine Læsere, at en Krøbling uden Ben havde to Passagerer paa sin lille Vogn, som han manøvrerede frem ved Hjælp af et Par Strygejern: en Kone, der sad foran, og en lille Pige, der red paa hans Skuldre? Havde nogen tænkt sig Muligheden af, at der kunde køre seks—syv Mennesker paa én Cykle? Eller en Portechaise for en gammel Kone lavet af en Gynge, hængt op paa to Stænger, der var lagt paa Skuldrene af to Cyklister? Eller en Barnevogn, lavet af en Trækasse, sat paa to Par Rulleskøjter?

Denne Flugt var en eneste stor Mærkværdighed, ved Synet af hvilken man gennemgik alle Følelser og modtog alle Sjælsindtryk lige fra det grotesk Latterlige til det tragisk Uhyggelige.

Langs Landevejen stod elegante og velhavende Mennesker og vinkede med Guld og Sedler for at tilkøbe sig en Plads paa en Vogn.

Ikke for Alverdens Herligheder havde det været muligt at opdrive noget Køretøj, navnlig ikke nu paa det Sidste, da Flugten antog en panikagtig Karakter.

Enhver Vogn var besat til helt ud paa Vognstangen, alt hvad der havde Hjul under sig, var taget i Brug som Befordringsmiddel eller til Transport af Bagage. Allerede udenfor Byen sad snesevis af Fædre og reparerede Hjulene paa deres Barnevogne, der havde været for haardt læssede.

Lykkelige var de, der havde hele Familien paa en Trækvogn. Under Vognstangen hang ofte et Madonnabillede og skramlede sammen med et Petroleumsapparat og en Tekedel. En Fangetransportvogn kom kørende, besat indvendig og udvendig, ovenpaa og nedenunder af Fængselsbetjente og deres Familier. Fængslet var blevet ramt af Granater, fortalte de; saa havde de lukket Fangerne ud og ladet dem løbe.

Jeg tiggede forgæves om en Plads i Salatfadet. Saa hagede jeg mig fast bag Vognen og gik eller løb med den, efter som der var Mulighed for at komme frem.

Paa denne Maade indhentede jeg efterhaanden Dele af Toget, der havde været paa Vej flere Timer.

Mange sakkede allerede svært bag ud. Fede, sve-

dende Madammer i deres stiveste Puds med nikkende Blomster i Kapothatten saa ud i Hovedet som røde Skrigeballoner, der er ved at eksplodere. En Herre i Spadserepels og høj Hat havde taget sine Lakstøvler af og gik barfodet inde paa Pløjemarkerne.

Beboerne stod udenfor deres Huse og rakte os Vand.

En Moder kom grædende imod os med en lille Straahat i Haanden. Hendes lille Pige var blevet borte for hende. Og saaledes mødte vi efterhaanden mange grædende Forældre, hvis Smaabørn var blevet borte i Menneskemyldret.

Langs Landevejen laa Hundreder af Marodører og gispede. Mange var syge. Et Sted var der Opløb om en Mand, der var faldet død om.

I Merxem og de følgende Byer stod Folk i Kø udenfor Butikerne, til Trods for at Indehaverne raabte ud over Mængden, at alt spiseligt og drikkeligt for længst var revet bort. Mødre rakte deres smaa Børn i Vejret og skreg om Mælk.

Alle Frugt- og Køkkenhaver var plyndret. Folk styrtede sig over de Roemarker, vi passerede, rev Roerne op og aad dem graadigt.

I den lille By Eeckeren havde en svanger Kvinde søgt Tilflugt i en Bygning, over hvis Dør der stod HÆC EST DOMUS DEI. Men her var ingen Plads for en fødende Kvinde. Hver Tomme var optaget af Syge, som var bragt hertil, og alle andre Huse ligeledes. Saa havde hun slæbt sig videre til en Stald udenfor Byen, hvor Kanonerne brølede deres raa Dødssang og overdøvede en Moders Veraab. Ingen Lykkestjerne tændtes over den

Nyfødtes Hovede. Kun eksploderende Granater lyste op i den dæmrende Nat.

Vi Flygtninge lagde vor fattige Skærv i en Træskaal og hastede videre, og smaa Nonner, som længe ikke havde været udenfor deres Klosters Mure, fik travlt med at øve en Barmhjertighedsgerning, som de ikke havde drømt om. Men aldrig er nogen Prins eller Prinsesse kommet til Verden under en saadan Kanonsalut som dette Barn af en fattig Moder.

Fra Markerne udenfor Cappellen havde vi en storslaaet Udsigt til det brændende Antwerpen. Den sorte Røgsøjle fra de brændende Petroleumstanke var lige tyk og kraftig og hævede sig truende mod Himlen. Rundt om den flammede Ilden og farvede Himlen rød.

Og ustandseligt aabnede Kanonerne deres Ildsvælg. Mægtige Glimt og en ustandselig Bragen.

Man kunde tydeligt skelne de engelske hurtigskydende Kanoner, hvis Skud faldt med faa Sekunders Mellemrum. Men mod det svære tyske Skyts mægtige Løvebrøl lød de som en Hunds Bjæffen.

En engelsk Journalist, der var den lykkelige Indehaver af en Motorcykle, bragte det sidste Nyt: Justitspaladset brændte, Harmoniskolen og Nationalbanken var ramt af Granater, ligeledes Børsen, der ligger lige tæt ved Katedralen.

Han delte broderligt med mig det eneste spiselige, han havde kunnet redde i Antwerpen, et Pund Peberkager med Mandler i, af den Slags, man i Danmark hænger paa Juletræet, og som er det eneste, der bliver tilbage, naar Træet plyndres. Og en lunken Citronsodavand. Naar

man ikke har smagt Mad en hel Dag et guddommeligt Maaltid.

Jeg hængte paa hos ham et Stykke Vej, indtil Maskinen pludselig gjorde Strejke. Nu var han mere hjælpeløs end jeg, der atter kunde hage mig fast bag i en Vogn og følge med Flygtningetoget, der hastede over den hollandske Grænse for at søge Tag over Hovedet for Natten.

PAA NEUTRAL GRUND.

Putte er en lille By paa Grænsen mellem Holland og Belgien, den nærmeste hollandske By Nord for Antwerpen.

Paa de fleste Kort er den fejlagtig angivet som liggende et Stykke inde i Holland. Grænsen gaar lige tværs igennem Byen, midt igennem en Skomagers Hus, saaledes at han kan stikke et belgisk Flag ud af det ene Gavlvindue og et hollandsk ud af det andet.

Det gjorde han i Gaar, thi hele Byen flagede paa begge Sider af Grænsen for at byde Flygtningetoget velkommen — som om det var en Forening paa Skovtur.

I de Byer, vi havde passeret i Belgien, var hver Plads under Tag forlængst optaget, og der var ingen som helst Mulighed for at skaffe Natteleje til disse Hundredtusinder. Desuden følte Ingen sig sikker, før han havde sat Foden paa det nevtrale Hollands Jord. Derfor videre!

I den sene Aften blev det sælsomme Tog, der allerede havde vandret tre Mil, ført gennem de tre Rækker Skanser, som Belgierne havde opført med Front mod Holland

— for alle Eventualiteters Skyld — mellem Pigtraadsafspærringer og over Løbegrave til Grænsen i Putte, hvor de belgiske Soldater havde opgivet at holde Kontrol med de enorme Masser, der væltede ud af Landet, og hvor de hollandske Gendarmer kun undersøgte, om vi havde Skydevaaben paa os.

Byens hollandske Post- og Telegrafmester, der er alene om hele Bedriften, laa i sit Vindue. Forgæves anvendte jeg alle mine Overtalelsesmidler for at faa afsendt et Telegram til mit Blad.

Han pegede med Cigaren paa et Skilt, hvorpaa der stod: Telegrafstationen er aaben fra 9—10, 12—1, 3—4 og 6—7 (i hvilken Tid Postkontoret er lukket) og tilføjede:

»Desuden er Telegrafen optaget hele Dagen i Morgen!« Man sagde, at en engelsk Journalist for at afskære sine Kolleger fra at bruge Telegrafen ligesom i »Kejserens Kurér« havde beslaglagt denne ved at indlevere en Bunke ligegyldige Telegrammer. Hvis det virkelig var sandt, var det ikke nogen særlig kostbar Fornøjelse i denne By, hvor Telegrafen kun var aaben fire Timer om Dagen.

Her, hvor der oven i Købet var en meget stærk Indkvartering af Soldater paa begge Sider af Grænsen, var der slet ikke Tale om at skaffe os Tag over Hovedet. Med rørende Opofrelse havde Soldaterne opgivet deres lune Kvarter og sov i Høstakke og Vognskure, men det var kun en Draabe i Havet.

Jeg blev et Øjeblik staaende ved Grænsen for at se det brogede Mylder, der væltede ind i det fremmede

Land. Der var alle Slags Mennesker, Høje og Lave, Fine og Simple, Gamle og Unge, Rige og Fattige, og alle bad de kun om det samme, Tag over Hovedet, en Bid Brød og en Slurk Vand.

Et Par stærkt opstadsede Pigebørn græd, saa Taarerne satte Furer i Sminken, og forsøgte at gøre Indtryk paa Gendarmeriofficererne med den troværdige Forsikring, at de godt vilde sove to i én Seng.

— — —

Udenfor Putte har de Tusinder, der ikke orkede at gaa længere, slaaet Lejr. De kamperer under aaben Himmel paa Markerne, i Plantagerne og i Skoven. De har tændt Baal for at varme sig og for at koge Kaffe.

Heldigvis er Vejret godt, og Himlen holder tæt.

I det flakkende Skær fra de rygende Baal ser jeg flere Ansigter, som jeg kan kende fra i Gaar, da Toget drog forbi mine Vinduer, og jeg maa nu indrømme, at det har været Umagen værd for dem at slæbe deres Habengut med hertil. De breder sig mageligt i Sengklæderne og koger Kaffe paa deres Petroleumsapparat.

Selv Konen med Hængelampen og Lænestolen havde Ret. Hun har faaet Hængelampen anbragt i et Træ, hvorfra den overstraaler den nærmeste Omegn, og selv sidder hun bekvemt i sin Lænestol og ser det uendelige Tog drage forbi.

Og den gamle Morlille, som paa en eller anden vidunderlig Maade er naaet hertil med sine to blaaemaillerede Kaffekander, er stolt Værtinde for en Kres af gamle Koner, som siger Kors og Herrejemeni, hver Gang en

af de store Kanoner, hvis Brøl kan høres langt ind i Holland, oplader sit Svælg.

Mange har bygget sig et Telt af Lagener og Tæpper, og andre har lavet sig et Tag af deres Vogn ved at anbringe Vognen omvendt paa fire Pæle.

Og saa langt Øjet rækker, ligger der Mennesker inde i Skovene, rullet ind i deres Tæpper.

Jeg søger forgæves efter en Høstak. Derfor videre med de Hundredtusinder, der søger længere ind i Landet.

I Woensdrecht, der er den næste By, er det om muligt endnu værre. Her er Titusinder og Titusinder stoppet op, som overhovedet ikke kan naa videre. Mange af dem smider sig ned paa Gaden. Hundreder har hysterisk Krampegraad, Tusinder er syge af Sult og Savn og Udmattelse. Smaa Børn løber ud i Natten, medens Moderens tunge Øjne et Øjeblik falder til. Her er en Jammer og Elendighed, som ikke er til at beskrive.

En Mængde Læger og barmhjertige Søstre er kommet hertil for at hjælpe. De har fuldt op at bestille. Byens Befolkning uddeler Brød og varme Drikke, men for hver Haand, der giver, er der Hundreder til at tage.

Der er mange, der trænger mere end jeg. Et Tag i Spændetampen og videre!

Det kniber med at faa de mødige Ben i Gang. Nu har jeg snart gaaet og løbet seks Mil.

Det lange Tog bevæger sig tungt videre i den trøstesløse Nat.

Fra en Sidevej kommer en Mand med to Heste, som skal til Bergen op Zoom for at hente en Vogn. Før nogen

anden er jeg henne hos ham, og for gode hollandske Gylden faar jeg Lov at sidde op paa den anden Hest.

I Luntetrav ankommer jeg til Bergen op Zoom, mør og gennemredet, og føres af Flygtningekomitéen hen paa Byens Torv, hvor allerede Tusinder sidder paa Fortovene og midt paa Torvet eller sover op ad Husene.

I Holdvis føres vi til Byens forskellige Kvarterer. Mit Hold føres til Kirken. Jeg tager Hatten af, men da jeg ser en behattet Mand sidde oppe paa det med groft Sækkelærred tildækkede Alter og ryge Kridtpibe, sætter jeg den paa igen.

Elskværdige Damer og Herrer gør Samaritergerning og sørger for vor materielle Forplejning.

En Borger, som spørger, hvem jeg er, beklager det jævne Traktement.

Men aldrig har en kommunal Pressemiddag smagt mig saa godt som denne Skaal varm Kaffe og denne tykke Humpel groft Brød med Margarine, som rækkes mig af en smuk Dame.

Kirkens Stolerader er fjernet, og vi slæber Halm ind paa Gulvet for at lave et Natteleje.

En ældre Herre, som har staaet og set lidt paa mig, slaar mig paa Skulderen og siger, at han kan skaffe mig en Seng, til Trods for at han allerede har overfyldt af Flygtninge hjemme hos sig.

Det er Direktøren for den stedlige Spiritusfabrik, og jeg maa have vakt en vis Sympati hos ham, siden han piller mig ud blandt Hundreder.

Han vil anbringe mig i sin Datters varme Seng, og den unge Dame maa, trods min energiske Protest staa

op og lægge sig et andet Sted, formodentligt paa tre Stole.

Taknemmelig mod den barmhjertige Spiritusfabrikant sover jeg ind med Tanken paa de arme Tusinder, der endnu vandrer i den mørke Nat, bort fra deres Hjem, deres brændende By.

TIL SLAGFRONTEN VED YSERKANALEN.

Efter at have deltaget i Flugten fra Antwerpen, rejste *Axel Breidahl* senere tilbage over den nu af Tyskerne besatte By til Bryssel, hvorfra han sammen med tyske Officerer deltog i et Fremstød til Yserkanalen.

Det var endnu mørk Nat, da Intendanten dundrede paa min Dør og raabte:

»Skynd Dem! Slagfront! Yserkanal!«

Jeg tumlede ud paa Gangen, hvor de unge Officerer allerede forbavsende morgenfriske styrtede afsted, spændende Pistolhylstrene i Bæltet.

»Ekstraordre! Hurtig!« raabte man som Svar paa mine Spørgsmaal.

Med Gamascherne under Armen fulgte jeg efter dem ud i den kolde Plaskregn. Intendanten var allerede langt forude.

Gennem de mørke Gader løb vi op til Ministerialbyg-

ningerne i Rue Royale, hvor den tyske Kommandantur har indrettet sine Kontorer.

Her herskede tilsyneladende et frygteligt Virvar: Avtomobiler af alle Arter susede frem og tilbage, Befalingsmænd og Menige løb ud og ind mellem hinanden, Ordrer blev sagt, raabt, hvisket, skreget, Fløjter skingrede, Avtomobilhorn skrattede og Trompeter gjaldrede hver sin Melodi, medens en dyb Summen af Tusinde Stemmer brummede Akkompagnementet dertil.

Og dog var alt i mønsterværdig Orden, hvert Ord, hver Tone havde sin Betydning, og i Løbet af faa Minutter var Pladsen tom og Hundreder af Biler i susende Fart paa Vej til Slagfronten.

Hvad det egentlig var, der foregik, staar mig til dette Øjeblik ikke klart. Jeg sad foran hos Chaufføren, det vil sige ved Fødderne af den ledsagende Feldwebel med mine egne Fødder paa Trinbrædtet.

Det var Intendanten, der havde klemt mig ned der, og han havde hastig hvisket til mig:

»Hold Mund! Ikke spørge!«

Jeg forstod, hvad det betød. Dette her var ikke Lægeværk. Han løb selv en Risiko ved at tage mig med. Jeg havde ikke søgt om noget Pas til Vestfronten — jeg havde forresten heller aldrig faaet noget — dette var Hasard, men jeg kunde højst risikere at blive vist tilbage, han derimod vilde kunne faa mange Ubehageligheder.

Derfor gjaldt det bare om at holde Mund og ikke spørge. Thi saa saare det bærer mod Slagfronten, bliver Instrukserne skarpere og Spionfrygten større, og enhver Soldat har Ordre til øjeblikkelig at anmelde eller selv

arrestere den Civilperson, der gør Forsøg paa at udfritte ham.

Jeg var saaledes henvist til mit eget behagelige Selskab med Feldweblens Gevær i Ryggen og hans Fedtlæderstøvler i Siden, medens vi i rygende Fart raslede afsted ad Veje, som jeg snart opgav at føre nogen Kontrol med.

Snart kørte vi højt paa en Dæmning, snart i Dynd, som sprøjtede os over Hovedet. Det var, som om Terrænet var blevet fuldstændig omkalfatret. Paa begge Sider af den oprindelige Vej var Markerne opkørt i lang Udstrækning. Tunge Træn, Artillerimasser, Tropper af alle Arter havde maset sig frem i den samme Retning og gjort hele Egnen til en eneste bred Landevej. Her havde ikke været Tid til at gøre Plads for hinanden, bare af Sted, ud til Siden, videre, videre!

Den Bil, jeg sad i, befordrede et mægtigt Bjerg af uldne Tæpper. Det var en forholdsvis let Last, og vi kom glat igennem det vanskelige Terræn, hvor mange tunge Lastbiler blev stikkende.

Jeg forstod, at vi befandt os i Køen af et mægtigt Træn, men hvorhen og hvorfor fik jeg først senere at vide.

Vi kom over Schelde ved Audenarde og susede videre over en anden Flod over en interimistisk Bro, saa vidt jeg kan se paa Kortet, maa det have været et Sted mellem Courtrai og Harlebeke.

Her, Nord for Courtrai, standsedes Trænet, en umaadelig Vognpark og en vældig Række Feltkøkkener, der med deres nedklappede, dobbeltløbede Skorstene saa ud som Maskinkanoner. Jeg gik ud for at rette Benene, men

da jeg saa, at jeg var den eneste Civilperson, saa langt Øjet rakte, kravlede jeg atter ind i mit Skjul og gjorde mig saa lille som muligt.

Ude mod Vest drønede Kanonerne, plaffede Geværerne og trommede Mitrailløserne. Og nu hørte jeg Beretningerne rundt omkring mig:

I seks Dage havde Kampene varet ved Yserkanalen. Det havde været en Kamp frem og tilbage, uden større Træfninger, en Kamp om Løbegravene. De franske Soldater havde gravet sig ned til Halsen og kunde blive ved at skyde, indtil Angriberne var paa ti Meters Afstand. Men naar de saa flygtede, var de et sikkert Bytte. De flygtede uden Orden og faldt ikke ned igen for at beskyde Forfølgerne, men søgte blot saa vidt muligt at komme i Sikkerhed under Artilleridækning.

Englændernes Geværild var ufarlig, den kunde man gaa Spadseretur i, sagde Soldaterne, men deres Artilleriild var forfærdelig, thi Befolkningen gav dem aftalte Signaler om Tyskernes Stilling, og derefter kunde de ganske nøjagtigt indstille deres Skyts.

Med sand Dødsforagt og fraadende Had havde Beboerne aabenlyst fraterniseret med Tyskernes Modstandere og derved gjort det muligt for disse at afskære Tyskerne enhver Mulighed for at bringe de udsatte Fortropper Undsætning. I seks Dage havde det ulykkelige Mandskab ligget i Løbegravene, i seks Dage uden Mad og i tre Dage uden Vand. Spørg mig ikke, hvorledes det er muligt. Det er ufatteligt, men det er Faktum.

Situationen havde været over al Maade kritisk for Tyskerne — om Dagen havde der været stille, fordi man

var saa tæt paa hinanden, at enhver Bevægelse var synlig, og Terrænet saa aabent, at Intet kunde skjules. Og om Natten havde Englænderne uafbrudt vedligeholdt en voldsom, næsten ødsel Artilleriild, der viste, hvor godt de var underrettede, og som hemmede enhver af Tyskernes Bevægelser.

En Kraftanstrengelse var bleven nødvendig. Den forræderiske Befolkning var blevet ryddet af Vejen, dels skudt ned, dels arresteret; det var lykkedes at bluffe Englænderne ved Hjælp af falske Signaler og en Skinmanøvre, og nu i den tidlige Morgen havde Stormen fundet Sted; den varede endnu. Friske Kræfter var draget i Ilden, heltemodigt havde de kastet sig frem for at komme de betrængte, udmattede Kammerater til Hjælp — det vilde koste Strømme af Menneskeblod — men det *skulde* gennemføres . . .

Et Signal, og atter satte en Del af Trænet sig i Bevægelse, deriblandt min Bil med Uldtæpperne, videre Vest paa, mod Zonnebeke, hvor Kampen om Løbegravene gik for sig.

Hvad var det, der pludselig fyldte Luften? En Jubel, et Hyl, et Frydeskrig, der forplantede sig helt her bag ud til Trænet.

Ingen sagde det, men vi forstod det alle, at Fremstødet var lykkedes.

Vi kom ud i det aabne Terræn. Til højre og til venstre for mig brølede Kanonerne, Kavalerister sprængte afsted i rasende Karrière ude over de aabne Marker — og dér, dér borte kæmpedes den frygtelige Kamp.

Jeg havde rejst mig op i aandeløs Spænding, men

Feldwebelen tog mig i Nakken og dukkede mig ned — jeg véd ikke hvorfor — jeg tog vel Udsigten fra ham, eller han var bange for, at jeg skulde falde ud.

Vi standsede bag en Gaard, hvor Røde Kors var i fuld Virksomhed, og hvor vi afleverede vore Tæpper. Ustandseligt bragtes de Saarede hertil.

»I seks Dage har vi ikke haft en eneste haardt saaret,« sagde man mig, »i Dag er det Hundreder, der har mistet Arme og Ben og faaet uhelbredelige Kvæstelser.«

Men hvor var her forunderligt stille midt i al denne Forfærdelighed. For første Gang havde jeg Lejlighed til at se de haardt Saarede blive bragt lige ud af den nære Slagmark, og jeg véd nu, at naar det i de traditionelle Krigsberetninger hedder: »Luften genlød af de Saaredes og Døendes Jammer og Skrig,« saa er dette en Lapsus.

Her laa disse frygteligt lemlæstede Soldater uden at kny, graaskæggede Mænd og purunge Knægte, knuste, slaaede til Krøblinge, men alle uden Jammer.

Hvor er det muligt! Naar en Mand vil slaa et Søm i Væggen og rammer sin Tommelfinger, kan man høre hans Hyl og Forbandelser gennem hele Huset. Men naar den samme Mand i Krigen faar revet begge Ben væk under sig, finder han sig i sin Skæbne uden at klage. Dette er Krigens gaadefulde Hypnose, parret med den højeste Potens af Mod og Mandighed.

»Det kommer først bagefter, under Transporten og i Lasaretterne,« forklarede en Søster mig senere. »Det kommer sammen med Saarfeberen, og De kan tro, det er forfærdeligt!«

Men alligevel, jeg véd ikke, jeg tror, jeg havde foretrukket et Helvede af Skrig og Véraab fremfor denne stumme Smerte, som talte til mig fra de mange Baarer, der drev af Blod.

Jeg følte Knæene ryste under mig, og jeg var glad, da Bilen vendte om og kørte tilbage, propfuld af lettere Saarede.

Der fulgte nu et Angreb paa Suppegryderne — en hungrig Soldat med begge Hænderne i Bind blev madet af en ung Officer — og derefter fulgte Fordelingen af Cigarer og Cigaretter, som blev nydt med Begærlighed.

Der herskede en næsten uhyggelig, forceret Munterhed mellem disse Soldater, der var sluppet levende og uden uhelbredelige Saar ud af den frygtelige Kamp.

De lo og pludrede og fortalte i Munden paa hinanden.

Mange af dem havde været i Nærkamp med Fjenden, men det var umuligt at faa en sammenhængende Forklaring ud af dem. De fattedes Ord til at skildre det overmægtige Indtryk, som disse betydningsfulde og forfærdelige Øjeblikke havde gjort paa dem.

Mest optagne var de af deres Sammenstød med de indiske Soldater:

»De hænger i Træerne som Aber og skyder paa os, de smutter op og ned og snoer sig, saa man aldrig véd, hvor man har dem. Og saa stikker de med Knive, de Djævle!«

— — —

Da jeg kom tilbage til Bryssel, erfarede jeg, at lignende Fremstød havde fundet Sted andre Steder langs

Yserkanalen, der var taget fire Hundrede Englændere til Fange, og der herskede megen Begejstring.

Men i Virkeligheden drejede det Hele sig kun om nogle faa Hundrede Meters Avancement fra Løbegrav til Løbegrav, et Fremstød, som næppe kan afmærkes paa Kortet.

Og dog har denne ene lille Episode, jeg overværede, kostet saa mange Liv, saa meget Blod og saa mange Menneskers Førlighed.

Det er gennem saadan et enkelt Træk, gennem Detaillerne, at man faar en Smule Begreb om denne Krigs forfærdende Grusomhed.

SVEN ELVESTAD

Fra London til Calais

FRA LONDON TIL CALAIS.

Forfatteren *Sven Elvestad* foretog i Slutningen af forrige Aar en Korrespondent-Rejse til London og Nordfrankrig.

LONDON.

Idet den Rejsende nærmer sig London, venter han maaske at finde Verdensbyen besat af Krigens truende Uro. Vistnok føres ikke Krigen paa engelsk Grund, men Fjendens Jern søger dog henimod London som mod en uhyre Magnet. De forbitrede Kampe i det vestlige Belgien synes at tyde paa, at det ikke længer er Angriberens Hensigt at fordybe sig i det skønne Frankrig, hvor der er vokset op Marker af Bajonetter, — en sælsom Efterhøst, modnet af Heden fra en Menneskealders Forbitrelse — men at oversvømme Kanalens Bredder, for derfra at true England, som stolt i sit Slot hidtil har svømmet uangrebet paa Havet. Rigtignok ligger Vandet imellem, men Bismarcks Ord om, at Tyskland ikke kan gaa paa Vandet, gælder ikke længer, — og Kampen er i den sidste Tid naaet saa nær op under England, at den ozonmættede Luft fra Nordsøens Kyster allerede blander sig med London-Taagen og gennemsyrer den som en skarp og ætsende Tilsætning. Hvordan bekom-

mes denne nye og fremmedartede Lugt af Britens nysgerrige Næse?

Det er, hvad den Rejsende tænker paa, idet hans Tog smælder ind over Liverpoolstreet Stationens Sletter af Skinnespor. Og han udvider Billedet af London til at gælde hele Kejserdømmet, og dette sammentrækker han igen til en enkelt Skikkelse, til »Mylord«, som standser ved Indgangen til sin Klub og ser ud over London. Mærker Mylord denne nye Aande af Fare, som Vinden fra Syd har baaret over England? Der er kommet et Telegram fra Chile om, at en engelsk Flaade i nogenlunde ligelig Kamp er blevet knust af Tyskerne. Var ikke dette Telegram som et ildnende Stik i London-Taagen fra en Morfinsprøjte, og har dette lille Stød evnet at bringe ham ud af Ligevægt, til ved en Bevægelse eller en Gestus at røbe, at Ulykken har bragt en Glød af Feber i hans Blod? Og udstraaler Mylord, som er selve det uforanderlige England, denne Uro i videre Krese, virker Morfinen hidsende i City, topper Bevægelsen sig paa Strand og bruser det truende i East-ends mørke Afgrund af Mennesker? Er i det hele taget London i Krig?

Den Rejsende mærker straks, naar han kommer ud fra Stationen, én Forandring, som er indtraadt. London er blevet mørk. Larmen er den samme som før, den samme uhyre Trafik af Vogne, Mennesker og Dyr, som, forinden Beskueren har opdaget det System, som ordner det hele, virker paa ham, som om et Rige, et helt Folkeslag med alt sit Gods og sine Heste er kommet ind i Gaderne og ikke kan komme ud af dem igen. Men dette Kaos, som tidligere har været gennemskinnet af Lyset fra

de store Vinduer og de elektriske Kupler, som paa sine Staalstænger har skudt som Raketter op fra Asfalten og har hældt Skaale af Lys ud over Vrimlen — det flyder nu gennem Gaderne i et dunkelt Mørke. Man ser ind i en uvirkelig og fremmedartet Verden. Lyset fra vor egen Tid er slukket. Noget andet er kommet i Stedet. Det er ligesom en Aften fra et fjernt og forbigangent Aar er blevet nedsænket over London. Men man véd, at hele det mægtige og øredøvende City bevæger sig inde i Skumringen. Billedet er sammenhængsløst og fantastisk. Stemningen, som denne romantiske og spinkle Belysning fra Olielygternes Tid opvækker, kan ikke bære den uhyre Tyngde, som gennemruller Gaderne. Det hele brækker i Stykker og blandes i en mærkværdig Disharmoni. Men stirrer man ind i Myldret, betages man alligevel i Fornemmelsen af det usædvanlige i det storstilede Optrin. Alle Enkeltheder forsvinder i Skyggen. Mellem de dinglende, røde og grønne Lys, i Skæret fra Brandrødmen, som Vinduerne puster ud over Gaden, taarner den uhyre Trafik sig op og bliver inde i Taagen og Mørket til et bevægeligt og vældigt Væsen, som i en hedensk Larm presser sine Lemmer og Hjul genem Gadernes trange Slugter.

... Omnibussen krydser durende ud i Floden. Og fra Toppen af den ser man, hvad der har frembragt dette Mørke, som er saa fremmed for en Storby. Alle Lygter er blændede. De store Buelamper har faaet en sort Hætte ovenpaa, saa det dæmpede Lys falder mod Gaden i en trang Cirkel som Lyset fra en Skrivelampe; oven over Butikernes Udstillingsvinduer er Markiserne ud-

spændt, saa Lysskinnet ikke kan stige op; de vældige Vogne sejler med røde og grønne Lanterner paa Centrifuger, ved Gadekryds og Holdepladser er der anbragt røde Lygter som ved Nødudgangene i et Teater. Men Skumringen i Gaden gør, at Husene ved Aftenstid formelig bliver Udstillingsskabe, City viser det Indre ud, man ser ind i Dybet af de uhyre Bankkontorer, hvor de vrimlende Rækker af grønne Lamper over Pultene frembringer et Minde om en frostgrøn Stjernehimmel.

Man sidder og stirrer efter den nervøse Uro, den særegne Heftighed, som skulde gennemile Byens tungt henrullende Bevægelse og tilkendgive Uroen, Krigens og Farens Nærhed. Men man mærker det ikke. Saaledes som nu arbejder City stadig, Folk opfylder Kontorerne om Morgenen og forlader dem igen om Aftenen. Og dette er igen Gadens sædvanlige Lyd: Asfalten, som brummer under Vognhjulene og de Tusinders Fodslag, Raabene inde i Mørket, det drivende Vejr af Vognenes Rullen og Menneskenes umaadelige og ustandselige Vandring, som ved de vigtige Punkter, hvor Gaderne krydses, fortættes til nogle store, brummende Stød, som faar En til at ryste, det er selve Gaden, som under Vægten af sin Byrde stønner og hoster som en Mørser. Men dette er ikke Krigen. Det er Kæmpebyen, som lever sit Liv, som tygger og aander. Det er ikke Krigen, som har sat Farten op til denne Voldsomhed, det er Byens eget Tempo. Nu og da faar man et Glimt af Krigens Tilstedeværelse, naar en eller anden af de mange farveglødende Proklamationer dukker op under en Lysskaal, eller man fra Omnibustaget skimter grønne Pletter i den mørke

Mængde. Det er Rekrutterne; de er alle klædt i den graagrønne Feltuniform, hvis Farve falder saa usynlig sammen med det vinterlige og triste Lys, som klæder de franske Arealer. Disse Mennesker er allerede blevet som en Del af den Slette, som de alt har betraadt, som taber sig mod Dødens og Uendelighedens Horisont, og hvor mange af dem skal blive for stedse, krybe ind i Slettens Jord, henvejres i Uendeligheden og forglemmes.

Over Nelsonsøjlen, som forstørret af Mørket og Taagen synes eventyrlig høj, bryder pludselig et Søgelys frem. Det krydser et andet Lys, som kommer nede fra Themsen, ved Embankment. Taagen, som ruller inde i Lyskeglerne lig Støv i Solstrimer, giver Søgelysene et Præg af Liv og Fremadskriden, de staar over London som Kometha1er, som forfærdelige Tegn paa Himlen. For Zeppelineren, som man stadig frygter bevæger sig et Steds under Sydhimlens Stjernebilleder, eller for Aëroplanerne, som skjuler sig i Mørket mellem Skyernes Brændinger, maa disse Søgelys være som retledende Blink fra Fyrtaarn. Hvad kan det saa nytte, at London skruer sine Lamper ned?

Saaledes mærker man alligevel under Farten gennem London Krigens Tilstedeværelse, — i Søgelysene, som gransker Himlen, i Proklamationerne, i Uniformerne, i det usædvanlige Mørke. Men ellers har Krigen ikke magtet i særlig Grad at sætte sit Præg paa Londonlivet og Gadens Stemning. Det store London, der rummer saa meget, som udtrykker et Verdensriges Magt, som har opsuget under sin Taages Folder en Verden af Elendighed, har ogsaa opsuget Verdenskrigen, og heller ikke

den har formaaet i særlig Grad at forandre dens Fysiognomi. Den er blevet mørkere, Londons Nat er blevet længere, og der er kanske færre Omnibusser paa Strand. Men ellers lever London sit Liv som sædvanlig. Ikke en Gang den Omstændighed, at Englands Flaade for første Gang i Aarhundreder har tabt et Slag, har formaaet at bringe Byen anderledes ud af Ligevægt, end at en stærk Forbavselse gør sig gældende. Klubberne paa Picadilly ligger fornemt tilbagetrukket i dæmpet Lys. Vi er kommet tilbage til Udgangspunktet, vi er igen i Nærheden af *Mylord*. Fra Omnibustaget ser vi gennem et utildækket Vindue, at han tager Plads ved Kaminen, hvor Tjeneren ordner Gløderne. *Mylord* folder Avisen ud, saaledes som kun Mylord kan udfolde sin Avis, fordi han paa Forhaand véd, at Skæbnen ikke kan give ham nogen Rystelse.

Om Dagen sér man her i London, at Folkets Ligevægt ikke er det samme som Ligegyldighed. Man behøver ikke at drive mange Gader op og ned, forinden man er klar over den storstilede Agitation, som er sat i Gang for at kunne opfylde Kitcheners Forlangende om en ny Armé paa 1 Million Mand. Og netop idet man er klar over, at der ikke kan være andet Navn paa dette Apparat end *Agitation*, ser man ogsaa Forskellen mellem Englands og de andre Stormagters Anspændelse. I Tyskland eller Frankrig behøvedes der bare et eneste Ord, Mobilisering, saa var alt rede straks som en Selvfølgelighed, hele Nationen brød op og ilede til Kanonerne. Men her i England er Arbejdet paa at faa Hæren paa Benene blevet organiseret, som man organiserer en uhyre Indsamling i et

patriotisk Formaal. Fra Centralkontoret udstraaler der Afdelinger over hele Landet, omkring i London er store Hoteller og Forretningskomplekser taget i Anvendelse som Indkvarteringsbureauer, man kender dem langt borte fra paa de vældige, nationalfarvede Opslag, som forkynder: »Vi trænger til flere Folk. Kongen og Fædrelandet kalder.« Udenfor White Hall er der opslaaet Telte, hvor Ungdommen kan melde sig, Militærmusiken spiller, kom under Fanerne! En stor Stab alene er beskæftiget med de rent ydre Virkemidler i Agitationen, som jeg (sikkert med et urigtigt Ord) vil kalde *Reklamen*. Ingen Englænder, som kan læse, vil undgaa Hundreder af Gange daglig at blive mindet om, hvad man venter af ham. Hele London er gennemsyret af disse Opraab, de findes overalt, de skriger højt fra Avtomobilerne, de raaber fra Omnibusserne, de opfylder Bygningernes Façader med etagehøje Bogstaver, under Jorden og over Jorden, i sort, rødt og blaat om Dagen, i Flammeskrift om Aftenen: Fall in! Og det kulminerer paa Trafalgar Square, hvor der henover Nelsonsøjlens Fundament er skrevet de Ord, som til evige Tider for den britiske Nation vil være Signalet, som ildner Fædrelandsfølelsen til Sværmeri: England venter, at hver Mand gør sin Pligt. Alle disse Opraab er korte, mesterlig udformet og beregnet paa det særlige engelske Lune. Det kan være en Sætning fra Kongens Proklamation, en Linje af en populær Sang, et Slagord, en Appel til Broderskabsfølelsen eller et rystende Raab om at hjælpe de Undertrykte og ile det betrængte Evropa til Undsætning. Gennem det Hele gaar den ægte britiske Tone, at nu er det gamle England, som

kommer. Der er sikkert ikke én af de Knægte, som træner i Hyde Park, som ikke under Sixpencen tumler med den Tanke, at nu kommer han, han selv, sammen med Tommy, Pat, Mac, Jack og Joe. »Here we are, here we are again!« Nu skal Sagerne ordnes.

Jeg har set disse Øvelser i Parkerne, de Rekrutter, som netop er begyndt, og som endnu marscherer i deres egne Klæder — saadan som de kom fra Kontorerne, fra Dokkerne, fra Whitechapel — og de Rekrutter, som næsten er færdige, og som i deres graagrønne Uniformer formerer Kolonner henover det visne Græs. Nu er det at erindre, at en Englænders Alder er en hemmelig Ting. Intet Individ skjuler saa godt sin Alder som Briten; men det er alligevel altfor tydeligt, at Rekrutteringen omfatter væsentlig helt unge Mennesker. Det kommer vel nærmest deraf, at Rekrutteringens Agitation i sin Form helst kalder paa Ungdommens Vovemod og Eventyrlyst; Ungdommen skal ud paa Togt, den er fra Skolen kommet ud paa Sportspladserne, den gaar fra Sportspladserne lige ned paa de franske Sletter. I Eftermiddagsheldingen i Dag kommer en Afdeling forbi mig paa Gaden. Der er over Marschen den Spænstighed, som fortæller om tilendebragt Træning, det er en helt færdig Afdeling, næsten bare Ungdom. Og den har alt det med sig, som det engelske Lune i Ungdomstiden fordrer: Spil, Mundhamonikaer, Fløjter. Og Footballen. I Takt til Marschen synger de alle denne Dagens naive Vise om Irlænderen, som kommer til det mægtige London, og som, da han hører alle de glade Mennesker paa de gyldne Gader

synge Sangene fra Piccadilly, Strandy og Leicester Square, i sit Hjertes Vemod svarer dem:

It's a long way to Tipperarey,
it's a long way to go.

Sangen, som forsvinder med Afdelingen i Gadens Dyb, er ikke blot sentimental, den synes at udsprede en sælsom Sørgmodighed. Der er noget underlig forstemmende i at sé disse Skarer drage bort, denne Ungdom, som endnu ikke har levet Livet med dets Trængsler og Glæder, men som gaar mod Skæbnen medbringende i alt Fald lidt af det, som de kender af Livet, og som har været deres Leg og Ungdom, Fodbolden, Sangen, Sorgløsheden. Mon ikke deres lystige Ansigter blot skjuler den Bæven i deres Hjerter, som hedder Hjemlængsel, Længselen mod at leve, som de ubevidst samler i Folkevisens naive Tone: »It's a long way to Tipperarey«. —

Millionen er endnu ikke naaet. Kitchener har faaet 650,000 hidtil, og nu forlanger han foruden Millionen yderligere 500,000 — foreløbig. Men man kan mærke, at det første Opbud er i Færd med at ebbe ud. Der maa ny Anstrengelser til.

Rekrutteringen giver dog ikke noget rigtigt Indtryk af Englands mægtige Ressourcer, Krigen føres i et fremmed Land, og den Tanke er endnu ikke slaaet fast i Englændernes Hjerne, at Fædrelandets Jord for Alvor skulde være truet. Det er umuligt at vide, hvad der vil ske, hvis selve Old England blev erklæret i Fare. Først da vil hele den uhyre engelske Kraft samles, og Nationerne vil

blive Vidne til et Optrin, som ligger udenfor Sammenligninger i Verdenshistorien.

Jeg tænker paa dette, idet jeg atter igen i Dag staar paa Trafalgar Square. Jeg kan vanskelig løsrive mig fra denne Plads. I den Stemning, som udstrømmer fra dens mægtige Linjer, faar hele Stenørkenen London sit potenserede Udtryk. Og Nelsonsøjlen behøver ingen Inskription. Det er ligesom Løverne ved dens Sokkel vogter selve det britiske Imperiums Akse, og Søjlens høje og stolte Rejsning betyder en Trusel og en Ordre, som sés over hele Verden. I Dag udfolder Millionerne deres Liv omkring dens Fod, og højt oppe i den solrøde Taage omkring den enarmede sorte Jernmand paa Søjlens Tinde sværmer hvide Duer... Men naar jeg lukker Øjnene og tænker mig alt Liv paa denne Plads borte, saa kan jeg aabne dem igen og i en visionær Anelse tro mig langt inde i Fremtidens Aar. Hvis Historien standsede i Dag som et Ur, der gaar i Staa, og en Vandrer om uendelige Tider kom til denne Plads, og han ikke havde sét noget af London og ikke vidste noget om England, saa vilde han alligevel straks forstaa, at her har en Gang ligget et Verdensrige, et Kejserdømme, som Tidens uendelige Hav er skyllet hen over.

EN AFTEN I CALAIS.

Ikke engang i det store og gæstfri London kan man i denne Krigstid undgaa Mistænksomhed. Men fra det Øjeblik, jeg gik om Bord i Kanaldamperen, indtraadte

ganske naturligt en voldsom Forandring til det værre. Nu var det ikke længere en irriterende Nysgerrighed, jeg følte mig omgivet af, men en tydelig, en næsten skadelysten Fjendtlighed. Jeg skulde til Calais, det er Fronten, did skal Ingen uden Spioner eller Soldater.

Mine Papirer blev omhyggelig gransket, forinden jeg kunde komme om Bord, da jeg om Bord talte et hemmelighedsfuldt Sprog med min Rejsefælle, en svensk Bladmand, havde vi bestandig i Nærheden af os en Skikkelse, som oftest en fransk Officer, der ligegyldig spejdede ud over Havet, men hvis Øjne nu og da vendtes mod os med et strejfende Blik, som ikke indeholdt andet end fjendtligsindet Mistro.

Baaden var fuld af Røde Kors-Søstre, franske Militære og belgisk Ungdom — disse sidste Flygtninge, som nu vendte tilbage igen for at stille sig under Fanerne. Der var Hundredvis af disse Belgiere. Mange af dem var velklædte og stilfærdige, andre mindre stilfærdige, andre igen virkede helt uldne og skidne i Klæder, der var krøllet i mange Nætters tilfældigt og hemmelighedsfuldt Logi. Der var Berusede iblandt. Nu og da opstod et Sted i Tusmørket paa det lange Dæk skingrende Skrig, Skrig, som bredte sig over Skibet og druknede i de første fortvivlede Strofer af en Sang, Fædrelandssangen, Marseillaisen. Franske Officerer stod og saa paa denne Ungdom, værdsættende, koldt granskende. Der var ingen rigtig Medfølelse i disse Blikke, ikke en Gang Anerkendelse, fordi den hjemløse Ungdom vendte tilbage til Striden, bare Iagttagelse. Jeg fik en trist Fornemmelse af Ulykkens tragiske Dybde. Det er skrækkeligt for en Na-

tion at tabe sin Selvstændighed. Men det er uendeligt meget værre for et Folk at blive hjemløst og omflakkende, saaledes som denne Nation er blevet det efter Belgiens Forstyrrelse. Hundredtusinder af Bortjagede færdes nu blandt Fremmede, og selv om Medfølelsen ombølger dem, er det dog sikkert, at der overfor hjemløse Folkeslag raader den samme Mistro som overfor hjemløse Individer. Den samme ubarmhjertige Barmhjertighed, som vises ved Døren af den, som lukker Døren op, mod den, som banker paa, og som er en Fremmed.

Dér jeg stod paa Kanaldamperens Dæk, følte jeg mig omgivet af hele Krigens Usikkerhed. Jeg var kommet indenfor Krigens Omraade og nærmede mig de Grænsestrøg, der støder op til de kæmpende Arméer, til de Egne, hvor selve Kampens djævelske Spænding ikke umiddelbart mærkes, men som er en Skraaning, hvor Slammet og Elendigheden løber sammen. Det er i saadanne truede og skrækslagne Grænseegne, at Krigens forfærdelige Sjæl har besat Menneskene. Selvopholdelsesdriften har vrænget deres medfødte Ondskab frem, det staar ud fra dem som et pigget Panser. Den Fremmede og Ukendte omgives stedse af en tavs og fortættet Mistanke — men lyder denne Mistanke en eneste Gang højt, det kan være et Raab i ubarmhjertig Skadelyst, en Mumlen i en mørk og urolig Mængde, et Udslag af hensigtsløs og fortvivlet Hævngerrighed, men bare et eneste Raab, som høres — og fra samme Øjeblik er den Fremmede den Ensomste paa Jorden, den mest isolerede, den mest Fortabte. Krigens Historikere bør glemme visse Optrin omkring i Grænsebyer og Havnestæder i Øst og Vest; jeg har hørt

om nogle Menneskejagter igennem mørke Gader. Jeg tror ikke, selve Skrækken kan udtrykkes klarere, i en mere storstilet Enkelthed end saaledes, som den udstraaler fra den Jagedes Skæbne: Hans fugtige Haar og hvide Pande i Lygtelyset, hans raadløse Flugt ind i en Bygning, Latteren og Skrigene i Mængden, som trampende opfylder de mørke Værelser, og mellem væltende Stole Lyden af Knoglerne, der knager under Mængdens Hænder.

Ligesom et smilende Landskab pludseligt kan blive sygt og fuldt af Jammer, saaledes forpester Krigens Uvejr Menneskenes Sjæl. Naar man betræder Krigens Arealer, nærmer man sig ikke blot de afbrændte Byer og de blodige Høje, men man kommer stadig nærmere *Frosten* i Mennesket, det er, som man bevæger sig imod Kulden fra en Afgrund. Og idet Skibet lægger fra Kajen med Skrig og Støj om Bord, forekommer det mig, at jeg er i Færd med at rejse ind under Porten til dette hærgede Land. For det hænder, at man oplever en eneste trøstesløs Time, da man synes at være kommet til en fremmed og helvedes Dal, paa Vrangsiden af alle Forhold; det kan være Ens eget nedstemte Sind, der frembringer Forandringen, det kan være selve Timen, Luftens Trykken, Eftermiddagens spøgelseagtige Tvelys. Man synes, at Menneskene udsveder Ondskab, som Jorden lugter af Lig.

Himlen hænger over Kanalen med tunge, henslæbende Skyer. Søens gule, ondskabsfulde Dønninger skyller langs Kysten. Hele Synsvidden er som et Morads af fugtig Jord og Sø. Hele det engelske Efteraar i al sin

regntunge Majestæt har samlet sig ved Kanalens Bredder. Den kolde Blæst kaster sig mod Skrænternes sorte og bladløse Træer, tudende af Novembers Haabløshed. Vi har Taagen nær ind paa os, den hænger fast i Skyerne, den er som et leret Skred, der i Regnvejret har løsnet sig fra Landet og efterladt blottede Grave og rindende Kloaker. Saaledes er denne Eftermiddag i November, hemmelighedsfuld og uhyggelig; hist og her tændes Blus, der hænger inde i Taagen som gule Øjne i Edderkoppespind, op fra Bølgerne glider med gispende Stønnen sorte Undervandsbaade, vimser omkring som Rotter og forsvinder ...

Inden vi kommer til Calais, er det for længst blevet helt mørkt. Paa den svagt belyste Kaj staar de Allieredes Soldater i en broget Blanding, ellers er tydeligvis hele Havneomraadet afstængt for den almindelige Befolkning. Under Lygtelysene kan jeg skimte de talrige Vagtposters Bajonetter. Vi sejler langsomt forbi en Række store Skibe, som ligger med Lys i alle Ventiler som til en festlig Rejse. Men der er ingen Støj om Bord, og paa Skibenes Dæk glider enkelte Skikkelser omkring, lydløse som Skygger. Det er de Saaredes Skibe, indenfor disse glimrende Ventiler ligger flere Tusind Saarede, og for mange af dem bliver det alligevel i denne Nat en Rejse, en Bortdragen for stedse. I Skibenes Stævn findes det røde Kors stærkt belyst, for at det skal kunne ses langt borte; det skinner i Mørket som en blodig Vunde, en krydset Flænge i Skibets Side.

Idet vor Damper lægger til Kajen, krænger den stærkt over, fordi hele Sværmen om Bord pludselig styr-

ter hen til den ene Ræling. Soldaterne inde i Land hilses med et vældigt Krigsskrig, som øjeblikkelig fænger derinde lig Ild. Jeg kan ikke se noget tydeligt i Mørket, men jeg har en Forestilling om et stort Mylder af Mennesker og en lidenskabelig Blanding af Menneskestemmer, et hæst Slagsmaal af Sange og Hurraer, hvori intet enkelt Raab og ingen enkelt Melodi synes at kunne sejre. I Menneskemængden paa Bryggen, mellem Vagtposternes Bajonetter suser Briternes frydefulde Raab: Ai! Ai!! som Svøbeslag udover Franskmændenes Velkomsthilsen, og fra Dækket svarer de nye Kamerater med en mørk Tummel af Raab og hæs Sang, hvori Marseillaisens Melodi forgæves søger at kæmpe sig frem og til sidst bare høres som en Stønnen: Marchez! Marchons!... Inde i Byen staar Calais's Fyrtaarn som en uhyre Arm og svinger Lanser af Lys omkring sig. Det er, ligesom jeg i denne disharmoniske Tumult kan høre Stemmer inde fra det gamle Evropas Mørke. De første Krigsdages underfulde Sværmeri er forbi, Septembers sommerlige og hede Drømmeri er forbi, Sangen i Evropa er blevet hæs af Graad. Og skærende og forvreden — klingende af Had og Hævn lyder nu Latteren i den blodige November paa Folkeslagenes rystende Variété.

Jeg naar ud af Sværmen og kommer op i Byens Gader. Calais er som alle Havnebyer ved Nordsøen om Efteraaret kold og fugtig, fuld af Sjap og regntung Blæst og gennemsyret af Lugten fra det aabne Hav. Der er endnu et Par Timer til Lukketiden Klokken ni, i de halvmørke Gader driver Sværme af Nysgerrige omkring. Hist og her dukker maleriske Indere op eller Afrikanere,

der smilende med snehvide Tænder i de sorte Ansigter fremviser deres Forbindinger. Saa kommer over Torvet en Afdeling skotske Højlændere plystrende og syngende, hallo, hallo! Deres marscherende bare Lægge ses længe, medens de fordyber sig i Mørket i en af Sidegaderne, det er, ligesom de i Takt slaar Vinkler med Knæene, og deres Nynnen dør hen, Pat og Mac og Joe, Hallo ... Saa kommer fra en anden Kant i tavs Marsch en Bataillon Franskmænd med Spader over Skuldrene, de har grøftet Løbegrave. Her er nok at se paa. Trækket mod Fronten og *fra* den skifter hele Dagen i kalejdoskopiske Billeder, og medens hele Verden i Spænding venter paa Udfaldet af Kampen om Calais, som skal afgøre denne Bys Skæbne, er alle her overbevist om, at Tyskerne ikke kan komme frem. I Menneskemylderets Støj høres en spinkel Klokkeringning, og pludselig sværmer alle hen mod et bestemt Punkt, hvor Torvet støder op mod et gammelt Taarn fra Wilhelm Erobrerens Tid. En Række Ambulancevogne dukker frem fra Mørket, gennem Pøblens ubarmhjertige Hujen lyder Raabene: *les Boches! les Boches!* Det er tyske saarede Krigsfanger. Jeg faar et Glimt af en af dem. Han ligger oppe paa Taget af Ambulancen, og en fransk Spejder sidder ved Siden af, støtter hans Hoved og stirrer forundret paa ham. Da den Saarede hører Støjen, idet han føres ud paa Torvet, smiler han, hvad skal han gøre, han smiler af Smerte og Raadløshed, og saa bliver hans Ansigt blegt som Støv, og han lukker Øjnene. Hvor kommer han fra denne Mand, hvorfor er han en Fjende? Kanske kommer han helt fra de nordiske Strande; for en underlig Rejse han har gjort. Jeg

staar her i den hujende Sværm og føler noget fordulgt bryde frem i mit Hjerte, en pludselig Genkendelse af den Beslægtede, Mismod over at se ham overvundet, han havde min Stammes Øjne . . .

Jo, her er meget at se. Uafbrudt ruller Avtomobiler og Ambulancer ind i Byen med Saarede, Dixmuiden er faldet, Striden er blodig og haard, og alle Byer langs Kysten opfyldes af Saarede. De bringes først til et Kvarter udenfor Byen, hvor de *sorteres*. De, som er dødeligt saaret, kommer ikke videre, og heller ikke de, som er meget haardt saaret. Men de andre, som man haaber at kunne redde, bringes ind til Byens Lasaretter. Ind imellem Ambulancerne farer de militære Avtomobiler, deres kraftige Lygter oplyser de trange, mørke Gader som Magniumseksplosioner. Calais har skiftet Guvernør i Gaar, og der er et voldsomt Rykind af Officerer fra Stabene. Det viser sig at være umuligt at komme ind til Guvernøren denne Aften for at faa Passet paaskrevet til Dunkerque. Trængslen udenfor hans Bolig af Efternølere fra den store belgiske Folkevandring er endnu for stor. Det er da kun heldigt, at man i saadanne Øjeblikke træffer en Landsmand, som oven i Købet er vor Konsul og Raadmand i Byen. Han vil hjælpe os til et Pas. Han er ude i et Ærinde saa sørgeligt og trist som selve denne raakolde Regnvejrsaften. Som ældste Raadmand i Calais er det hans Pligt at bringe Dødsbudskabene til de Faldnes Efterladte. Nu begynder de at kende mig omkring i Hjemmene, siger han med et træt Smil, jeg er ligesom en Ulykkesfugl, en Natteravn, jeg

maa jo gaa om Aftenen, naar jeg forlader mit Arbejde paa Raadhuset; det hænder, at de unge Koner skriger højt, straks naar jeg aabner Døren, eller naar de ser mig i Tusmørket udenfor Vinduerne. Jeg kommer netop fra en ung Hustru, som kastede et Spædbarn i mine Arme, Tag ham ogsaa Monsieur, skreg hun, jeg har tre til, hvad skal jeg gøre. Det er naturligt, at de bedrestillede Klasser tager det lidt roligere, men Mødrene er de samme allevegne, det er forfærdeligt at se deres fortvivlede Hænder.

Saaledes er en By i Nærheden af Fronten. Der er ikke meget tilbage af Krigens vidt besungne Poesi. Hver Aften, naar Byen gaar til Ro, er det, ligesom den lytter nogle Øjeblikke. Gennem Vindens stride Sus kan den da høre et underligt og fjernt Bulder. Det er Kanonerne fra Fronten, det er det stedsevarende og truende Kor fra Løbegravene. Det dør hen og bliver til en svag Mumlen af mange Stemmer langt ude i Horisontens Mørke. Det stiger og bliver som en skrækkelig Stønnen fra Syd til Nord over en umaadelig Vidde. Der er noget menneskeligt i denne Lyd, en Røst, der naar ind til hver enkelt vaandefuldt Lyttende: Det er mig, *det er mig!* Saa indtræder Stilhed, og selve Stilheden er forfærdelig, hvad nu! Det var, som et Aandrag ophørte, alene den slæbende Blæst høres, og Tilintetgørelsen hyler i Skorstenene. Saa bliver Byen stille, men inde i Havnen gløder Ventilerne fremdeles i de flydende Lasaretter, og der ulmer gult og dæmpet Lys i Vinduerne i nogle store Bygninger, som ilsomme Ambulancer søger hen imod. Der

er ikke Plads for Begejstring og Krigspoesi under disse Vinduer. Der hænder noget indenfor disse Rader af stumme Øjne. De kræver Stilhed.

I Aften er atter den belgiske Dronning i Calais paa Besøg hos de Saarede. Hun rejser ustandseligt omkring til Lasaretterne mellem Boulogne og Furnes. Kongen derimod opholder sig stadig iblandt sine Soldater paa belgisk Jord. Dronningens Bil venter udenfor det nye Raadhus, som endnu ikke er helt færdigt, Stilladserne staar fremdeles og Plankeværket omkring. I de øverste Etager er de Saarede anbragt. I de underste tomme Sale tuder Blæsten, som frit farer ind gennem de aabne Vindueshuller. Det er ikke almindelig bekendt, at Dronningen er her, og paa den regnglinsende Gade henglider Aftenlarmen som sædvanlig. En Officer gaar foran hende og aabner Bildøren. Maaske hun blændes af det stærke Lys fra Billygterne, for hun standser pludselig og bliver staaende i nogle Øjeblikke, forinden hun stiger ind. Hun har en Regnhætte over Hovedet og en pelsforet Kappe over sin sorte Kjole. Kappen minder noget om en stor Militærkavaj. Hun bliver saa underlig lille i de store Klæder. I hendes Ansigt er der ingen Angst, det synes at være stivnet i en stor Forundring, og der er noget søvngængeragtigt fjernt og fraværende over hendes Blik, som om hun bestandig tænkte og ikke kunde forstaa. Det er, ligesom denne Kvindes smertefulde og fjerne Stirren søger ud mod andre Øjne, som vi rystende fornemmer i Evropas blodige Mørke, *Moderens* Øjne. Aa, denne Mødrenes aabne, hjælpeløse Stirren, som al-

drig indfanger nogen Trøst, men som alene udtrykker en beklemt Lytten. *Hun hører Raabet fra Løbegravene.* Hun hører den forfærdelige Stilhed, naar Raabet forstummer. Og hun forstaar intet andet, end at hun, som det fældede Dyr, er truffet af det Ubønhørlige. Og der er Jagt nu i Menneskenes Skov.

VALD. KOPPEL

Indtryk fra en Generalstabsrejse

INDTRYK FRA EN GENERALSTABS-REJSE.

Vald. Koppel deltog i Dagene 13.—20. Decbr. i en tysk Generalstabsrejse til Vestfronten. Rejsen bestod i en otte Dages Biltur gennem Belgien og Nordfrankrig, og sluttede i det store Hovedkvarter. Mellem de 8 Rejsedeltagere var Koppel den eneste danske Korrespondent.

BELGIEN.

En af de mange tyske Generaler, hvem Deltagerne i den nu afsluttede Generalstabsrejse traf, sagde ligefrem: »Belgien er bragt til Tiggerstaven.«

Og det synes jo ogsaa rimeligt, at det maa være saaledes, blot man tænker paa de mange Tusinder af Huse, der er skudt ned og stukket i Brand omkring i hele Landet. Og hvad er der ikke i øvrigt ødelagt af Værdier!

Vi Rejsedeltagere, der drog ind i Belgien ad samme Vej som de tyske Tropper de første Dage i Avgust, har kunnet konstatere, at næsten lige fra Grænsen er Tyskernes Marschrute betegnet med afbrændte Huse. Det bliver værre og værre inde i Landet, og intet tristere Syn kan tænkes end en saadan øde Landsby, hvor bogstavelig hvert Hus nu ligger som en gabende tom Ruin.

Overfor disse forfærdelige Ødelæggelser føler Tyskerne intet Ansvar. Føreren af 2. Armé, Generaloberst

v. Bülow sagde udtrykkelig til mig: »Skylden er ikke vor«. Her mødes to Opfattelser, som ikke er til at forsone, og jeg har selv med Interesse paahørt, hvorledes en højtstaaende tysk Officer forsøgte at forklare en anden tysk Officer Belgiernes Opfattelse. Han sagde — jeg tør sige omtrent ordret — følgende:

— Jeg har lige talt med en Belgier, en meget forstandig og kundskabsrig Mand, der er yderst fornuftig paa alle andre Omraader; men blot paa det ene Punkt var han ikke til at have med at gøre; han mente virkelig for Alvor, at naar Tyskerne drog ind i Belgien, saa var det enhver Belgiers Ret, selv gamle Mænds og Kvinders Ret, at gribe til Vaaben mod dem. Det kunde jeg ikke faa ham fra. —

Tyskerne betragter Teorien om, at Krigene udelukkende føres mellem Hærene, som en Kulturvinding og mener sig berettigede til at hævde denne Teoris Gennemførelse i Praksis med alle de Midler, der er nødvendige.

Saaledes staar Tyskerne og Belgierne overfor hverandre. Naar man rejser rundt med tyske Officerer, har man jo ikke megen Anledning til at komme Landets egne Børn paa nærmere Hold; en enkelt Belgier har jeg dog truffet og har forefundet et flammende og lidenskabeligt Had. Hvad Tyskerne angaar, svinger deres Følelser fra Bitterhed og Vrede hos nogle i Anledning af de stedfundne Overfald, som de betragter som uærlige og *unfair*, til næsten medlidende Forundring hos andre over, at Belgierne har kunnet bære sig saa dumt og hensigtsløst ad og derved selv forskylde deres Lands Ødelæggelse.

Men udadtil er der nu Ro. De egentlige Angrebs-

og Erobringstropper er nu borte. Overalt ses kun fredelige Landeværnsmænd, ældre, skæggede Fyre, der har Kone og Børn hjemme, og som ser saa uendelig skikkelige ud, og Tyskerne har med deres forunderlige Evne til at bringe Orden i Kaos i forbløffende kort Tid allered udrettet meget.

Men paa deres egen Manér og i deres egen Interesse, uden overdrevent eller sentimentalt Hensyn til Beboerne. Dog til syvende og sidst kommer det dog ogsaa disse tilgode, naar de sprængte Broer atter bygges (og Tyskerne har allerede bygget for ca. 20 Millioner nye Broer i Stedet for dem, som Belgierne selv for Størstedelen havde sprængt i afmægtigt Haab om derved at kunne standse den tyske Hærs Fremrykning!) — naar Jernbanelinjerne atter aabnes for Trafik, og naar Vejene atter gøres i farbar Stand. Der er Ro, Orden og Sikkerhed: Alt, hvad den tyske Militærforvaltning indkræver — af Levnedsmidler eller andet — bliver betalt, omend for Størstedelen kun med *Bons,* der er betalbare efter Krigen.

Saaledes kan man da se, hvorledes Livet atter begynder at røre sig selv i de vildest medtagne Egne. Det spirer frem igen af Grushobene i de nedskudte Byer. Vi var i Löwen, og rædselsfuldt var det at se de ødelagte Kvarterer. I lange Gader stod kun hist og her et enkelt, isoleret Hus tilbage. Men der var dog nu rundt om i Grusdyngerne stukket Pæle med Henvisninger til, hvor Ejeren af Grusbunken var at træffe og nu drev sin Forretning, og jeg blev længe staaende tankefuld foran et saadant Skilt, der ragede op af en Hob Murbrokker og paa hvilket der med sirlig Skrift stod skrevet: »Angaa-

ende elegante Korsetter bedes man henvende sig Rue Namur Nr. 6.«

Jeg sagde, at Tyskerne bragte Orden til Veje i deres egen Interesse og paa deres egen Manér. En overordnet Embedsmand i Civilforvaltningen i Bryssel forklarede mig Princippet saaledes:

— Alle de Forvaltningsgrene, der interesserer os, tager vi i vor Haand; det øvrige bekymrer vi os ikke om. Vi har saaledes taget Skatterne — dem oppebærer vi — Jernbanerne og Postvæsnet. Der findes intet belgisk Postvæsen mere. Postvæsenet er tysk. Vi har spurgt Funktionærerne i de forskellige Etater, som vi har Interesse af, om de vilde gaa i tysk Tjeneste, og naar de svarer Ja, faar de samme Gage som de tilsvarende tyske Funktionærer. Svarer de Nej, har vi ikke noget mere med dem at gøre.

— Jamen nu f. Eks. Dommere? spurgte jeg.

— De kommer ikke os ved. Retsplejen blander vi os ikke i, undtagen den militære, Krigsretterne. Den sædvanlige Retspleje udøves af belgiske Dommere.

— Men hvor faar de da Gager fra, naar Tyskerne tager alle Skatterne?

— Det angaar ikke os. Officielt véd vi ikke noget herom. I Virkeligheden véd vi jo nok, at de bliver betalt eller i hvert Fald hidtil er blevet betalt af den belgiske Stat, der har sendt Penge ind i Landet. Og disse Penge havde vi været i vor fulde Ret til at beslaglægge, for det er jo offentlige Midler, men vi foretrækker at lukke Øjnene i, idet vi ræsonnerer som saa, at hvis de Folk ingen Gage faar, saa har de jo ingenting at leve af, og saa fal-

der de dog os til Byrde, fordi vi jo ikke kan lade dem dø af Sult.

— Men hvis nu den belgiske Stat holder op med at betale Embedsmændene?

— Det kommer heller ikke os ved, før i det Øjeblik Belgierne maatte henvende sig til os og bede os om at tage os af deres Retsvæsen. Saa vilde vi vel gøre det og indsætte tyske Dommere, men saa maatte vi jo ogsaa indføre tysk Lov. Vi har valgt det, vi har fundet humanest: at lade Belgierne ordne deres egne indre Forhold, saa længe de mener, de kan overkomme det.

— Men nu Fattigplejen?

— Heller ikke den har vi haft Anledning til at blande os i. Der er jo dannet en stor international Komité, der har samlet store Pengesummer og stadig sender betydelige Forraad af Korn og Levnedsmidler ind i Landet. Vi har givet Tilladelse til, at det maatte ske, da det i Virkeligheden fritager os for en stor Byrde. For til syvende og sidst kunde vi jo ikke lade Beboerne omkomme af Mangel.

Hvorledes er da den belgiske Borgers og det belgiske Samfunds Stilling i Øjeblikket nu under Okkupationen?

Post, Telegraf, Telefon og Jernbaner har Tyskerne taget og delvis besat med deres egen Embedsstab. Alene af tyske Jernbanemænd skal der være 20,000 i Belgien! Tyskerne oppebærer ogsaa de belgiske Statsskatter. Fraregnet visse af de større Byer kan en Belgier i denne Tid ikke afsende et Brev, lige saa vel som han er afskaaret fra at modtage Breve, han kan ikke telefonere (end ikke i Bryssel), han kan ikke telegrafere, han kunde lige til

de sidste Dage heller ikke benytte Jernbanerne, der var forbeholdt Militæret. Nu er Jernbanerne vistnok i alt væsentligt aabnet for civil Trafik, baade Gods og Passagerer, men Billetterne er meget dyre, og der kræves Pas for at rejse med Jernbanen fra den ene By til den anden.

Et usædvanligt Liv udfolder sig derfor paa de belgiske Landeveje, der endnu mange Steder er oprevne af Granater. Det er atter blevet Hovedsamfærdselsaarerne. Her drager Belgierne frem og tilbage paa allehaande besynderlige Befordringsmidler, gammeldags Kalechevogne, Dagvogne og Diligencer og lunter møjsommeligt af Sted, medens de tyske Militærbiler skyder frem af Horisonten og suser forbi i svimlende Fart. Det er underligt at se.

I det daglige Liv har Borgerne i øvrigt at underkaste sig alle de indskrænkende Bestemmelser, Kommandanten i den enkelte By udsteder. Der er adskillige Byer, hvor Borgerne efter Kl. 8 Aften ikke maa gaa ud paa Gaden. Straffen for Overtrædelse er Fængsel i mindst 14 Dage. Morsomt er det ikke i denne Tid at være belgisk Borger.

Til alle Tyngsler, der hviler paa Belgierne, kommer nu ogsaa Krigskontributionerne. Angaaende dette Punkt har det ikke været mig muligt at skaffe fuld Klarhed. Som bekendt paalagdes der allerede for flere Maaneder siden de større belgiske Byer større Krigskontributioner, Bryssel saaledes i alt 50 Mill. Men hvor meget er deraf betalt? Den tidligere Generalguvernør, Hr. *v. d. Goltz,* var aabenbart til at forhandle med, og det paastaas fra tysk Side, at i Virkeligheden er meget faa af disse Millioner gaaet ind. Nu har imidlertid den ny Guvernør,

Hr. *von Bissing,* taget kraftigere fat. Han har sammenkaldt de belgiske Provinsialstænder til et Møde, der skulde finde Sted nu i Lørdags med en paa Forhaand nøje fastsat Dagsorden, der gik ud paa at enes om Fordelingen og Opkrævningen af en ny Krigsskat paa i alt *40 Mill. Frcs. om Maaneden.* Det, der tidligere er betalt, regnes ikke fra; paa den anden Side gaar de Beløb fra tidligere Tid, der *ikke* er betalt, hermed ud af Sagaen. Men 40 Milloner om Maaneden! I Løbet af et Aar altsaa 480 Millioner. Det er den Sum, Tyskerne nu fordrer af det forpinte Belgien, hvor der er saa megen Ødelæggelse og saa stor Nød. Og den første Rate, de første 40 Millioner, skal betales den 15. Januar!

Et belgisk Byraadsmedlem sagde til mig:

— Hvad skal vi gøre! Vore egne Skatter kan vi ikke faa ind. Alle de Velstaaende i Kommunen er flygtet til Holland eller England. Vi er nødt til at true Skatteyderne med Stævning og Eksekution for blot at faa de sædvanlige Skatter ind. Nu kommer ogsaa denne uhyre Byrde. Jeg forstaar ikke, hvordan vi skal bære os ad.

Jeg indvendte, at i Bryssel i alt Fald saa det ikke ud, som om der var Nød paa Færde. Alt saa ud som sædvanligt: det samme brogede Liv og et vældigt Menneskemylder paa alle Hovedgaderne, de fleste Butiker aabne, ja selv Biografteatrene var jo nu begyndt at spille som sædvanligt, omend under højtidelige Forsikringer om, at Programmet var lagt saaledes, at det ikke kunde støde denne Tids alvorlige Følelser. Man saa Damer i elegant Pelsværk og delvis med opslidsede Kjoler. Hvis der ikke var saa mange tyske Militærpersoner — ja endda smaa

tyske Spejderdrenge — og saa mange Opslag paa Murene, hvoraf endnu nogle fra den Tid, da Borgmester *Max* søgte at holde Tyskerne Stangen, ja, saa vilde Bryssel jo være uforandret.

Han svarede:

— Lad Dem ikke narre deraf. Det er Dekoration. Bagved hersker den forfærdeligste Nød. Hvordan tror De f. Eks., det er fat med Journalisterne? Alt i alt er der tre Blade, der endnu betaler deres Medarbejdere. Og de andre kan ikke betale, da de ikke udkommer.

Det er sandt, Blade udgaar der heller ikke i Belgien for Tiden. Ikke rigtige Blade. Kun maskerede tyske Blade, der udkommer paa Fransk og udgives af journalistiske Outsidere. De faar for Resten Lov til som Regel at aftrykke ikke blot de officielle tyske, men ogsaa de franske og engelske Communiquéer. Men noget stort Raaderum er der ikke givet dem, og de gamle belgiske Blade vil ikke underkaste sig de Betingelser, som Militærmyndighederne finder nødvendige. De udkommer derfor ikke, men foretrækker at afvente Begivenhedernes Forløb.

Saaledes er i det væsentlige denne underlige Mellemtilstand, som Belgien for Øjeblikket er underkastet. Som sagt hersker der Ro og Orden. Enkelte Virksomheder er kommet i Gang igen, om end næppe mange. Paa de erobrede Forter kan man se Belgiere arbejde under tysk Opsyn. Thi ogsaa de belgiske Fæstningsværker gør Tyskerne nu i Stand igen efter at have ødelagt dem — om det nu er af ren og skær Ordenssans eller for at kunne benytte dem i et givet Tilfælde. Men for øvrigt klages der fra tysk Side over, at Belgierne ikke er synligt ivrige

for at arbejde, at de lægger Hænderne i Skødet og intet gør for at bringe Orden til Veje igen efter den store Forstyrrelse. Hvis saa er kan man jo nok til en vis Grad forstaa, at de kan have tabt Modet, og man kan til Nød ogsaa begribe, at de saa længe som muligt krymper sig ved at gaa i Tjeneste hos deres Lands Erobrere.

Hvad skal der nu komme ud af alt dette? Hvad vil der til sin Tid ske med det udpinte og hærgede Belgien?

Ja, det er frugtesløst i dette Øjeblik at opkaste dette Spørgsmaal, hvis Afgørelse afhænger af Krigslykken. Ingen kan i Virkeligheden besvare det.

Men det tør siges, at i tyske Militærkrese, hvor man ikke tænker sig nogen anden Mulighed end en tysk Sejr, dèr er der ikke ringe Stemning for, at Tyskland skal beholde hele Belgien.

Det kom frem i en Samtale, jeg havde med en meget fremtrædende Mand indenfor den tyske Hærstyrelse. Der var — jeg véd ikke hvordan — faldet en Bemærkning om det nu brugte belgisk-tyske Frimærke, der i Grunden kun bestaar af et almindeligt tysk Frimærke, overstemplet *Belgien*, og den paagældende General sagde da:

— *Overgangsmærket* kalder vi det. Ikke sandt: Først belgisk, saa belgisk-tysk og saa tysk. Forhaabentlig da!

Men i Belgiernes Bryst lever et andet Haab.

Jeg sad med min belgiske Bekendt inde paa en Kafé og saa ud over Boulevard Anspach, hvor de unge Damer i Forbifarten sendte de flotte tyske Officerer kokette Blikke, og han sagde da til mig:

— Kommer De tilbage?

—Det tror jeg ikke.

— Det maa De! Der bliver meget at skrive om her fra Bryssel i den nærmeste Tid.

Og da jeg forundret saa paa ham, fortsatte han:

— Kongens og Dronningens Indtog for Eksempel! Hvad siger De om det! Tænk, hvilken Begejstring der vil blive! Eller Kongen af Englands Besøg og Præsident Poincarés Besøg. Og til næste Aar Czaren.

Udenfor suste de tyske Militærbiler frem og tilbage. Jeg tænkte paa Landevejene, hvor de samme Biler farer forbi Belgierne, der paa deres elendige skumplende Karosser er henvist til Middelalderen. Jeg tænkte paa alt, hvad jeg paa min Tur gennem Landet havde set af Ruin og Ødelæggelse, af Vidnesbyrd om fanatisk og afmægtig Desperation. Jeg tænkte paa, hvorledes Tyskerne nu overalt i Landet sætter sig fast metodisk og rationelt og indretter sig som de, der i alt Fald foreløbig har til Hensigt at blive, hvor de er, og i alle Maader at udnytte Landets Hjælpekilder, og jeg saa paa min belgiske Ven. Men jeg nænnede ikke at rokke ved hans sikre Tro.

— Kommer Czaren ogsaa? sagde jeg blot.

— Jeg vil ikke sige, svarede han, at det er helt afgjort endnu, men — enfin — der forhandles derom.

Og min belgiske Vens Øjne skinnede i Ekstase.

TYSK ADMINISTRATION I NORDFRANKRIG.

For Belgien glemmer man let Nordfrankrig. Og dog har Tyskerne i Øjeblikket et ganske ordentligt og solidt Greb i Nordfrankrig. Ogsaa dér sætter de sig fast som

i Belgien. De indretter sig paa at blive i flere Aar. Saa vidt jeg har kunnet forstaa, er der dog ingen Tysker, der regner med en varig Erobring af disse Landstrækninger. Men de gaar ud fra, at der efter Freden vil komme en fleraarig Okkupations-Tid — ligesom i 1871 — der vil vare, indtil den Krigsskadeserstatning, som Tyskland ikke tvivler om at ville opnaa ved Freden, er udredet til sidste Centime.

Hvor stort et Stykke af Frankrig, Tyskland i Øjeblikket besidder, har jeg ikke kunnet faa oplyst. Ganske naturligt: Spørgsmaalet kan jo ikke besvares, uden at man kan drage den Linje, langs hvilken den tyske Hær nu staar. Og de, der er i Stand til at drage den Linje, snakker ikke af Skole. Men en eller anden General sagde til mig, at Tyskland nu havde ti af Frankrigs Departementer. Det tror jeg ikke. Derimod kan det nok være, at Tyskland har fast Fod indenfor ti Departementer, hvilket ikke er ganske det samme. Det blev mig ogsaa sagt, at det af Tyskerne erobrede Terræn skulde repræsentere — skattemæssigt sét — en Sjettedel af Frankrig. Ogsaa dette tror jeg er ganske overdrevent.

Der er dog det sande i denne Overdrivelse, at de erobrede Landsdele hører til de rigeste og frugtbareste i Frankrig, ja maaske er de allerrigeste. Det er dejlige Egne. Selv nu i December Maaneds klamme og fugtige Vejr maatte deres Skønhed gribe enhver. Oppe ved Maubeuge, hvor vi fra Belgien bilede ind i Frankrig, bølger Markerne sig frodige som her i Danmark, længere mod Sydøst bliver Terrænet mere og mere bakket, skovbevokset og med dybe Kløfter. Men overalt Rigdom.

Tyskerne bliver ikke trætte af at fremhæve dette. Her har vi jo alt, hvad vi har Brug for, siger de. Vi fører Krigen her i Fjendens Land og behøver ikke at lade noget komme hjemmefra. Tænk, hvilken uhyre Fordel for os! Markerne er fulde af Kvæg, Sukkerroeegnene her hører til de rigeste i Evropa. Her er Korn, Heste, alt . . .

Tyskerne har en forbavsende Evne til at faa det, som de vil have det. Det véd man fra Fredstid. Naar vi andre drager ud som Turister, søger vi at glide ind i Millieuet og omforme os efter det for ikke at staa tilbage. Tyskerne omformer Millieuet efter deres egne Ønsker og Behov. Man kan sige, det er den samme Evne i Freds- og i Krigstid. Saaledes som Tyskland f. Eks. faktisk har omskabt Turistlivet ved Rivieraen i deres Billede, saaledes omdanner de nu Nordfrankrig. De indfører deres Principer, det vil sige i denne Forbindelse: Orden, Metode, Overskuelighed og Properhed.

Properhed, navnlig paa visse Omraader, der vanskelig lader sig nærmere omtale i en Kronik, men paa hvilke Franskmændene nødig lader sig drive bort fra et nedarvet og indgroet Svineri.

— Men det er jo alligevel os, der er Barbarerne, siger den unge, tyske Overlæge med et lidt bittert Smil, samtidigt med at han peger paa den Række pyntelige og skinnende smaa Træbygninger, som han til Brug for sine Patienter har faaet opført i den rige Bondegaard, hvor tidligere Møddingvandet drev i Strømme lige ned i — Brønden!

Det er gaaet i Nordfrankrig som overalt, hvor Fjenden trænger frem: en stor Del af de Bedrestillede, der

kunde slippe væk, har skyndt sig at flygte. Virksomhederne er standsede, Fabrikerne staar stille. Den tyske Militærledelse søger at faa saa meget som muligt af det i Gang igen. Adskillige Bygninger inddrages til de rent militære Formaal. Jeg aflagde Besøg i et Etappe-Lasaret, der var anlagt i en forladt Bomuldsfabrik. Først havde Tyskerne — naturligvis imod *Bon,* betalbar efter Krigen — taget al Bomulden, som de jo havde udmærket Brug for, derefter havde de med simple og tjenlige Midler omdannet Fabrikslokalerne til et Lasaret, der kan rumme 1000 Syge. Et andet Sted støder de paa en forladt Bil-Fabrik. Maskiner og alt staar der i bedste Orden. Faa Dage efter er her indrettet et Artilleri-Reparations-Værksted, hvor engelske, belgiske og franske erobrede Kanoner, Panserbiler og andre Vaaben køres hen, istandsættes og omdannes efter Tyskernes Formaal. Alt gaar praktisk og hurtigt.

Tidligere var det Skik og Brug, at de enkelte Troppeafdelinger rekvirerede og slagtede det Kvæg, de skulde bruge. Det var yderst ødselt, fordi der derved gik en Mængde til Spilde. Nu har Tyskerne oprettet store Korps-Slagterier, der betjenes af fagudlærte Værnepligtige. Nu gaar der ikke noget til Spilde mere. Af det Smaa-Kød, der bliver tilbage, naar Kreaturerne er skaaret ud, laves der Pølser — og ganske fortræffelige Pølser, jeg har selv smagt dem. Talgen samles i store Tønder for bagefter at støbes til Lys, — de gaar til Skyttegravene! Og Huderne tørres og sendes til Tyskland, hvor man kan bruge alle de Skind, man kan faa. Fra det Korps-Slagteri, jeg saa, var der sendt for 100,000 Mark Huder hjem.

Men ogsaa de rent borgerlige Virksomheder sætter Militærforvaltningen i Gang igen. Og her er der et stort Problem, om hvilket jeg maa sige et Par Ord, det er: Sukkerroerne. Der var jo ikke megen Mening for Tyskerne i at genoptage den nordfranske Sukkerproduktion og derved skabe en Konkurrence til Tyskland, der paa Grund af, at Krigen har standset for dets Eksport, har langt mere Sukker, end det selv bruger. Saa nu har man fundet paa noget andet. Sukkerroerne skæres i Skiver, tørres og lægges hen og vil formentlig i Vinterens Løb afgive et fortræffeligt Foderstof. Derved er man ude over en stor Vanskelighed. Samtidig har Tyskerne eksperimenteret med Forsøg paa at lave Sukkerroe-Likør. Vi var netop Gæster hos Etappeinspektøren ved første Armé (General *v. Kluck's* Armé), Generalløjtnant *v. Bertrab,* da den første Flaske Sukkerroe-Snaps blev bragt ind og højtidelig skænket rundt. Den smagte ikke godt, var fersk og flov. Men det var et første Forsøg, og maaske er Tyskerne nu i Færd med at skabe Franskmændene en ny Indtægtskilde.

Men den egentlige Sukkerfabrikation i Nordfrankrig er altsaa standset. At der derved bl. a. ogsaa opnaas, at de meget store og værdifulde Kobberkedler i Fabrikerne kan føres til Tyskland og Kobberet dér benyttes til at lave Patroner af, anfører jeg kun for Fuldstændigheds Skyld.

Overalt ser man tysk Virksomhed; tyske Skilte er anbragt rundt om paa Vejene, først og fremmest til Efterretning for Militærbilerne, men nyttige for alle. Ligesom i Belgien bliver Vejene istandsat, hist og her anlægges

ny. Over Somme byggede Tyskerne i Løbet af en halv Snes Dage i et vanskeligt, sumpet Terræn en Bro af en Længde af godt og vel en halv Kilometer, selvfølgelig til Troppetransporter, men nu ligger Broen der altsaa og er en Vinding for Samfærdslen. Den saa meget omtalte Bro ved Hirson, som Franskmændene selv sprængte for at standse Fjenden, fik Tyskerne sat i Stand igen i mindre end en Uge. Rundt om paa de franske Marker ser man tyske Soldater i fredeligt Arbejde, de pløjer og forretter andet Markarbejde. Og for at tage et helt andet Omraade: de bajerske Tropper har startet deres eget Ølbryggeri! De vil være sikre paa deres Jule-Bajer!

Hvorledes er nu den nordfranske Befolknings Holdning til de fremmede Tropper? Ja, naar jeg skal være ærlig, synes jeg, Tyskerne tager noget naivt paa dette Spørgsmaal. Befolkningen er der ikke noget i Vejen med, siger de, den er venlig og elskværdig. Gang paa Gang fremhæver de Modsætningen til de skumle og fanatiske Belgiere. Det er aabenbart, at de har befundet sig særdeles ilde til Mode i Belgien, hvor de ikke vidste hvilket Øjeblik et Skud bagfra kunde knalde dem til Jorden, og at de er glade ved at være naaet til mere trygge Forhold. Men jeg tror, de lader sig skuffe noget af en ydre Venlighed. Naa, det kan jo i og for sig være Erobreren ligegyldigt, hvilke Følelser Indbyggerne nærer i deres Sjæls Inderste, naar de bare makker ret. Men Tyskerne vil i Virkeligheden noget mere. De vil vinde Franskmændene. Og mere end én af dem har fortalt mig i ramme Alvor, at Franskmændene var henrykt over dem, fordi der nu er Orden, medens derimod de franske Tropper plyndrede

og tillod sig alle Udskejelser, og at Befolkningen intet mere frygter, end at deres Landsmænd skulde vende tilbage.

Se, det tror jeg nu ikke rigtig paa. Det kan godt være, at Befolkningen med Frygt imødeser de franske Troppers Tilbagevenden, da de jo har oplevet talrige Eksempler paa, hvor ilde det gaar de Ejendomme eller Byer, der tilfældig kommer til at ligge i Ildlinjen. Men at de skulde være glade ved Tyskerne, det tror jeg ikke, og den Frisør i Saint-Quentin, der, medens han vaskede mit Hoved, uopfordret gav mig en livfuld Fremstilling af alle det franske parlamentariske Regimentes Afskyeligheder, samtidig med at han roste Tyskerne (selvfølgelig i den Tro, at jeg var Tysker), gjorde paa mig et fordægtigt Indtryk med sine flakkende sorte Øjne, og sine stadige Opfordringer til sin Kone, der stilfærdig sad ved Kassen, om at bekræfte Sandheden af hans Udsagn. Men rimeligvis havde han skabt sig en stor Kundekres mellem Officererne i Saint-Quentins Garnison.

De Handlende i Saint-Quentin, Laon, Chauny og andre Byer, hvor jeg var, har tjent godt. Nogle af dem i alt Fald. Der er ikke et Prospektkort mere at opdrive. Butikerne er saa godt som blottede for alt, hvad de tyske Jenser kunde bruge til at sende hjem til Familie og Kæreste som Souvenir. I Chokoladebutiker og Konditorier møder En kun Synet af tomme Krukker og Glas. Det er for saa vidt meget godt. Men Ulykken er, at de Handlende ikke kan faa flere Varer. Deres Forretning gaar lidt efter lidt i Staa, efterhaanden som de faar solgt ud.

Alt i alt har Indbyggerne saaledes for saa vidt ikke

overvældende Grund til at være glade. Positive Ødelæggelser har jo ogsaa fundet Sted. Vi saa paa vor Vej gennem Landet fra Grænsen til Saint-Quentin mange ødelagte Huse og Byer, — om end ikke nær i den Udstrækning som i Belgien, hvor Franc-tireur-Krigen har raset. Fra tysk Side blev det stadig fremhævet, at hvad der var blevet ødelagt, var blevet det i regulær og ærlig Kamp. Ja, det er godt nok, men er det egentlig nogen stor Trøst for dem, det gaar ud over?

I Saint-Quentin, hvor Føreren af anden Armé, Generaloberst *v. Bülow* har sit Kvarter, er overmaade mange af de velhavende Folk flygtet, og over de øvrige fører Kommandanten skarpt Regimente i Følge den Maksime, der er saa almindelig i den tyske Hær, at jo strengere Forholdsregler man træffer, des færre Vanskeligheder faar man og des mindre Vrøvl.

Kommandanten i Saint-Quentin — jeg blev unægtelig noget forbavset, da jeg præsenteredes for ham i Officersmessen, og han tiltalte mig paa flydende Dansk. Det var en gammel Københavner, Grev *Bernstorff*, i sin Tid i fire Aar tysk Militærattaché i Byen. Hans Bedstefader ejede og solgte Bernstorff Slot.

Ved Bordet sad jeg ved Siden af ham, og jeg spurgte ham, om alt nu var roligt i Byen.

— Roligt? Det er, som man tager det. Her er roligt, naar man passer paa. Her er fuldt af Spioner. Jeg har grebet flere. Og dem bliver der ikke gjort mange Omstændigheder med. De bliver skudt. En halv Time efter, at jeg har sat mit Navn i Protokollen, saa er Manden død.

Grev Bernstorff fortsætter:

— Saa er her ogsaa fuldt af forklædte engelske og franske Soldater, der har drevet rundt i Byen lige siden Slaget og skjuler sig her. Det er forbudt at skjule dem, men Indbyggerne gør det alligevel, og naar det opdages, at de har gjort det, maa jeg lade dem skyde. Det kan være haardt nok, naar man selv er Familiefader og har Kone og Børn, men hvad skal jeg gøre? Saadan er Krigen.

Skyder De da ogsaa de fremmede Soldater, naar De kan faa fat paa dem?

— Ikke endnu. Vi har ikke gjort det endnu . Jeg har grebet en 4—500 Stykker, og de er gaaet som Fanger til Tyskland. Men nu maa det være slut. I Morgen er det sidste Frist. Nu har de faaet saa mange Opfordringer til at melde sig selv, at hvis de ikke nu gør det, saa er det deres egen Skyld. Vi maa have en Ende paa det. Fra i Morgen skyder vi dem. Ja, det er Krigen! Jeg har i Dag dømt en Kone til 8 Aars Tugthus, fordi hun havde en hemmelig Telefon i sit Hus. Det var den mildeste Straf, hun kunde faa.

— Men Gud Fader bevares!

— Ja, det er forbudt. Alle Byerne her staar i Forbindelse med hinanden ved underjordiske Telefoner. Og véd De, hvor Folk har dem? I Sengen! Jeg kommer op i et Hus. Aa, jamrer de alle, Bedstemoder er saa daarlig, saa daarlig, hun dør, hun dør. Ja, lad os nu bare se, siger jeg, lad os faa den gamle Dame flyttet. Og rigtig! De havde lagt Telefonen ind i Sengen. Nej, man maa

skam passe paa! Kl. 8 skal der være Ro og Orden i Byen. Ingen maa gaa ud af sin Dør.

— Ja, se det forstaar jeg ikke rigtig. Jeg synes, Indbyggerne har det haardt nok. De faar ingen Aviser at læse, de véd ingenting om, hvad der sker, de kan ikke faa Breve, de er helt afskaaret. Saa skal de oven i Købet sidde hjemme hos sig selv hele Aftenen og kukkelure, medens de nede fra Gaden hører Sporeklirren og munter Snakken af de fremmede Officerer. Jeg synes, de maa blive noget bitre. Hvorfor maa de ikke besøge hinanden om Aftenen og snakke sammen om Sagerne? Jeg synes egentlig godt, Hr. Kommandant, De kunde unde dem den Fornøjelse.

— Fornøjelse, sagde Grev *Bernstorff*. Krig er virkelig ingen Fornøjelse!

MELLEM TYSKE OFFICERER.

Det falder af sig selv, at Medlemmerne af vort Rejseselskab som den tyske Rigskanslers, det vil i Virkeligheden sige det tyske Riges Gæster, overalt blev modtaget med den største Forekommenhed. Naar jeg tænker tilbage paa disse Rejsedage, defilerer forbi mit Blik en Række høje, statelige Officersskikkelser, der sporeklirrende slaar Hælene sammen med et skarpt Smæld og bukker, medens jeg i Ørene fornemmer den stereotype Sætning: »Darf ich mich bekannt machen?«, efterfulgt af et i Reglen uforstaaeligt Navn.

Jeg kan straks tilføje, at overmaade mange af disse

Officerer kunde præsentere sig som »store Venner af Danmark«, som de havde gæstet, og med to af dem førte jeg indgaaende Samtaler om Rødby—Femern-Linjen. Den ene af dem var Oberst *Groener*, Chefen for hele det militære Jernbanevæsen, den anden en Bajrer, General *Zoellner*, der plejer at tilbringe sine Sommerferier paa Møen. De var begge nøje inde i Spørgsmaalet og beklagede, at Herrehuset havde lagt Sagen hen. Paa en Bemærkning fra min Side om, at nu maatte vel Projektet betragtes som helt bortfaldet paa Grund af Krigen, udtalte General Zoellner netop den modsatte Anskuelse, idet han mente, at Tyskerne efter Krigen ikke vilde kunne gøre noget bedre end skabe nye Samfærdselsruter og nye Veje til Fremme af Handelssamkvemmet. Det lille Træk synes mig at vise, hvor ufortrødent Tyskernes Hjerner arbejder med Fremtidens Opgaver.

I Officers-Kasinoet i Saint-Quentin — indrettet i en lavloftet Sal i et daarligt Provinshotel — tilbragte vi nogle ved deres særlige Stemning mærkelige Timer. Jeg konstaterede, i hvilken Grad Dødens Nærhed fremkalder Sorgløshed og en barnlig Given sig hen i Øjeblikket. Saint-Quentin ligger jo tæt bag Fronten; flere af Officererne kom lige fra Skyttegravene og skulde meget hurtig tilbage dertil. Enhver af dem kunde rolig regne med den Mulighed som højst sandsynlig, at han Dagen efter vilde være en død Mand. Og dog har jeg aldrig været i et gladere og muntrere Selskab. Efter at vi havde spist den daglige, meget enkle Middag, blev vi siddende ved Bordet, og der blev serveret Øl rundt. En Mandolin gik frem og tilbage mellem to af de yngste Officerer, en Slesvigholstener, der sang plattyske Viser, og en bajersk

Friherre, der sang gemytlige Sange om Soldater og Kærester, og Tilhørerne sang Omkvædene med. Saa kom en Nidvise om Sir *Edward Grey*. Omkvædet var: »Var dig, Sir Edward!« Og til sidst rejste den ene efter den anden sig og fortalte Anekdoter. Her er en Prøve:

En skikkelig Landeværnsmand lægger sin Hue fra sig inde i en Sporvogn. En tyk Madamme kommer ind og sætter sig paa den. Da Landeværnsmanden skal gaa, leder han efter Huen og finder den til sidst, hvor den er. Saa siger han: »Naa, lille Madam, De har rigtignok Held med Dem! Tænk, hvis det havde været min Pikkelhue!«

Alle morede sig som rene Børn.

*

Dagen efter var vi indbudt til at spise Middag hos Generaloberst *v. Bülow.**) Føreren af anden Armé havde opslaaet sin Bolig i én af Beboerne forladt Villa, og det var for en Civilist forbundet med ikke ringe Fare at slippe forbi Skildvagterne ved Indgangen. En tysk Generaloberst og Arméfører er en yderst fornem Mand. Som en Konge indfandt Ekscellencen Bülow sig først, da hans Gæster var kommet, og da han ved Bordet rejste sig for at holde Tale, stod alle Gæsterne, hvorimellem der mindst var fire andre Ekscellencer, Ret med det samme.

Af General v. Bülows Tale for os erindrer jeg en enkelt Sætning:

---

*) Generaloberst *v. Bülow* er som bekendt senere blevet Generalfeltmarskal.

— Saa nødvendig som Tapperhed er for en Soldat, Ærlighed for en Købmand, saa nødvendig er ogsaa Sanddruhed for en Journalist.

Læserne kan her selv tænke sig Fortsættelsen: »Men hvilke Løgne havde man ikke i Udlandet udspredt om Tyskerne. Derfor maatte man dobbelt være de Herrer taknemmelige osv.«

Heler ikke Betegnelsen »vi tyske Barbarer« savnedes i Generaloberstens Tale. Det er mærkeligt, i hvilken Grad dette Udtryk har bidt. Det mødte os overalt. Den berømte Hærfører, Lægen, der viste os sit fortrinligt indrettede Lasaret, Specialistofficeren, der foreviste os det ene eller det andet Etablissement, det være sig en traadløs Telegraf eller et Feltkøkken, de unge Officerer ude i Skyttegravene — i alles Udtalelser gik det samme igen: »Ja, og saa er det jo os, der stemples som Barbarerne!« Af alt, hvad der er blevet sagt om den tyske Nation, er der aabenbart intet, der har naget saa meget som dette ene Ord: *Barbarerne.*

En Officer sagde til mig:

— Og at saa oven i Købet ogsaa Russerne kalder os Barbarer.

Naar jeg skal give et Indtryk af Sejrherren fra Namur og Saint-Quentin, vil jeg sige, at han ser ud saaledes, som jeg forestiller mig Bismarck — med den ene og meget væsentlige Forskel, at Bismarck var en Kæmpe, medens v. Bülow til Trods for sin kraftige og bredskuldrede Statur er af Middelhøjde. Men jeg forestiller mig Bismarck med det samme lidt glubske Buldog-Ansigt,

der er saa hvast, indtil et Smil pludselig faar alle Rynkerne til at se godlidende ud og Øjnene udskyder Glimt af jovialt Humør.

Efter Bordet talte jeg med Generalen om de forfærdelige Ødelæggelser i Belgien.

— Ja, sagde Generalen, det er ikke vor Skyld.

Og til denne Ytring, som jeg allerede én Gang har citeret, føjede han:

— Jeg kan sige det, thi det er mig, der har givet Befaling til at stikke alle de Huse i Brand, hvorfra der blev skudt. Der var ikke andet at gøre. Man kalder os de tyske Barbarer, og dog er det os, der fører Krig paa ærlig og civiliseret Vis. Men nu skal De høre, hvad jeg finder barbarisk:

Forleden Dag laa der mellem de franske og de tyske Skyttegrave mellem 60 og 70 døde Franskmænd, og det forekom mig stygt, at de skulde blive liggende dér uden at blive begravede. Saa sendte jeg Parlamentær over og foreslog, at vi skulde standse Skydningen, og at saa enten vi eller de skulde begrave Ligene. Det afslog de. Det fik endda være. Men véd De, med hvilken Motivering? De lod os vide, at Liglugten drev jo over til dem og ikke til os! Se, det kalder jeg raat.

General Bülow sluttede sin Fortælling:

— Krigshaandværket er et raat Haandværk, men det behøvede ikke at være saa gement, som det er. Men, ganske rigtig, Dagen efter stod der i alle de franske Blade, at nu havde Tyskerne bedt om en Vaabenstilstand, som var blevet afslaaet.

I Samtalens Løb spurgte jeg Generalen, om Belgierne

havde forsvaret sig dygtigt efter hans Mening. Han svarede:

— Det synes jeg ikke. Hvordan de slaas nu, véd jeg ikke. Jeg har ikke haft noget at gøre med dem i de sidste Maaneder. I Begyndelsen sloges de ikke godt. Hvis jeg skal opstille en Rækkefølge, kommer Englænderne først, derefter Franskmændene og tilsidst Belgierne.

Imidlertid havde en ung Officer stillet sig ved Flyglet, og Resten af Aftenen blev der musiceret. Gamle Frihedssange fra 1813 vekslede med Gralfortællingen af Lohengrin og andre Wagner'ske Melodier.

Dagen efter kørte vi fra Saint-Quentin over til Chauny, en lille Provinsby, der ligger i første Armés Domæne, og hvor Etappe-Inspektøren for denne Armé, Generalløjtnant *v. Bertrab,* residerer.

Etappe-Inspektøren er næst Hærføreren Arméens fornemste og vigtigste Mand. Det er ham, der skal sørge for, at alting klapper. Transport, Forplejning, Lægevæsen, Medicin, Post, Telefon, Telegraf — alt, hvad der er nødvendigt til Hærens Udrustning, Vedligeholdelse og Bevægelse sorterer under ham. En uhyre Opgave. Men han er mere endnu. Han er den faktiske Styrer af de erobrede Landsdele, alle kommercielle, industrielle og tekniske Spørgsmaal falder ind under ham. Han kan tilkalde hvilke Sagkyndige, han vil, eller indhente Skøn, hvis han finder det rigtigt, og han kan paa 24 Timer skaffe sig Udtalelser fra de bedste videnskabelige og tekniske Avtoriteter, der findes i hele Riget; men han løser og afgør Spørgsmaalene paa sit eget Ansvar.

Ekscellencen von Bertrab er en ældre, statelig Herre,

livlig og munter. Det mærkes lige saa lidt paa ham som paa nogen af de andre Officerer, ældre eller yngre, at der hviler noget som helst Tryk paa dem. De er fuldkomment trygge alle; det er aabenbart, at ingen Tvivl eksisterer i deres Sind om Udfaldet af Kampen. Netop medens vi var hos Hr. von Bertrab indtraf omtrent samtidig Meddelelsen om Bombardementet paa de øst-engelske Havnebyer og om Russernes Nederlag i Polen. De gjorde mindre Indtryk, end jeg havde ventet; saa selvfølgelig forekom de alle.

Ved Middagsbordet fortalte Generalen muntert Spionhistorier.

— Ser De, sagde han, man skal jo passe paa. Og man maa til en vis Grad være hensynsløs. En Dag fik vi Formodning om, at Franskmændene brugte Brevduer, saa maatte vi give Ordre til at dræbe alle Duer. Vi kunde jo ikke skelne mellem Brevduer og andre Duer. Ellers er jeg en stor Tilhænger af al Privatejendoms Ukrænkelighed, men i dette Tilfælde var det nødvendigt. Det var dog værst for os selv. For de følgende fjorten Dage fik vi ikke andet at spise end Duer.

Jeg spurgte:

— Er det ikke overdrevet med den Spionfrygt?

— Jo noget. Vi faar den ene Melding efter den anden. Forleden meldtes det os, at der fandt mistænkelige Lys-Signaler Sted fra et Hus i Byen. Man mente endog, at man kunde dechiffrere Ordet »Generaler«. Véd De, hvad vi traf, da vi brød derind? To unge, tyske Løjtnanter, der gik og spillede Billard. De havde ikke andet at se ved end et daarligt Lys, som de maatte flytte

rundt med paa Billardet alt efter Spillets Gang. Det var Signalerne!

Men en anden Gang — fortsatte Generalen — var det endnu pudsigere. Der meldes: Fra et Hus signaliseres til Fjenden med Lyskvadrater af forskellig Størrelse, snart store, snart smaa. Ved De, hvilket Resultat Undersøgelsen gav? I Huset boede en General, som havde en noget vanskelig Mave, der tvang ham til hyppige Udflugter til et mindre Appartement. Men da han var en meget ordentlig og sparsommelig Person, slukkede han hver Gang, forinden han gik, Lyset i sit Værelse. Nu forstaar De maaske: de store Lyskvadrater og de smaa Lyskvadrater. Men trods alt — spioneret bliver her, og vi maa være aarvaagne.

*

Vi var noget trætte, da vi Dagen derpaa indtraf til det store Hovedkvarter. Vi gik med nogen Slaphed til endnu en Officersmiddag i den store Generalstabs Kasino. Men vi fortrød ikke, at vi gik derhen, thi vi tilbragte atter nogle behagelige Timer. Min ene Nabo ved Bordet var Generalmajor *v. Wild v. Hohenborn*,*) der efter General Reedtz-Voigts Død har overtaget Stillingen som Generalkvartermester. Det er med andre Ord ham, der ligesom i Krigens Begyndelse General *v. Stein*, der nu er kommanderende General, affatter de daglige Beretninger fra Hovedkvarteret, men han underskriver dem ikke med sit Navn, og har derfor ikke opnaaet samme Berømmelse og

*) General *Wild v. Hohenborn* er som bekendt senere bleven Krigsminister.

— indenfor Tyskland — samme Popularitet som v. Stein, der udnævntes til »Tysklands første og mest læste Journalist«. Jeg spurgte ham, om de daglige Beretninger ikke var lidt for kortfattede, jeg syntes, der maatte være meget mere at meddele, og han indrømmede ogsaa, at man vist maatte give Publikum noget mere. Men han fremhævede, hvor vanskeligt det var at affatte en saadan Beretning uden dermed samtidig at give Fjenden Oplysninger om Troppernes Manøvrer og Stillinger. Jeg anførte som Eks. paa en anden Metode General *Frenchs* udførlige og meget læste Redegørelser:

— Ja, de er gode nok, sagde General v. Wild, men de var jo usandfærdige.

— Virkelig?

— Ja, det vil sige, de indeholdt ikke positive Urigtigheder, men de er heller ikke helt korrekte. De var med andre Ord lavet til for Parlamentet.

— Men kan De for øvrig forklare sig — fortsatte Generalen — hvad Hensigten er med de forfærdelige Løgne, der bringes om os i de fjendtlige Landes Aviser? F. Eks.: At Kejser Wilhelm er dødssyg, eller at den og den General har begaaet Selvmord? Hvad skal det nytte? Sæt nu ogsaa, at noget sligt passerede! Det kunde jo tænkes, at en General blev sindssyg og selv gjorde Ende paa sit Liv. Tror man saa, at det eller nogen anden Begivenhed, hvor sørgelig den end vilde føles af Nationen, vilde have nogen som helst Indflydelse paa Krigens Gang?

— — —

Det store Hovedkvarter! Navnet har noget majestætisk ved sig. Nu har jeg altsaa været der, men jeg maa

ikke sige, i hvilken By det er. Det Baand hviler paa mig. Men saa meget tør jeg maaske sige, at det er en By i Frankrig, og at der forresten ikke var meget at se. Kejseren var der ikke, om end det Palæ, hvor han har boet lige til de første Dage af Maaneden og som stadig reserveredes ham, endnu var stærkt afspærret. Det blev ogsaa sagt, at han ventedes paa endnu et Besøg inden Jul. Med Kejseren var ogsaa Rigskansleren og Udenrigsministeriet rejst bort. Men naturligvis vrimlede det med Militær i Byen, og jeg saa her for første Gang østrigske Officerer. Der var ogsaa fuldt af berlinske Opdagere, der ikke havde Spor at bestille og kedede sig gudsjammerligt.

— Naar man saa endda vidste, hvornaar man kunde komme hjem, sagde en af dem, der holdt Vagt i mit Hotel, men det er der jo ingen Udsigt til. Nu har jeg været her i fire Maaneder.

Han gav sig til at fløjte melankolsk og trak et Fotografi af en ung Kone og et Barn op af Lommen og viste mig det.

— Sikket sødt lille Barn, sagde jeg, er det Deres?

— Ja, sagde han og nikkede. Tre Maaneder gammelt. Jeg vilde gerne selv se det en Gang.

Det kunde jeg godt forstaa.

BESØG I SKYTTEGRAVENE.

I Saint-Quentin modtoges vi af en Stabsofficer, der spurgte, hvor langt de Herrer ønskede at komme ud i Fronten.

Hertil svarede Selskabets Leder, Major i Generalstaben, Redaktor *Schweitzer* med stort Eftertryk:

— Det er hver eneste af de Herrers indtrængende Ønske at komme helt ud i den forreste Skyttelinje.

Jeg for mit Vedkommende var mig bevidst ikke at have udtalt noget saadant Ønske. Men jeg havde heller ikke noget derimod; naar saa mange Millioner andre Mennesker i denne Tid risikerer deres Liv, saa kunde jeg jo ogsaa nok for en Gang Skyld.

Stabsofficeren svarede, at naar de Herrer ønskede det, saa skulde de ogsaa komme saa langt ud som paa nogen Maade muligt, men han maatte gøre dem opmærksom paa, at det da var for egen Regning og Risiko, og at de tyske Myndigheder ikke paatog sig noget Ansvar eller nogen Erstatningspligt.

Dette var den højtidelige Indledning til en Ekspedition, hvis senere Forløb ikke gav mig noget overdrevent Indtryk af Farefuldhed. Vi løb unægtelig nogen Risiko; da der fra de forreste Skyttegrave kun er højst et Par Hundrede Meter over til de franske, og da de moderne Geværer rammer med fuld Kraft paa 600 Meter og endnu paa en Afstand af 2000 Meter kan saare dødeligt, kunde en af os godt være blevet skudt. Men saa havde Vedkommende ogsaa været forbistret uheldig.

Vi befandt os i de meget omtalte Aisne-Egne, hvor Slaget er sløvet af. Allerede i Saint-Quentin hørtes Kanonskud, og Øret vænnede sig hurtig til at skælne de tyske, østrigske og franske Skud fra hinanden; vi hørte, da vi kom nærmere, ogsaa Magasingeværernes Hagelbyger og Riflernes skarpe Smæld; men nogen alvorlig

Kamp overværede vi ikke. Det var bl. a. altfor tidlig paa Dagen. Efter hvad der fortaltes os, begynder Franskmændene ikke gerne at skyde før hen paa Eftermiddagen, naar de har spist Frokost og er mætte og veloplagte. Og der var viselig sørget for, at vi til den Tid var borte.

Ikke desto mindre havde det for os sin overordentlig store Interesse at se Livet i Løbegravene.

Fra Saint-Quentin kørte vi ud i Landet til et forladt Slot, som de tyske Militærmyndigheder havde taget i Besiddelse. Derfra gik vi nogle Kilometer ad grufulde, opblødte Veje og over Marker og Enge, idet vi paa de mest aabne og udsatte Steder dukkede os, for at Fjenden ikke skulde faa Kig paa os, og vi naaede en ret stor Landsby, der, saa vidt jeg forstod, dannede det inderste Støttepunkt for de tyske Tropper. Rundt omkring laa Granathylstre, de fleste af Husene var skudt sønder, dog stod der nogle Mure, som Tyskerne havde forsynet med Skydehuller for her at optage den sidste Kamp, hvis Løbegravene skulde blive taget. Husene — eller rettere: det, der var tilbage af Husene — var fulde af Soldater.

Jeg er sjældent blevet saa forbavset, som da jeg i disse Omgivelser, i denne sønderskudte Landsby, saa nogle smaa sortøjede Børn løbe rundt og lege. Man skulde have troet, at alle civile Væsner længst havde skyndt sig bort fra dette Sted, hvor Skudene daglig slog ned og ramponerede det ene Hus efter det andet. Men der var altsaa nogle, der endnu holdt Stand, vel sagtens fordi de var for fattige og ikke anede, hvor de skulde vende sig hen.

— Det maa da være forfærdeligt for Børnene, sagde jeg.

— Nej, lød Svaret, de vænner sig hurtigt til det. De véd nu præcis, naar Skydningen begynder; saa løber de ned i Kælderen og skjuler sig, og naar det hele er forbi, henad Aften, kommer de frem igen.

— Men én Gang naar dog en Granat ned i Kælderen til dem.

— Ja, højst sandsynligt!

Fra Landsbyen naaede vi hurtigt til Løbegravene. De begynder med de saa ofte omtalte Jordhuler, hvor Folkene bor, og hvor de udhviler sig, naar de ikke er helt ude i de forreste Skyttegrave. Tjenesten i Skyttegravene varer fire Dage ad Gangen; derefter kommer Folkene ind til Jordhulerne og afløses af frisk Mandskab.

Jordhule-Beboerne modtog os med Hjertelighed og godt Humør. Her herskede den samme Ubekymrethed, som jeg forleden havde lagt Mærke til i Officersmessen. Pladsen var kneben dernede, men der var da Bænk og Bord, og midt i det underjordiske Rum stod en lille Ovn, hvis Rør gik op gennem Jorden, og som udsendte mægtig Varme. En lille Stump Gardin var anbragt hist og her og et Spejl paa Væggen; en enkelt lille Grankvist var ogsaa naaet herud som Forløber for Julen; der var gjort, hvad der kunde gøres for at gøre Rummet saa beboeligt som muligt. Men Luften var naturligvis ikke den bedste.

Officerernes Huler er større og stadseligere. Vi aflagde Besøg hos en Kompagnichef, der var Genstand for sine Kammeraters Misundelse, fordi han havde indrettet sig en saakaldet Palmehave: ved Indgangen til sin Bo-

lig, der benævnedes »Villa Otty«, havde han nemlig faaet anbragt to Lavrbærtræer, og af Villa Ottys Palmehave gik der stort Ry.

I denne Officers-Hule forefandtes en stor og stadselig Seng, der saa ud til at stamme fra en Herregaard i Omegnen, et Par tilsvarende Stole og en Kommode. En Lut hang paa Væggen, der desuden var prydet med to guldrammede Kobberstik, der meget à propos forestillede »Freden« og »Krigen«. Her var desuden ogsaa Tæpper paa Gulvet.

I disse Huler har Soldaterne det lunt og godt. De har egentlig kun to Fornødenheder: Tobak og Mad. Tobakken yder Staten dem. Hver Mand i den tyske Hær faar daglig to Cigarer og to Cigaretter, og da det desuden strømmer ind med »Kærlighedsgaver«, savner de ikke noget at ryge.

Maden faar de om Aftenen. Naar det bliver mørkt, kommer Feltkøkkenet rullende. Det bringer Maden nylavet og varm, og fra Feltkøkkenet fordeles den rundt til Jordhulerne og ud i Løbegravene. Portionerne er beregnede saa store, at den enkelte Soldat ikke blot kan spise sig mæt, men ogsaa kan faa tilovers, saa at han kan gemme noget til Dagen efter.

Men man kan forstaa, at til dem, der staar længst ude i Skyttegravene, kan Maden ikke godt naa før langt ud paa Natten. Fordelingen og Transporten tager jo Tid.

Paa den anden Side Jordhulerne begynder Løbegravene, et indviklet System af uregelmæssige og zigzagformede mandshøje Gange — der selvfølgelig med Vilje

er gjort saa uregelmæssige som muligt, for at Fjenden ikke skal kunne regne sig til, hvor de er. Det var mildt den Dag, vi var derude, og der var et forfærdeligt Pløre; i de smalle Gange var det vanskeligt ikke at stryge opad de fugtige Jordvægge, og vi saa allesammen skrækkelige ud, da vi kom ud derfra. Og alligevel prægedes disse underjordiske Gange af Orden og — paa en Maade — af Renlighed. Der var Dynd og Mudder, men intet Griseri. Skilte viste de forskellige Retninger og angav nøje, hvor hver Ting var at søge.

Og dette System af Løbegrave munder da ud i Skyttegravene, der løber parallelt med Fjendens, som ikke befinder sig mange Meter borte.

Her staar vi altsaa saa langt ude, som vi kan komme. Her ligger Vagtposterne paa Knæ med Geværet lagt an ud gennem Skydehullet og spejder ud over Marken, og i samme Nu, det mindste mistænkelige viser sig, knalder de løs.

Dette omtrent er Systemet. Her i dette Kompleks af Gange, Grave og Huler bor Soldaterne i Fronten, faa Alen fra en Fjende, som de ikke ser, men som de dog stadig føler nær.

Man maa have staaet i en Skyttegrav for at forstaa, hvad en saadan moderne Befæstningskrig som den, man nu i Maaneder har læst om, egentlig vil sige. Man forstaar, hvorledes Soldaterne kun derved har Chancen for at slippe levende derfra, at Gangenes og Jordhulernes nøje Beliggenhed er Fjenden ukendt. I samme Nu, der et eller andet Sted viser sig noget over Jordskorpen, bryder en rasende Skydning løs fra Fjenden, og paa den ringe

Afstand er det jo ikke svært at ramme. Mangen uforsigtig ung Mand har bødet med sit Liv, fordi han ikke huskede at dukke sig eller med Vilje trodsede Faren i urimeligt og unyttigt Overmod.

Man forstaar ogsaa, hvor uendelig lidt det i Virkeligheden betyder, om en Skyttegrav paa den ene eller den anden Side tages. Inden den ene Part har vundet de faa Alen Jord, det drejer sig om, har den anden Part sat sig fast i en ny Grav lidt længere bagved, og det samme Spil begynder forfra.

Jeg spurgte en Officer:

— Hvad er Meningen med hele denne Kamp? Der dræbes daglig nogle faa Mand paa begge Sider. Det er dog for Krigens Udfald fuldkommen ligegyldigt.

— Ja, sagde han, det er det, men vi holder altsaa Stillingen. Fjenden kan ikke fortrænge os.

— Men De heller ikke ham. Hvor længe kan det vare?

— Nu faar vi først se, hvordan det gaar i Rusland.

Det var det Indtryk, jeg fik. Tyskerne er tilfredse med i det Store og Hele at kunne holde Stillingen her mod Vest, indtil den store Afgørelse, paa hvilken de sikkert haaber, falder ovre mod Øst. Hvad der saa skal ske, ligger i den øverste Hærledelses Haand.

*

Skyttegravenes indbyrdes Nærhed er ofte saa stor, at Lyden forplanter sig fra den ene til den anden, og Tyskerne mener bl. a. ogsaa derigennem at have konstateret, at de forskellige eksotiske Tropper i den fjendtlige

Hær ikke kan taale Klimaet. De kan høre Indernes og Afrikanernes Hoste. Værst er endda det milde og fugtige Vejr. Det skal være bedre, naar tørt og koldt Vejr stivner Løbegravenes Dynd.

At denne Nærhed ogsaa giver Anledning til mange smaa Tilkendegivelser fra begge Sider, er jo bekendt nok. Følgende Træk fortaltes mig som sikre:

En Dag skænder en tysk Kaptajn ude i Skyttegraven paa sin Oppasser, fordi denne ikke har bragt ham hans Kaffe rettidig. Kaptajnen, der er forfrossen, er maaske nok noget slem mod den arme Bursche og buldrer løs uden at ane, at der er Ørevidner til Stede.

Men noget efter lyder en Røst ovre fra den franske Løbegrav:

— Naa, Kaptajn, hvordan gik det, fik De saa Deres Kaffe?

En anden Gang fraterniserede tyske og franske Tropper saa vidt, at Tyskerne fik Indtryk af, at Franskmændene manglede Tobak. De fik da fat i et Æsel — der er i det hele mange Æsler i Nordfrankrig — bandt nogle Bundter Cigarer og Cigaretter til Halen af Dyret og drev det ud over Marken hen i Retning af den fjendtlige Lejr. Noget efter kom Æslet tilbage, dets Hale var nu tom, men om dets Hals hang et stort Jernkors.

Saaledes er Stemningen paa begge Sider uforknyt og munter, ofte med Tilsætning af Humor og Vittighed. Lige klods op ad Døden lever Soldaterne her roligt og sorgløst. De fryser ikke, de sulter ikke. Der sendes dem fra hele Tyskland saa mange uldne Halstørklæder, saa mange Uldvanter og saa meget Uld-Undertøj, at de ikke véd, hvad de

skal gøre med det altsammen. De har saa meget Tobak at ryge, at Lægerne allerede har kunnet konstatere flere Hjertetilfælde, end de synes om. Værst er det at faa Tiden til at gaa. Her i den yderste Front er der ikke ret meget at stille an. Længere inde i de sønderskudte Landsbyer, hvor Reservemandskabet ligger parat til Udrykning, gaar det bedre. Vi overværede i en af Granater hærget Landsbykirke en lille Koncert, foranstaltet til vor Ære af et nydannet Soldatersangkor under Anførsel af en indkaldt Landsbyskolelærer. Stemmerne var ru og udannede, og alligevel var de tyske Soldaters fromme Sange her i denne franske Kirke af en egen gribende Virkning. De smaa Børn fra før stod og lyttede med tankefulde Miner. Da Koncerten var forbi, løb de ned i deres Kælder og skjulte sig, thi det var nu paa den Tid, da deres Landsmænd skulde til at aabne Skydningen. Da vi kørte bort, hørte vi, hvorledes Ilden tog til i Styrke og Voldsomhed.

Saaledes lever altsaa Soldaterne i Fronten. Et Liv i Dødsfare, men uden dagligdags Sorger og Bekymringer. De bruger ikke en Øre, men sender hele deres Lønning hjem til Familien eller, hvis de ingen har, til en Sparekasse.

Dette er ogsaa et Punkt af Interesse, daglig gaar en Strøm af Penge fra Fronten hjem til Tyskland. Paa et Feltpostkontor i en lille Provinsby vistes det mig, at der i Løbet af en Uge var hjemsendt næsten 1 Million Mark i Postanvisninger, mest smaa Beløb fra 2 til 10 Mark. For en stor Del er det i Virkeligheden de samme Penge, der gaar frem og tilbage.

En General sagde til mig:

— De kan rolig i Berlin sende lige saa mange Penge herud, som de vil. De faar dem næsten alle tilbage igen. Véd De, hvad jeg sidste Maaned brugte af min Generalsgage? Ti Mark!

ETAPPEVÆSNET.

Den Dag, da Etappeinspektøren for første Armé, General *v. Bertrab,* havde os til Gæster, holdt han ved Bordet en lille Tale til os, der begyndte saaledes:

— I Gaar var d'Herrer ude i Skyttegravene og havde Lejlighed til at bedømme, hvorvidt vi kan stole paa vore Soldater. I Dag har De sét alle vore Indretninger bag Fronten og har kunnet bedømme, hvorvidt vore Soldater kan stole paa os . . .

Med disse Ord opstillede Etappeinspektøren Sondringen mellem de to Hovedbestanddele af en moderne Hær, selve Tropperne, og alt det, »der ligger bagved«, alt det, der holder Hæren vedlige, alle de Etablissementer, gennem hvilke Soldaterne forsynes med Vaaben, Ammunition, Klæder, Medicin, Cigarer, Breve . . . kort sagt: Etappevæsnet, der ikke blot har den Opgave rent materielt at forsyne Soldaterne med visse nødvendige Ting, men ogsaa at opretholde den Overbevisning hos dem, at de ikke er ladt i Stikken, men at der til Stadighed sørges for dem og vaages over dem.

Den, der kun har aflagt Besøg ved den tyske Hærs Etappe-Etablissementer, savner Stof til Sammenligning.

Han er afskaaret fra at vide, om ikke andre Nationers Arméer har deres Sager i en lige saa fortræffelig Orden. Dette hindrer imidlertid ikke, at det, den tyske Hær paa dette Omraade kan opvise, i og for sig er beundringsværdigt.

Det kan være besværligt nok at transportere de egentlige Tropper, og et af de Fænomener, der under Krigen har tiltrukket sig mest Opmærksomhed, er den Hurtighed, hvormed de tyske Jernbaner har kunnet overføre Tropperne fra Vest til Øst og omvendt, — endda uden at den daglige Trafik blev nævneværdig generet. Men har man en Gang faaet et lille Indblik i alt det, der ved en moderne Hær »ligger bagved«, og som altsaa ogsaa skal flyttes, ja, saa bliver det En fuldkomment ubegribeligt, at det overhovedet kan lade sig gøre, og at der ikke opstaar Kaos, men at det kan lykkes at gennemføre Troppebevægelser paa Time, næsten paa Minut. Lykkes det alligevel, er det et beundringsværdigt Resultat af samvittighedsfuld Ordenssans og nøje Punktlighed.

At give en Oversigt over hele Etappevæsnet formaar jeg ikke; jeg maa indskrænke mig til at give et Par Stikprøver og fortælle lidt om enkelte af de Institutioner, jeg har set.

Jeg har allerede tidligere omtalt *Feltkøkkenet*, populært af Soldaterne kaldet *Gullasj-Kanonen.* Takket være Feltkøkkenet, der i Skumringstimen ruller fra Afdelingerne ud i Fronten, er Hærstyrelsen nu i Stand til at skaffe Mændene helt ude i den forreste Skyttelinje varm Mad og varm Kaffe én Gang om Dagen. Hvad det betyder, behøver ingen nærmere Udvikling.

Men Feltkøkkenet er kun ét af de mange rullende Etablissementer, der sætter sig i Bevægelse med Hæren. Der er Feltbagerier, Feltvadskerier, Værkstedsvogne, Sygevogne, Ammunitionsvogne, Telegraf- og Telefon-Vogne.

Vi aflagde Besøg i en Telefonstation i Fronten og saa, hvorledes der fra den kan telefoneres saavel helt ud i Skyttegravene som tilbage til Hovedkvarteret. Vi saa ogsaa en Station for traadløs Telegrafering; den transporteres paa en Vogn, idet Masten er skudt sammen som en Teleskop-Kikkert; drejer man paa et Haandtag, skyder Masten sig op, og hele Telegrafstationen kan bringes i Orden paa en halv Time.

Vi saa en Flyverstation, hvis nyopførte Skure rummede en Mængde ny Aëroplaner, rede til, hvad Øjeblik det skulde være, at gaa i Luften, et Artilleri-Reparations-Værksted af mægtigt Omfang og et saakaldet Pionér-Depot, hvor der fandtes vældige Oplag af alle de mange forskellige Ting, der skal bruges ude ved Fronten; jeg erindrer nogenlunde paa maa og faa: Skydeplader med Skydehuller til Skyttegravene, smaa Kakkelovne til Jordhulerne og nogle Apparater, som jeg ikke kan kalde andet end Trilleblokke, som Soldaterne, der graver Skyttegrave, kan skubbe foran sig til Dækning, medens de graver sig frem. I et Hjørne stod Masser af besynderlig udseende Rambukke; det var Hjulnaver fra sønderbrudte Kanonhjul, som man havde sat Hanke paa og derved omdannet til helt nyt Brug. Denne ene Detalje viser, hvor behændigt man forstaar at udnytte alting, saaledes at det mindst mulige gaar tilspilde.

Vi besaa endvidere en Avto-Park med tilhørende kæmpemæssige Lagre af Benzin og Gummi og et saakaldet »Samlingssted for Bytte og Udrustningsgenstande«, hvor der fandtes enorme Lagre af erobrede Vaaben, Hjelme, Uniformsgenstande. Det bliver altsammen renset, vasket, gjort i Stand og i videst muligt Omfang omdannet til tysk Brug og benyttet.

Hvad der prægede alle disse forskellige Etablissementer, var den minutiøse Orden, der herskede overalt, den praktiske og formaalstjenlige Indretning af det hele og den systematiske Udnyttelse af alt, hvad der endnu paa nogen Maade kan bruges og anvendes.

Jeg burde maaske her indskyde den Bemærkning, at i det ovenomtalte »Bytte-Samlingssted« vistes der os et Gevær, der paastodes at være et engelsk Dum-Dum-Gevær, det vil sige et Gevær, der var forsynet med et særligt Apparat, om hvilket de ledsagende Officerer forsikrede, at det ikke kunde have noget andet Formaal end at omdanne almindelige Kugler til Dum-Dum-Kugler. I dette Spørgsmaal vil jeg ikke blande mig.

Jeg spurgte, om jeg ikke kunde faa en af de ny franske Luftpile at se, om hvis Virkninger man havde fortalt mig interessante Ting. De kommer, naar de kastes ud tilstrækkelig højt oppe fra, med saadan Kraft, at de med Lethed gaar gennem et Hestehoved. Desværre fandtes just i Øjeblikket ingen saadanne Pile i Bytte-Depotet.

Om to af Etappetjenestens Grene kunde jeg have Lyst til at udtale mig med større Udførlighed, nemlig Sanitetsvæsnet og Postvæsnet.

Vi aflagde Besøg paa forskellige Lasaretter, og det var sikkert ikke uden Hensigt, at vore Værter i Saint-Quentin først førte os hen paa et fransk Lasaret, der ved Krigens Begyndelse var blevet indrettet i et stort Festlokale i Byen, og derefter i et tysk Lasaret, der efter Byens Erobring var oprettet i Justitspaladset. Sammenligningen mellem de to Lasaretter faldt ikke ud til Fordel for det franske Lasaret, men den var heller ikke helt retfærdig. Det tyske Lasaret forsynedes stadig med ny Saarede, delvis Patienter, der snart kunde udskrives igen og atter vende tilbage til Fronten; paa det franske Lasaret, hvor der ikke mere var nogen Tilgang, var nu kun tilbage de værste Tilfælde, og intet var tristere end Synet af disse Ulykkelige, der laa og kæmpede med vilde Smerter, med Rædsel for Fremtiden, med Sorg over Fædrelandets Skæbne. Jeg ser endnu for mig en ung Fyr med stort busket Skæg og sort krøllet Haar, afmagret og askegraa, der laa og stirrede med et Udtryk af dyb Fortvivlelse paa den lille graa Stump, der var blevet tilbage af hans ene Ben. Senere kom jeg tilbage igen, da Stumpen blev forbundet; Staklen vred sig og ruskede sig i Haaret af Smerte.

Jeg spurgte, hvad der nu skete med disse Patienter.

Den tyske Læge svarede:

— Ja, bliver de helt raske, saa de kan gøre Krigstjeneste, gaar de som Fanger til Tyskland. Men for de Andres — Krøblingenes — Vedkommende vilde det jo være unødigt. Hvorfor skal vi have Ulejligheden med at

føde dem og passe paa dem? Saadanne Invalider slipper vi løs, saa at de kan gaa frit om under et vist Opsyn. De maa jo dog en Gang vænne sig til de ny Forhold og se at tjene Brødet selv.

De ny franske Saarede, der nu indbringes til Saint Quentin, føres til det tyske Lasaret, hvor de kommer meget godt ud af det med deres tyske Kammerater; det er ret almindeligt, at der etableres en gensidig Sprogundervisning.

Fra Lasarettet førtes vi til et Etappe-Sanitets-Depot, hvor vi bl. a. med Glæde gensaa lange Rækker af de velkendte Berliner-Avtobusser, der nu var omdannede til Sygetransport-Biler. For øvrigt renoncerer jeg paa at give et anskueligt Billede af de Mængder af Medicin, Forbindstoffer, Instrumenter, der her fandtes. Det gigantiske, der præger denne Krig, gaar overalt igen, ikke mindst i de Forraad, Etappevæsnet opdynger, og som fra Depoterne fordeles ud til Lasaretterne. Man faar det Indtryk, at det ikke kan slippe op, at den Situation ikke vil kunne frembyde sig, da der ikke er mere, ikke mere Vat, ikke mere Medicin, Morfin eller hvad det nu kan være. Paa Jernbanestationen i Saint-Quentin stod nogle og tredive Waggoner, fyldt med Medicinalvarer og Lasaret-Tilbehør. Selvfølgelig var der Lister over det Hele, over alt, hvad der fandtes i hver Vogn. Manglede man noget i Depotet, kunde man blot se efter, hvilken Vogn man skulde gaa ned til for at faa mere.

Nogle Stabler store Kasser tiltrak sig min Opmærksomhed.

— Hvad er det, spurgte jeg.

— Typhus-Impfung, lød Svaret.

Tyfus-Vakcine. Hver Mand i den tyske Hær bliver vakcineret mod Tyfus, ligesom Tropperne mod Øst vakcineres mod Kolera, og Resultaterne er i begge Henseender fortræffelige. Lægerne betragter nu Tyskland som fuldstændig skærmet mod Kolera, og af Tyfus-Tilfælde er der kun forefaldet yderst faa og spredte. Oven i Købet paastaar Lægerne, at disse Tilfælde stammer fra Griseriet i erobrede franske Skyttegrave, hvor de udmattede tyske Soldater har smidt sig ned, hvor de stod, og saa er blevet inficerede gennem Jorden.

Men hvilken Organisation, hvilken Samvirken af forskellige Kræfter kræver ikke blot denne enkelte Foranstaltning: Tyfus-Vakcinering af Tysklands Millionhære.

Det kæmpemæssige præger ogsaa Postvæsnet. Hvad dette angaar, var der i Krigens Begyndelse nogle Klager over det, men nu fungerer det vistnok allerede fortræffelig. Og man betænke, at al Post til og fra Soldaterne ekspederes gratis. Det er saadanne Dynger af Postsager, et saadant Væld af Postsække, at man ikke gør sig nogen Forestilling derom. Strømmen af »Kærlighedsgaver« har jo nu i Juletiden antaget et saa vældigt Omfang, at Soldaterne simpelthen ikke har Brug for alle de Ting, der sendes dem. Paa Jernbanestationerne maa opføres særlige Pakhuse til Kærlighedsgaverne. Det er en hel ny Administration, der er blomstret frem i Krigen.

Kærlighedsgaverne, der hyppigst bestaar af Tobak,

Uldtøj, Punsch eller Madvarer, kan uanset deres Indhold deles i tre Klasser, Forsendelser, der bare skal afleveres til en eller anden Soldat, der ikke selv har nogen Slægtning eller Ven, der sender ham noget, Forsendelser, der fra Afsenderens Side er bestemt for et særligt Regiment eller en særlig Troppeafdeling og dér kan uddeles efter Behag, og de rent personlige Forsendelser, der kræver, at den og den bestemte Adressat skal udfindes. Ogsaa saadanne Forsendelser besørger Feltposten, dog paa den udtrykkelige Betingelse, at saafremt Adressaten ikke straks kan udfindes, saa maa man have Lov til at disponere over Gaven til Fordel for en anden, hvis det drejer sig om letfordærvelige Varer. Postvæsnet vil have sine Papirer i Orden og har derfor taget et Forbehold, der synes selvfølgeligt. Det kan jo ikke nytte at sende en Pølse efter en Soldat, der er flyttet fra Vest- til Østfronten; den vilde jo blive fordærvet undervejs.

Det vanskeligste er at finde Adressaterne. Man tænke paa alle de forvirrende Udskrifter fra uvidende Mennesker i fjerne Landsbyer, der ikke kan skrive rigtig. Feltposten har indført særlige *Gaadegætter-Kontorer,* hvor Specialisterne i Rebus-Tydning bryder deres Hoved fra Morgen til Aften. Men alligevel er der adskillige Breve, der maa lægges til Side.

Og de Vanskeligheder, Hæroperationerne bereder Feltposten, er endnu større. Afdelingerne slaas sammen, stikkes ind i hinanden, opløses, faar andre Navne, andre Numre. Det er Feltpostens Opgave at føre Bog over nogle Millioner Mand, der stadig flyttes fra Dag til Dag.

Det er ubegribeligt at det er muligt, og dog er det en Kendsgerning, at Forsendelserne i alt væsentligt nu ankommer regelmæssig og punktligt.

Man spurgte mig mod Slutningen af mit Ophold, hvad der nu egentlig havde gjort mest Indtryk paa mig af alt det, jeg havde set.

Jeg svarede, at det var meget vanskeligt at sige. I al Almindelighed var det, der gjorde mest Indtryk paa den fremmede Iagttager, vel nok de ofte fremhævede Egenskaber, den Ro og Tryghed, der prægede alle Grene af den militære Administration, dernæst den Orden og Punktlighed, hvormed Maskineriet manøvrerede, den Omsigtsfuldhed, der syntes at have taget alt i Betragtning og ikke glemt noget som helst, og den Flothed og Storstilethed, hvormed alt, hvad der skønnedes nødvendigt, var gennemført. Man maa indrømme den tyske Administration, at den ikke stopper op paa Halvvejen. Den forstaar at tage Konsekvenserne og lader sig ikke skræmme af Tal.

— Men, fortsatte jeg, skulde jeg fremhæve en enkelt Detalje, som overvældede mig, saa er det en Bog, jeg saa oppe paa Feltpostkontoret i Chauny, en Bog saa stor omtrent som vor Telefonbog og med Titlen: »28de Fortegnelse over stedfundne Troppeforskydninger« eller noget lignende. Naar jeg tænker paa, at der siden Krigens Udbrud er udkommet 28 saadanne tættrykte Fortegnelser, hvor enhver lille Troppeforskydning er anført, for at enhver Mand i Hæren kan være sikker paa at faa sine Breve, saa maa jeg indrømme, at jeg er imponeret.

Jeg føler mig nemlig paa Forhaand overbevist om, at der ikke har været en eneste Fejl i alle de 28 Fortegnelser, men at de alle har været udarbejdet med lige saa stor Omhu, som om det gjaldt en ny græsk eller latinsk Ordbog.

INDHOLD

LIBRARY OF CONGRESS
0 007 629 774 5
